Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अभिलेख

ABHILEKHA

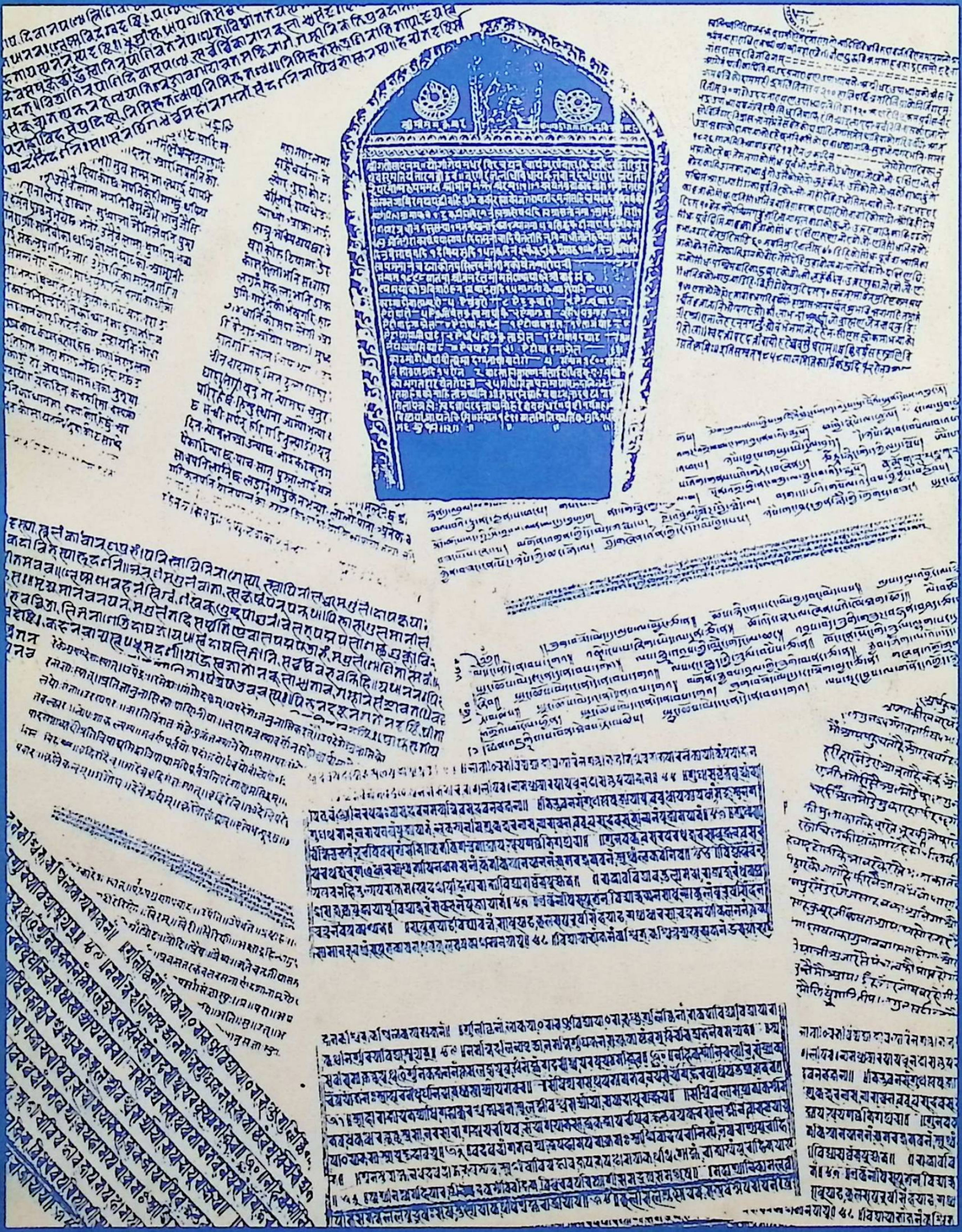

राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अभिलेख विश्वसम्पदा हो
यसको जगेर्ना गर्नु हाम्रो कर्तब्य हो
अभिलेखको सुरक्षा गरौं
संस्कृतिको रक्षा गरौं ।

- राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अभिलेख

ABHILEKHA

वर्ष १८ ❀ २०५७ ❀ पूर्णाङ्क १८

सम्पादक मण्डल

प्रधान सम्पादक
सुश्री सानुनानी कंसाकार

सम्पादक
विष्णु कान्त शर्मा
जगन्नाथ उपाध्याय

प्रकाशक

श्री ५ को सरकार
संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय
पुरातत्त्व विभाग
राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रकाशन मितिः- २०५७ साल आश्विन १७ गते

प्रकाशित प्रतिः- ५००

मूल्य रू.:- ५०/-

मुद्रकः- एम.एस. अफसेट प्रेस
दुगंवहिल, न्यूरोड, काठमाडौं
फोन: २२३३५९

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दुई शब्द

"अभिलेख"को यस अंकमा पनि विद्वजनहरूको विविध खोजपूर्ण रचनाहरू समावेश भएका छन् । हाम्रो मुलुक यस्ता खोजपूर्ण सम्पदाहरूमा अत्यन्त धनी छन् । खोज, अध्ययन र अनुसन्धानबाटै नयाँ तथ्य थाहा पाइने हुँदा यो प्रक्रिया निरन्तर चलिरहनु आवश्यक भए जस्तै मुलुकमा रहेका यस्ता सम्पदाहरूको विनाश हुन नदिई यसको सम्बर्द्धन र संरक्षणतर्फ जागरूक हुनु पनि त्यत्तिकै आवश्यक छ भन्ने कुरामा दुई मत नहोला । यो जागरूकताको बोध सबै तहबाट भई मुलुकको संस्कृतिको अवश्य जगेर्ना हुने विश्वास राष्ट्रिय अभिलेखालयले लिएको छ ।

यस अंकको लागि रचना दिनु हुने सबै विद्वजनहरूमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दै "अभिलेख"लाई अझ परिमार्जित बनाउन गहकिलो सुझावको चाहना राख्दछु । धन्यवाद ।

मितिः २०५७/६/१७

सुश्री सानुनानी कंसाकार
प्रमुख
राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

विषय-सूची

विषय	लेखक	पृष्ठ संख्या
१) ध्वजनरसिंह राणा : संक्षिप्त टिप्पणी	- जगदीशचन्द्र रेग्मी	१
२) राष्ट्रिय अभिलेखालयका पञ्चाङ्गहरूको समीक्षात्मक विवरण	- जगन्नाथ उपाध्याय	४
३) विषय-सूची (अभिलेख अंक ११-१५)		११
४) राष्ट्रिय अभिलेखालयका अभिलेख ग्रन्थहरूमा छरिएका घटनावली - टिप्पणी अभिलेखांशहरू	- डा. जनकलाल वैद्य	१५
५) पनौती इन्द्रेश्वर मन्दिरस्थानको ने.सं. ७५९ को नरेश मल्लको पालाको स्वर्णपत्र	- डा. पुरूषोत्तमलोचन श्रेष्ठ	२८
६) चण्डेश्वरी देवी : एक अध्ययन	- विष्णुकान्त शर्मा	३३
७) तीनतहयुक्त शिवलिङ्ग	- हरिराम जोशी	४४
८) सौश्रुत-निघण्टु : एक परिचय	- डा. काशीराज शर्मा (सुवेदी)	४६
९) "SELECTION OF CHEMICAL IN ARCHIVAL CONSERVATION"	- Griha Man Singh	४९
१०) भूमि सम्बन्धी तमसूक ताडपत्र	- सिद्धिरत्न शाक्यभिक्षु	५६
११) कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर		७७
१२) आर्थिक वर्ष २०५६/०५७ को वार्षिक गतिविधि		१०२

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लेखक-परिचय

नाम	ठेगाना
१) जगदीशचन्द्र रेग्मी	सह-प्राध्यापक, त्रि.वि.वि.
२) जगन्नाथ उपाध्याय	अनुसन्धान अधिकृत, राष्ट्रिय अभिलेखालय
३) डा. जनकलाल वैद्य	अनुसन्धानकर्ता, चाकुपाट, ललितपुर
४) डा. पुरूषोत्तमलोचन श्रेष्ठ	उप-प्राध्यापक, भक्तपुर क्याम्पस
५) विष्णुकान्त शर्मा	अभिलेख अधिकृत, राष्ट्रिय अभिलेखालय
६) हरिराम जोशी	अनुसन्धानकर्ता, ललितपुर
७) डा. काशीराज शर्मा (सुवेदी)	आयुर्वेद क्याम्पस, नरदेवी
८) Griha Man Singh	Chemist, National Archives
९) सिद्धिरत्न शाक्यभिक्षु	लिपि सहायक, राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ध्वजनरसिंह राणा : संक्षिप्त टिप्पणी

✍ जगदीशचन्द्र रेग्मी

वि.सं. १८२४ मा पण्डित नन्दराम मिश्रले 'केरलीयप्रश्नरत्नम्' नामको एक प्रकारको ज्यौतिषविद्याको ग्रन्थ तयार पारेका रहेछन् जुनमा जम्मा २४० श्लोक छन्। त्यही ग्रन्थको हिन्दी भाषामा अनुवाद गरी सुन्दरलाल शर्माले वि.सं. १९८० मा लक्ष्मीवेङ्कटेश्वर प्रेस कल्याण बम्बईबाट छपाएका थिए। त्यस ग्रन्थमा जम्मा ११७ पृष्ठ छन्। उक्त ग्रन्थको अवलोकनबाट सुन्दरलाल शर्मा जयपुरका बासिन्दा देखिन्छन्। सो ग्रन्थमा लेखिएको निम्न वचनबाट ती ज्योतिषी ध्वजनरसिंह राणा आश्रित रहेछन् भन्ने बुझिन्छः-

श्रीमद्राजकुमारजनरलराणा श्रीश्री १०८ श्री ध्वजनृसिंहजी बहादुराश्रित जयपुरनिवासिना ज्योतिर्विदा श्री सुन्दरलालशर्मणा रचितया सुन्दरी समाख्यया भाषाव्याख्यया संभूषितम् ॥

उक्त ग्रन्थमा सुन्दरलाल शर्माले आफ्ना आश्रयदाताको वंशको स्तुति पनि संस्कृत पद्यमा गरेका छन् र त्यसमा पनि उनीले ध्वजनरसिंह राणालाई 'याचककल्पवृक्ष' भनेर तारिफ गरेको हुनाले उपरोक्त राणा व्यक्तिले ज्योतिषी पण्डितलाई दान प्रदानद्वारा निकै प्रसन्न पारेको बुझिन्छ।

ध्वजनरसिंह राणाको वंशका स्तुतिकार पण्डितले आफ्नो स्तुतिमा भाग्यशाली राणा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कुलको वर्णन गरेपछि रामसिंह (कृष्ण) देखि वंशावली लेख्दै रणोद्दीपसम्मको वर्णन गरिएको छ। सुन्दरलालले लेखिदिएको यो वंशावली यस लेखमा परिशिष्टमा प्रस्तुत गरिएको छ।

ध्वजनरसिंहको वंशावलीमा रणोद्दीपसिंहको नाम यस कारणले राखिएको हो कि उनी ध्वजनरसिंहका धर्मपिता थिए। आफू निःसन्तान भएकाले रणोद्दीपले आफ्ना भाइ बद्रीनरसिंहका माहिला छोरा ध्वजनरसिंहलाई धर्मपुत्र पालेको ज्ञात हुन्छ।

यी ध्वजनरसिंह जंगबहादुरले तयार पारेको वि.सं. १९२४ को राणा रोलक्रममा 'श्री लेफटेन्ट कर्नेल' को रूपमा र अठारौं स्थान पाएको देखिन्छ।✿ पछि वि.सं. १९३८ को पर्वपछि तयार पारिएको रोलक्रममा यी ध्वजनरसिंहको स्थान नवौंमा रहन गएको पाइन्छ। तर वि.सं. १९४२ सालको पर्वमा श्री ३ रणोद्दीपको निर्मम हत्या भएपछि ब्रिटिश दूतावासभित्र शरण लिई 'अंग्रेजबाट बन्दोवस्त गराएर' तथा आफ्नो केही दौलत पनि लिएर भारततर्फ लाग्नेहरूमा 'जनरल' ध्वजनरसिंह राणा पनि थिए।* भारतमा शरणार्थी भएर बस्ने धेरै पीडित राणाहरू मध्ये पद्मजंग पनि थिए जसले जंगबहादुरको जीवनीको प्रकाशन गराएका थिए।

भारतमा शरणार्थी भएर बस्ने राणाहरू जंगबहादुरका अनुयायी र सन्तान नै थिए र उनीहरूले भारत पुगेपछि जंगबहादुरले गरेको अंग्रेज सेवाको स्मरण गराउँदै वीर शम्शेरमाथि हस्तक्षेप गर्न पनि ठूलै चाल चल्न थालेको पाइन्छ र त्यस काममा केही अंग्रेज व्यक्तिहरूलाई पनि समातेको पाइन्छ। यस्तै एक जना अंग्रेज William Digly थिए जसले यस सम्बन्धी एउटा किताब अंग्रेजीमा छपाएका थिए A friend in need: Friendship forgotten. यही किताबमा ध्वजनरसिंहको फोटो छापिएको छ त्यसलाई यहाँ उद्धृ गरिएको छ।

भारतमा शरणार्थीको रूपमा रहँदा ध्वजनरसिंहले सुन्दरलाल शर्माको ज्योतिषको किताबको प्रकाशन गर्न आर्थिक सहयोग गरेको देखिन्छ।

राणा कालको इतिहास, राणाहरूको आपसी काटमारका घटना र त्यसका प्रभाव आदि विषयमा इतिहासकारहरूले चर्चा गरेकै छन्। यहाँ भारतमा शरणार्थीका रूपमा रहँदा पनि ध्वजनरसिंहले एक ज्योतिषीलाई गरेको आर्थिक सहायताले स्वयं उनकै नाम र वंशलाई ठूलो सन्मान प्राप्त भएको देखिएको विषयलाई औंल्याउन मात्र खोजिएको हो।

+++++

✿ पूर्णिमा, पूर्णांक ८७, पृ. ११, * "नेपाल देशको इतिहास", **प्राचीन नेपाल**, संख्या २७, पृ. २८

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

परिशिष्ट

ज्योतिषी पण्डित सुन्दरलालले बनाएको ध्वजनरसिंह राणाको वंशावलिः-

श्री शोभि शोभितयशोगुणगौरवाढ्य्
माढ्यं करिष्णुगुणसञ्चयतो धरित्रीम् ।
तेजोऽमितं परिदधत्क्षपितारिपक्षं
राणाकुलं विजयते भुवि भूरिभाग्यम् ॥१॥
श्रेणीसौख्यकरो हरोऽतिविपदां रामः प्रजानां पुनः
सिंहः साहसशौर्यवीर्यनिभयैनृणां नराधीश्वरः ।
दानी मानयिता विशालमतिमान् ख्यातस्ततोऽभूत्सुधीः
स्वीयां रामनृसिंह इत्यभिधया वंशावलीमुन्नयन् ॥२॥
तत्सूनुराजिजेताकाजीश्रीरामकृष्णाहः ।
शक्तिधरः खलु मूर्त्तो जातोऽरीणां विजेता यः ॥३॥
तस्याभवत् क्षत्रियवीरवर्यः सर्द्दारराणारणजीतसिंहः ।
ले भेऽतिहर्षं जनता यतः कौ पुरन्दरेणेव सुरेशलोकः ॥४॥
सुतस्तदीयो महनीयमूर्त्तिः पूर्त्तिप्रदः स्वाश्रितमानसानाम् ।
बभूव राजीवविशालनेत्रः काजीवरो बालनृसिंहवर्मा ॥५॥
अष्टावभूवन् किल तस्य पुत्रा गोत्रा धुरं वोढुमतीवचित्राः ।
सृष्टा विधात्रा जगतामवित्रा गजा इवैते ककुभामरित्राः ॥६॥
श्रीमान्प्रचण्डभुजदण्ड विखण्डितारि
खण्डः प्रकाण्डरणचण्डतरासिदण्डः ।
नेपालभूमिपरिमण्डनचण्डवीर्य
आखण्डलेन सदृशोऽभवदेषु षष्ठः ॥७॥
विपक्षभूपालविखण्डनेन लब्धप्रतिष्ठो भुवि विद्वरिष्ठः ।
वसुष्विवासीत्प्रतिभाविशिष्टो देवव्रतो यो नृपनीतिनिष्ठः ॥८॥
कोङ्लिङ्पिम्मा कोकाङ्वाङ्स्याङ् ।
चीनविभुर्यमदिक्षदुपाध्याङ् ।
कम्पौ (म्या) डर इन्चीफ़्पदैर्युक्
योऽभूत् प्राइमिनिष्टरपदभुक् ॥९॥
के-सी-एस-आइ-संज्ञं विरचितकुनयध्वान्तविध्वंसमेनं
साम्राज्ञी षड्गुणज्ञं परिचितविनयं भारतस्य व्यधत्त ॥
ख्यातो भूमण्डलेऽस्मिन् निजकृतविभवैः श्रीमहाराजमान्यो
नेपालेशान आसीद्वनपतिमहिमश्रिरिणोद्दीपसिंहः ॥१०॥
गुणैरनूनः पितुरस्य पुत्रः श्रीमन्महाराजकुमारजनरल् ।
अस्ति ध्वजादिर्नरसिंहदेव बहादुरो याचककल्पवृक्षः ॥११॥
तत्साहाय्यामवाप्यपण्डितवरः श्री शैवनारायणि -
र्लाटोपाधियुतः शिवार्चनपरो ज्योतिर्विदामग्रणीः ।
श्रीमत्सुन्दरलाल एतमकरोद् भाषानुवादं मुदे
लोकानामखिलेश्वरश्च भगवांस्तुष्टिं प्रयायादतः ॥१२॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

राष्ट्रिय अभिलेखालयका पञ्चाङ्गहरूको समीक्षात्मक विवरण

✍ *जगन्नाथ उपाध्याय*

ज्योतिषशास्त्र अति महत्त्वपूर्ण वेदाङ्गहरू मध्येको एक हो । वैदिक कालमा ज्योतिष विषयको मुख्य उपयोग वैदिक यज्ञको काल गणनाका लागि गरिन्थ्यो । वेदको मुख्य प्रतिपाद्य विषय यज्ञ सम्पादन गर्नका लागि समयको गणना तिथि, ऋतु, वर्ष, प्रात सायं, समय, दिन रात एवं विभिन्न नक्षत्रका स्थितिको निकै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नक्षत्रका आधारमा समयको गणना ज्योतिषशास्त्रबाट नै गरिने भएकाले यसलाई गणितशास्त्र पनि भनिन्छ । यसरी नक्षत्र आदिका आधारमा समयको गणना गरिने गणित ज्योतिषलाई आधार मानेर नै ज्योतिष शास्त्रलाई वेदाङ्गका रूपमा स्वीकारिएको हो । यस शास्त्रको सम्बन्ध विशेष गरी ऋग्वेद र यजुर्वेदसंग मानिन्छ । यस विषयको प्राचीन ग्रन्थ 'वेदाङ्ग ज्योतिष' हो भने यसै ग्रन्थका आधारमा 'सूर्य सिद्धान्त' जस्ता ज्योतिष विषयका उत्कृष्ठ ग्रन्थहरू लेखिएका हुन् ।

पञ्चाङ्ग ज्योतिष विषयको प्रमुख अङ्ग हो । ज्योतिषशास्त्र अनुसार प्रत्येक दिनमा पर्ने तिथि, वार, नक्षत्र, योग तथा करण यी पाँच अङ्ग भएको पुस्तिकालाई पञ्चाङ्ग भनिन्छ । यसमा वर्ष भरिका गते, वार, तिथि, योग, करण आदि लेखिएको हुन्छ । यिनै तिथि, नक्षत्र, योग, करण आदिका आधारमा विवाह, व्रतबन्ध, यज्ञ आदि शुभ कार्य गर्ने समयको निर्क्योल र हाम्रा सांस्कृतिक, धार्मिक र राष्ट्रिय पर्वहरूको उल्लेख पनि गरिएको हुन्छ ।

नेपाली समाज प्राचीन कालदेखि नै आर्य धर्मावलम्बी ऋषि मुनिहरूको निर्देशन वमोजिम आ-आफ्ना शुभ कार्यमा संलग्न भएको देखिन्छ । यसका लागि पञ्चाङ्ग निकै व्यवहारोपयोगी हुँदै आएको अनुभव हुन्छ । त्यसैले नेपाली समाजमा प्रकाशन युगको थालनी हुनुभन्दा पहिलेदेखि नै यस क्षेत्रमा संलग्न विद्वानहरूले हस्तलिखित रूपमा पञ्चाङ्गहरू निर्माण गरेको पाइन्छ । सर्वप्रथम नेपालमा पञ्चाङ्ग लेख्न थालिएको निश्चित मिति निर्क्योल

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गर्न अनुसन्धानको अझ गहिराईमा डुबुल्की मार्नुपर्ने हुन्छ तापनि राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेका पञ्चाङ्गहरू मध्ये हालसम्मको सवैभन्दा प्राचीन चाहिं विक्रम सम्वत् १८१२ को हस्तलिखित पञ्चाङ्ग देखिन्छ। यो काठमाडौं निवासी गोविन्दप्रसाद घिमिरेको निजी संकलनबाट राष्ट्रिय अभिलेखालयको माइक्रोफिल्म शाखाको सक्रियतामा मिति ६/३/१९७९ मा छविचित्र गरिएको देखिन्छ। पत्र संख्या १३ रहेको यो पञ्चाङ्गको आकार २३.७x१२.४ रहेको छ भने छविचित्र रिल नं. E ७८३/७ रहेको छ। देवनागरी लिपिमा नेपाली कागजमा लेखिएको यो पञ्चाङ्ग बैशाख वदीमा मात्र प्रारम्भ भएको र बीच बीचमा पानीले भिजेर बिग्रिएकोले अपूर्ण देखिन्छ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेका पञ्चाङ्गहरू मध्ये हस्तलिखितमा विक्रम संवत् १९०० पूर्वका, १९०१ देखि पहिलो मुद्रित पञ्चाङ्ग विक्रम संवत् १९४१ सम्मका र १९४१ देखि हालसम्मका पञ्चाङ्गहरूको समीक्षात्मक विवरणलाई निम्न चरणमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छः-

१. विक्रम सम्वत् १८१२ देखि १९०० सम्मका

२. विक्रम सम्वत् १९०१ देखि १९४० सम्मका

३. विक्रम सम्वत् १९४१ देखि हालसम्मका

१. विक्रम सम्वत् १८१२ देखि १९०० सम्मकाः

यस अवधिका जम्मा ५१ थान पञ्चाङ्गहरूको विवरण निम्न अनुसार रहेको छ -

तालिका नं. १

क्र.सं.	विक्रम संवत्	लिपि	पूर्ण/अपूर्ण	रिल नं.	मूल प्रतिको स्रोत
१.	१८१२	दे.अ.	अपूर्ण	E ७८३/७	गोविन्दप्रसाद घिमिरे, काठमाडौं
२.	१८१४	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३.	१८२०	ने.अ.	१ पत्र पूर्ण	E २८२४/११	चक्रराज तिमिला, भक्तपुर
४.	१८२३	ने.अ.	अपूर्ण	A १२२०/३३	राष्ट्रिय अभिलेखालय
५.	१८२६	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
६.	१८४२	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
७.	१८४४	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
८.	१८४७	ने.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
९.	१८५१	ने.अ.	१ पत्र पूर्ण	H २८१/४	सी.वी.श्रेष्ठ, सिरूटार
१०.	१८५५	ने.अ.	अपूर्ण	H २८१/२	सी.वी.श्रेष्ठ, सिरूटार

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

११.	१८५९	ने.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१२.	१८६२	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१३.	१८६५	ने.अ.	१ पत्र पूर्ण	E २०६४/७	काठमाडौं, आशा सफूकुथि
१४.	१८६६	ने.अ.	१ पत्र पूर्ण	H २८१/३	सी.वी.श्रेष्ठ, सिरूटार
१५.	१८६६	ने.अ.	१ पत्र अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१६.	१८६७	ने.अ.	२६ पत्र पूर्ण	E २०६५/८	जगराज जोशी, टोखा
१७.	१८६८	ने.अ.	१ पत्र अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१८.	१८६०	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१९.	१८७०	ने.अ.	अपूर्ण	E २२९४/४२	प्रकाश श्रेष्ठ, काठमाडौं
२०.	१८७०	ने.अ.	अपूर्ण	-	प्रकाश श्रेष्ठ, काठमाडौं
२१.	१८७१	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२२.	१८७३	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२३.	१८७३	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२४.	१८७३	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२५.	१८७३	ने.अ.	अपूर्ण	H २५०/५	टी. महर्जन, कीर्तिपुर
२६.	१८७४	ने.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२७.	१८७४	दे.अ.	बेरूवा पात्रो	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२८.	१८७६	ने.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२९.	१९७८	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३०.	१८७९	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३१.	१८८०	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३२.	१८८१	दे.अ.	१ पत्र पूर्ण बेरूवा	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३३.	१८८२	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३४.	१८८३/८४	ने.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३५.	१८८४	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३६.	१८८५	दे.अ.	पूर्ण,	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३७.	१८८६	-	-	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३८.	१८८७	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३९.	१८८७	दे.अ.	अपूर्ण	D ३१/७	काठमाडौं विहार

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

४०.	१८८८	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४१.	१८९०	दे.अ.	१ सेट पूर्ण	E ७०/१९	राजोपाध्याय, पाटन
४२.	१८९०	दे.अ.	१४ पत्र पूर्ण	E ३१६/१२	हरि पौडेल, काठमाडौं
४३.	१८९०	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४४.	१८९१	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४५.	१८९१	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४६.	१८९२	दे.अ.	१५ पत्र पूर्ण	F ३२/६	सूर्यनाथ अर्याल, गोरखा
४७.	१८९३	ने.अ.	१४ पत्र अपूर्ण	E ४६२/९	एन्.वी.महर्जन, कीर्तिपुर
४८.	१८९४	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४९.	१८९६	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
५०.	१८९८	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
५१.	१९००	दे.अ.	१४ पत्र पूर्ण	F ३२/५	सूर्यनाथ अर्याल, गोरखा

उपर्युक्त तालिकामा मूल प्रतिको स्रोतमा व्यक्तिको नाम दिइएका पञ्चाङ्गहरूको मूल प्रति सम्बन्धित व्यक्तिकैमा रहेका छन् भने राष्ट्रिय अभिलेखालयमा केवल तिनीहरूको छविचित्र मात्र रहेकोले नम्बर दिइएको छ । मूल प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयको संरक्षणमा रहेका कतिपय पञ्चाङ्गहरूको छविचित्र उतार गर्न बाँकी रहेकोले नम्बर दिइएको छैन । त्यस्तै कतिपय विक्रम संवत्का पञ्चाङ्गहरू ४-४ प्रतिसम्म पनि देखिएका छन् भने कतिपय वि.सं.का भने राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा नै आइपुगेका छैनन् । यस तालिकामा उल्लिखित प्रायः सबैजसो पञ्चाङ्गहरू एउटै लामो नेपाली कागजमा लेखी बेहेरेर राखिएका छन् भने केही चाहिं सिलाएर पुस्तिकाकार बनाइएको छ ।

२. विक्रम सम्वत् १९०१ देखि १९४० सम्मका:

वि.सं. १९४१ देखि मुद्रित पञ्चाङ्गहरूको प्रचलन भएकोले यस अवधिमा १९०१ देखि १९४० सम्मका जम्मा ५२ थान हस्तलिखित पञ्चाङ्गहरूको विवरण दिइएको छ:

तालिका नं. २

क्र.सं.	विक्रम संवत्	लिपि	पूर्ण/अपूर्ण	रिल नं.	मूल प्रतिको स्रोत
१.	१९०१	दे.अ.	१७ पत्र पूर्ण	F ३२/१	सूर्यनाथ अर्याल, गोरखा
२.	१९०१	दे.अ.	१६ पत्र पूर्ण	E ६५६/१२	विजय सापकोटा, काठमाडौं
३.	१९०३	दे.अ.	२९ पत्र पूर्ण	E २०२०/१३	एम.एम. मिश्र, पाटन
४.	१९०३	ने.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

५.	१९०४	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
६.	१९०४	दे.अ.	अपूर्ण	H २९६/६	एम.एम. मिश्र, पाटन
७.	१९०५	ने.अ.	१ पत्र पूर्ण	H २६७/५	सी.वी. श्रेष्ठ, सिरूटार
८.	१९०८	दे.अ.	१ पत्र अपूर्ण	A १००३/६	राष्ट्रिय अभिलेखालय
९.	१९०८	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१०.	१९०९	दे.अ.	१ पत्र अपूर्ण	I ५४/१	के.वी. न्यौपाने, वनेपा
११.	१९१०	दे.अ.	३० पत्र पूर्ण	E २००६/६	मदनमोहन मिश्र, पाटन
१२.	१९१०	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१३.	१९१०	दे.अ.	१ पत्र अपूर्ण	H २९७/५	एम.एम. मिश्र, पाटन
१४.	१९११	दे.अ.	१४ पत्र अपूर्ण	E ७८३/६	गोविन्दप्रसाद घिमिरे, काठमाडौं
१५.	१९१२	दे.अ.	३२ पत्र पूर्ण	E २०२३/५	एम.एम. मिश्र, पाटन
१६.	१९१३	दे.अ.	१० पत्र अपूर्ण	F २३/४	सूर्यनाथ अर्याल, गोरखा
१७.	१९१३	दे.अ.	अपूर्ण	E २९८७/१३	ठुले लामा, थानकोट
१८.	१९१४	दे.अ.	अपूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
१९.	१९१५	दे.अ.	१२ पत्र अपूर्ण	E १६६१/१०	वलराम अर्याल, मनकामना
२०.	१९१६	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२१.	१९१६	दे.अ.	पूर्ण	A १००३/४	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२२.	१९१८	दे.अ.	पूर्ण	A १००३/४	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२३.	१९१८	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२४.	१९१९	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२५.	१९१९	दे.अ.	२८ पत्र, पूर्ण	E २००७/७	एम.एम. मिश्र, पाटन
२६.	१९१९	दे.अ.	१ पत्र अपूर्ण	I ५४/२	के.वी.न्यौपाने, बनेपा
२७.	१९१९	दे.अ.	पूर्ण	A १००३/४	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२८.	१९१९	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
२९.	१९२०	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३०.	१९२०	दे.अ.	पूर्ण	A १००३/४	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३१.	१९२१	दे.अ.	१४ पत्र पूर्ण	E १६६१/११	वलराम अर्याल, मनकामना
३२.	१९२२	दे.अ.	२९ पत्र पूर्ण	E २०४२/१९	एम.एम. मिश्र, पाटन
३३.	१९२२	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३४.	१९२२	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३५.	१९२२	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३६.	१९२४	दे.अ.	१३ पत्र पूर्ण	F ३२/२	सूर्यनाथ अर्याल, गोरखा
३७.	१९२४	दे.अ.	पूर्ण	A १००३/४	राष्ट्रिय अभिलेखालय
३८.	१९२६	दे.अ.	अपूर्ण	H ३४६/८	एम.एम. मिश्र, पाटन
३९.	१९२७	दे.अ.	१२ पत्र अपूर्ण	E ७८३/८	गोविन्दप्रसाद घिमिरे, काठमाडौं
४०.	१९२८	ने.अ.	पूर्ण	G २६७/८	सी.वी. श्रेष्ठ, सिरूटार
४१.	१९२८	दे.अ.	अपूर्ण	A १६०३/७	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४२.	१९३३	दे.अ.	१६ पत्र पूर्ण	E १६६१	वलराम अर्याल, मनकामना
४३.	१९३४	दे.अ.	१ पत्र पूर्ण	E ४३६/११	अमरदेव, काठमाडौं
४४.	१९३४	दे.अ.	१५ पत्र अपूर्ण	E २०२५/१०	एम.एम. मिश्र, पाटन
४५.	१९३४	ने.अ.	१० पत्र अपूर्ण	E १६५०/२१	रामभक्त, भक्तपुर
४६.	१९३५	मै.अ.	१६ पत्र पूर्ण	M ७७/३	विजयानन्द झा, जनकपुर
४७.	१९३५	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
४८.	१९३६	दे.अ.	अपूर्ण १४ पत्र	E ७८३/९	गोविन्दप्रसाद घिमिरे, काठमाडौं
४९.	१९३६	ने.अ.	बेरेको १ पत्र अपूर्ण	D ११०/२	वी.आर. वज्राचार्य, पाटन
५०.	१९३७	दे.अ.	पूर्ण	-	राष्ट्रिय अभिलेखालय
५१.	१९३७	दे.अ.	१४ पत्र अपूर्ण	E ७८३/१०	गोविन्दप्रसाद घिमिरे, काठमाडौं
५२.	१९३८	?	१ पत्र पूर्ण	E १८५०/३८	हरिराम सुवेदी, काठमाडौं

उपर्युक्त तालिममा उल्लेख गरिएका वि.सं. १९०१ देखि १९४० सम्मका पञ्चाङ्गहरूमा पनि कतिपय वि.सं.का ३-४ प्रति रहेका छन् भने वि.सं. १९०२, १९०६, १९०७, १९१७, १९२३, १९२५, १९२९, १९३०, १९३१, १९३२, १९३९ र १९४० का पञ्चाङ्गहरू चाहिं राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा छैनन् । यस अवधिका पञ्चाङ्गहरूमा पनि मूल प्रति सम्बधित व्यक्तिकैमा रहेकाहरूको मइकोफिल्म रिल नं. दिइएको छ भने मूल प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयमै रहेकाहरूको चाहिं फिल्म उतार गर्न नै बाँकी रहेको देखिन्छ ।

३. विक्रम सम्वत् १९४१ देखि हालसम्मका:

वि.सं. १९४१ को नेपालबाट प्रकाशित पहिलो मुद्रित पञ्चाङ्ग मानिन्छ । यसको अग्रपृष्ठमा "प्रारम्भ जीवनाथ गणितेऽस्मिन् सम्वत् १९४१ पञ्चाङ्ग पत्र" भन्ने उल्लेख गरिएको छ । चैत्र शुक्ल प्रतिपदा १७ गतेदेखि प्रारम्भ भइ चैत्र कृष्ण औंशी ५ गते समाप्त भएको पञ्चाङ्ग आदि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अन्त्यपूर्ण छ। नेपाली कागजमा छापिएको सामान्य अवस्थाको यस पञ्चाङ्गको मूल प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित रहेको छ। वि.सं. १९४२ को पञ्चाङ्ग किराले केही काटेको भए तापनि आदि अन्य पूर्ण छ भने वि.सं. १९४३ को पञ्चाङ्ग चाहिं राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा छैन। वि.सं. १९४४ को आदि अन्त्यपूर्ण पञ्चाङ्ग छ भने वि.सं. १९४५ को चाहिं हिन्दी भाषामा मुद्रित रहेको छ। वि.सं. १९४६ को पञ्चाङ्गको मूल प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा छैन भने विष्णुहरि मरहठ्ठा गोरखाको निजी संकलनमा रहेको हस्तलिखित पञ्चाङ्गको रिल नं. E १६७७/८ मा गरिएको छविचित्र रहेको छ। पत्र १० लाई सिलाई पुस्तककार बनाइएको यो पञ्चाङ्ग बैशाख वदीबाट प्रारम्भ भएको सामान्य अवस्थाको छ। राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेको वि.सं. १९४७ को आदि अन्त्यपूर्ण मुद्रित पञ्चाङ्गमा सर्वप्रथम ईश्वी सम्वत्को उल्लेख गरिएको देखिन्छ। वि.सं. १९४९ देखि १९५१ सम्मका मुद्रित पूर्ण पञ्चाङ्गहरू राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेका छन् भने १९५२ को पञ्चाङ्गमा चाहिं भाद्र कृष्ण औंशी ५ गतेदेखि कार्त्तिक कृष्ण औंशी ३ गतेसम्मको अंश नभएकोले अपूर्ण छ। यसै बि.सं.का अन्य हस्तलिखित ३ पञ्चाङ्गहरू पनि रहेका छन्। वि.सं. १९५३ को पञ्चाङ्गका पनि केही पत्रहरू मात्र रहेकोले अपूर्ण छ भने विद्यानन्द झाको निजी संकलनमा रहेको मैथिली लिपिमा लेखिएको १३ पत्रको पूर्ण पञ्चाङ्ग छविचित्र नं. M७७/४ र केशवकुमार शर्मा चरीकोटको निजी संकलनमा रहेको अपूर्ण पञ्चाङ्ग छविचित्र नं. E२१५९/६ पनि रहेको छ। वि.सं. १९५४ र १९५५ का पूर्ण पञ्चाङ्गहरू पनि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित रहेका छन्।

वि.सं १९५६ देखि २०५६ सम्म १०० वर्षका मुद्रित पूर्ण पञ्चाङ्गहरूलाई चाहिं ५-५ वर्षको एक सेटमा गातावन्दी गरी संरक्षण गरिएको छ। यस मध्ये वि.सं. १९७२ को पञ्चाङ्गमा भाद्र शुक्ल, आश्विन कृष्ण शुक्ल र कार्तिक कृष्णको अंश नभएकोले अपूर्ण छ। यसका लागि केशव कुमार शर्मा चरिकोटको निजी संकलनमा रहेको हस्तलिखित पूर्ण पञ्चाङ्गको छविचित्र नं. E२१५९/३ पनि रहेकोले यसको अपूर्ण अंशलाई पूर्ण गर्न सकिन्छ।

वि.सं. १९४१ पछिका पञ्चाङ्गहरूमा छविचित्र र मूल प्रतिकै रूपमा पनि एउटै सम्वत्का ३-४ प्रतिसम्म पनि राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा रहेका छन् तर ती सबैको विस्तृत विवरण यहाँ दिइएको छैन। हुन त वि.सं. २०२० सालसम्ममा पनि हस्तलिखित पञ्चाङ्गहरू पाइएका छन् तर १९४१ पछि विशेष गरी मुद्रित पञ्चाङ्गहरूको मात्र बयान गरिएको छ।

वि.सं १८१२ देखि २०५६ सम्म अर्थात् २४४ वर्ष अवधिका पञ्चाङ्गहरूको विवरण यस लेखमा दिइएको छ तापनि बीच-बीचका कतिपय वि.सं.का पञ्चाङ्गहरूको अपूर्णता देखिन्छ। ती अपूर्ण रहेका वि.सं.का पञ्चाङ्गहरू पूर्ण गर्नुपर्ने देखिएकोले कुनै पनि ब्यक्ति वा संस्थाले राष्ट्रिय अभिलेखालयको संकलनमा नरहेका हस्तलिखित वा मुद्रित प्राचीन पञ्चाङ्गहरू राष्ट्रिय अभिलेखालयको संरक्षणमा सुम्पिन चाहेमा, विक्री गर्न चाहेमा वा छविचित्र मात्र उतार गरी मूल प्रति आफैसँग राख्न चाहेमा पनि सोही अनुसार गर्न सकिने र राष्ट्रिय अभिलेखालयको पञ्चाङ्ग संकलन गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन सकिने ब्यहोरा पनि अवगत गराइन्छ। ●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

विषय-सूची

(अभिलेख अंक ११-१५)

(अनुसन्धानकर्ताहरूलाई केही सुविधा होला भनेर अभिलेख १-१० अंकहरूमा प्रकाशित सामग्रीहरूको विषयसूची अभिलेख अंक ११ मा प्रकाशित गरिसकेको छ, त्यसैक्रममा यस अंकमा अभिलेख ११-१५ अंक सम्मका प्रकाशित सामग्रीहरूको विषयसूची लेखक वर्णानुक्रम अनुसार यहाँ राखिएको छ ।)

क) लेखकको नाम	लेख	वर्ष/अंक (पूर्णाङ्क)	पृष्ठ
अबिका प्र. रेग्मी	- चाणक्य: लघुचाणक्य	- १२/१२	- १२३
उद्धव आचार्य	- शिखर नारायण मन्दिरको वास्तुकला	- ११/११	- ९४
ऐश्वर्यधर शर्मा	- लक्ष्मी नारायणको शिलालेख	- ११/११	- ६७
डा. काशीराज शर्मा सुवेदी	- अभिलेखालयका केही आयुर्वेदीय ग्रन्थहरू	- ११/११	- ५५
	- सिद्धसार संहिता संक्षिप्त विवेचना	- १२/१२	- ११६
	- राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित आयुर्वेद सम्बन्धी हस्तलिखित ग्रन्थहरूको संक्षिप्त विवरण	- १३/१३	- २५
	- चिकित्सा मणिमालाको संक्षिप्त विवेचना तथा अन्य आयुर्वेद ग्रन्थहरूको विवरण	- १४/१४	- ६४
	- वनौषधि-नामावली एक परिचय	- १५/१५	- ४०
कुमारलाल जोशी	- "तोरण" नेपाली संकृति तथा वास्तुकलाको आकर्षक अंग	- १२/१२	- ७६
जगन्नाथ उपाध्याय	- प्राचीन हनुमन्नाटक सामान्य अवलोकन	- १४/१४	- २३
	- आस्था र विश्वासकी देवी पाथीभरा	- १५/१५	- १३

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

डा. जनकलाल वैद्य	- कवि जगच्चन्द र उनका केही गीतहरू	- १२/१२ - ९२
	- राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको सूचीपत्र अभिलेख ग्रन्थ एक परिचय	- १३/१३ - २५
	- न्यातापोल अर्थात पाँच तल्ले मन्दिर निर्माण प्रतिष्ठा कार्य एक झलक	- १४/१४ - ९२
	- राष्ट्रिय अभिलेखालयस्थित केही नेपाली अभिलेख ग्रन्थ	- १५/१५ - २४
तीर्थलाल नःघःभनी	- सायाः (इन्द्रजात्रा)	- ११/११ - ७२
दिनेशराज पन्त	- इन्द्रध्वज सम्बन्धी साइत लेखिएको वि.सं. १९०० को कागत	- १३/१३ - ३६
दिवाकर आचार्य	- मलयकेतु वंशी राजा जयादित्या ॥ को भुमइ पत्र	- १५/१५ - ४७
डा. पियूषराज पाण्डे	- केलादिघाट शिव मन्दिरको ताम्रपत्र र शिलापत्रहरू	- १५/१५ - १४०
पूर्णरत्न बज्राचार्य	- भूमिसम्बन्धी ताडपत्र तमसूक	- ११/११ - ११०
	- भूमिसम्बन्धी ताडपत्र तमसूक	- १३/१३ - १३४
प्रकाश दर्नाल	- साँगाको सांस्कृतिक सम्पदा	- १२/१२ - ८०
विष्णुकान्त शर्मा	- नुवाकोट तलेजु भवानी मन्दिरः एक चर्चा	- ११/११ - ३४
	- पाल्पा जिल्लाका इष्टदेवः भैरव	- १२/१२ - ४४
	- धादिङ्ग-जननी त्रिपुरासुन्दरी	- १३/१३ - १
	- श्री गणेश	- १४/१४ - १
	- अभिलेखयुक्त सिंह	- १५/१५ - १
डा. विष्णु प्र. घिमिरे	- भाषा र साहित्यमा पाल्पाली सेनहरूको भूमिका	- ११/११ - ८४
डा. भूपहरि पौडेल	- मूलचोकमा रागा हान्या भारदारको तपसिल	- १३/१३ - २१
डा. राजाराम सुवेदी	- लाटपाध्याले चिताई गर्ने बोगटी पौवाको ताम्रपत्र	- ११/११ - ६०
शिद्धिरत्न शाक्य भिक्षु	- भूमि सम्वन्धी केही तमसूक ताडपत्रहरू	- १४/१४ - ११५
	- भूमि सम्वन्धी केही तमसूक ताडपत्रहरू	- १५/१५ - ५६

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्यामसुन्दर राजवंशी - थानकोट स्थित चन्दन भराटकेश्वर मन्दिरका अभिलेखहरू - ११/११ - ८९

- ललितपुरको सर्वप्राचिन लिच्छवी अभिलेख- १३/१३ - १०६

- पहिले अभिलेख पढौं अनि इतिहास बुझौं- १५/१५ - ३१

सरला मानन्धर - धरहरा (भीमसेन स्तम्भ)को संक्षिप्त परिचय - १२/१२ - ७१

श्री हरि रूपाखेती - थानकोट महादेव गाउँ स्थित चन्दन भराटेश्वर मन्दिरका अभिलेखहरू - १४/१४ - ८५

ख)

१. - कौसी तोषाखानावाट प्राप्त लालमोहर - ११/११ - १

" " " - १२/१२ - १

" " " - १३/१३ - ४१

" " " - १४/१४ - ३०

" " " - १५/१५ - ७६

२. - आर्थिक वर्ष २०४९/५० को वार्षिक गतिविधि - ११/११ - १२९

- आ.व. २०५०/५१ को वार्षिक गतिविधि - १२/१२ - १४८

- आ.व. २०५१/५२ को वार्षिक गतिविधि - १३/१३ - १५५

- आ.व. २०५२/५३ को वार्षिक गतिविधि - १४/१४ - १४८

- आ.व. २०५३/५४ को वार्षिक गतिविधि - १५/१५ - १४३

३. - विषय-सूची (अभिलेख अंक १-१०) - ११/११ - ११९

ग)

Griha Man Singh – Haritalika coated Envelop in A Means of Document Preservation - १२/१२ - १४४

– Preservation of writing materials in the National Archives of Nepal - १३/१३ - ८४

– Conservation of Rolled Palm leaf Manuscripts (RPLM) - १४/१४ - १४३

– Conservation of Copper Plate Inscription (CPI) "Tamrapatra Abhilekh" - १५/१५ - १३२

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

Gyan Hari Aryal	– Acidity of paper and methods of Deacidification	- १३/१३	- १०३
Dr. Klaus Dister Mathes	– Result of the sixth phase of Nepal-German Manuscript preservation project and future perspects	- १४/१४	- १३३
Dr. K. Dister Mathes	– The Golden Kanjur of Mustang	- १५/१५	- १२७
Sukra Sagar Shrestha	– Three Inscription of Jagat Pal Varma	- १४/१४	- १३७
....	– Archival Security: Problems of Conservation	- ११/११	- १२९

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

राष्ट्रिय अभिलेखालयका अभिलेख ग्रन्थहरूमा छरिएका घटनावली - टिप्पणी अभिलेखांशहरू

✍ डा. जनकलाल वैद्य
चक्रपथ महालक्ष्मी चोक, ल.पु.

स्वदेशी विदेशी इतिहासकार विद्वान्हरूका सत् प्रयासद्वारा मध्यकालीन नेपालका धार्मिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, आर्थिक र प्राकृतिक पक्षका धेरै नै घटनावली टिप्पणी तथा वैयक्तिक जन्म मृत्यु संवत् तिथिमितिका टिप्पणी अभिलेखांशहरूका संकलन र तत्तत् सम्बन्धी पुस्तक-पुस्तिकाहरू र लेखहरू पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गराइसकेका छन्। त्यस्ता पुरातात्त्विक र ऐतिहासिक महत्त्व भएका अभिलेख सामग्री मध्ये सन् १८९८-१८९९ तिर बेलायतका अन्वेषक विद्वान् **सेसील बेण्डालले** काठमाडौंको तत्कालीन **दरवार लाइब्रेरीमा** पत्ता लगाएका **गोपालराज वंशावली** भुजिंमोल लिपिवद्ध ताडपत्र अभिलेख ग्रन्थ नै घटनावली टिप्पणी अभिलेख सम्बन्धित जेठो प्रामाणिक प्राचीन अभिलेख ग्रन्थ हुन्। त्यसलाई योगी नरहरिनाथले **हिमवत संस्कृति** अङ्क १ मा, डा. डिल्लीरमण रेग्मीले **मिडियवल नेपाल**, भाग ३ को (पृ. ११३-१५७) मा, स्व. धनवज्र वज्राचार्य र डा. कमलप्रकाश मल्लद्वारा अभिलेख ग्रन्थको मूल प्रतिको चित्र प्रतिलिपि पुरै, नेपाली र अंग्रेजी भाषान्तर, देवनागरी पाठ तथा त्यस अभिलेखग्रन्थमा रहेका धेरै तथ्यहरू परिशिष्टमा राखी विद्वत्तापूर्ण भूमिका सहित प्रकाशित गरिसकेका छन्। त्यस **गोपालराज वंशावली** अध्ययन गर्दा संस्कृत (पत्राङ्क १७क देखि २९क सम्म) र नेपालभाषा (पत्राङ्क २९क देखि ६३ख सम्म) माध्यममा समसामयिक राजनैतिक, धार्मिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक पक्षीय घटनावली टिप्पणी तथ्य संवत् तिथि शासक राजाका नाम र शासन समयवाधि, शासन समयावाधि विशेषमा भएका कामका वर्णन, संक्षिप्त र स्पष्ट लेखिराखेका देखिन्छन्। ती अभिलेखांश तथ्यहरू तत्कालै टिपिएका र लिपिबद्ध गरिएका हुंदा बढी प्रामाणिक एवं विश्वसनीय छन्। त्यसमा उल्लिखित कुनै कुनै कृत्य घटनावलीका तथ्यसित निकट

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सम्बन्धित देखिने शिलाभिलेख (**मिडियवल नेपाल**, भाग ३ को पृ. १५६ को पृष्ठाङ्क ६३क र पृ. २७ को **XXXI**को शिलालेख देवपाटन स्थित सुन्धारा श्रीश्री **जयस्थिति मल्लले** आफ्नी दिवंगता रानी श्री राजल्लदेवीको स्मृतिमा स्थापित र मर्मत गरिएका ब्यहोराका) बाट **गोपालराज वंशावलीका** तथ्य टिप्पणी अभिलेखांश प्रामाणिक लाग्छ। पछिपछि पनि गोपालराज वंशावलीकै ढांचामा समकालिक घटनावली टिप्पणी तत्तत् कालमै टिपेर र संकलन गरेर लेखी थ्यासफू बनाई राख्ने गरेका देखिन्छन्। यहाँ सम्म कि **केशर पुस्तकालयमा** सुरक्षित रहेको प्रकीर्ण खण्डित अवस्थाको एक वंशावलीको केही पत्राङ्कका छेउ छेउमा पनि केही घटनावली लिपिबद्ध गरिएका देखिन्छन् (बज्राचार्य र मल्ल सम्पादित **द गोपालराज वंशावली**, पृ. २०५, २११ र २१२ मा)।

नेपालमा तात्कालिक घटनावली टिपेर राख्ने परम्परा जस्तै चलेर आएको देखिन्छ। यिनै परम्पराले एकातिर घटनावली टिप्पणी संकलन जस्तै गरेर **'घटनावली'**, **'नेपाल घटनावली'**, **'परम्परा घटना'**, **'मत्स्येन्द्र वंशावली'** र **'वंशावली'** शीर्षकका थ्यासफू अभिलेख ग्रन्थहरू सिंगै ग्रन्थ रूपमा राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित छन्। ती मध्ये कुनै सद्दे अवस्थामा छन् त कुनैका पत्राङ्क हिनामिना भएर नष्ट-भ्रष्ट, खण्डित र प्रकीर्ण स्थितिमा परेका छन्। त्यस्ता घटनावली अभिलेखहरूमा कुनै कुनै थ्यासफू **ऐतिहासिक घटनावली** शीर्षकको स्व. शङ्करमान राजवंशीद्वारा पुस्तिका **'अप्रकाशित थ्यासफू'** शीर्षकमा गौतम वज्र वज्राचार्यले संशोधन मण्डलको मासिक पत्रिका **पूर्णिमा** अङ्क १२-१४, १६-१७ र १८-१९ मा लेखहरू प्रकाशित गराइसकेका छन्। त्यस्ता थ्यासफूका कुनै घटनावलीका ब्याख्या लेखहरू **पूर्णिमा** नै उपर्युक्त अङ्कहरू १२-१४, १६-१७ मा लेखहरू प्रकाशित गराइसकेका छन्। अर्कोतिर, कोही अभिलेख ग्रन्थकार र लिपिकारहरूले आ-आफूले लिपिवद्ध गरेका जुनकुनै विषयका पनि अभिलेख ग्रन्थका समाप्ति बाक्य पछिका पत्रहरूमा र अभिलेख ग्रन्थ भित्रकै कुनै पनि पत्रका कुना काप्चामा आ-आफ्ना समकालिक घटनावली तत्कालै लिपिबद्ध गरिराखेका हुन्छन्। त्यस्ता घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशहरू छापी प्रकाशनमा आएका पुस्तकहरूमा जस्तै दिनेशराज पन्तद्वारा सम्पादित **सुमतितन्त्रमा**, ऐश्वर्यधर शर्माको कृति **स्वस्थानी** पुस्तकमा र हेमराज शाक्य तुलसीराम वैद्यका (संयुक्त ग्रन्थकर्ताहरू) **मिडियवल नेपाल** पुस्तकमा पनि परेका छन्। त्यस्तै स्व. प्रेमबहादुर कंसाकारले **सितु** पत्रिकामा, हरिराम जोशीद्वारा सम्पादित प्रकाशित इतिहास प्रधान **रोलम्बा** मासिकमा त 'इतिहासको कुरा' स्तम्भै छ (त्यस्ता समसामयिक ऐतिहासिक घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशका लागि), उक्त स्तम्भका लागि यी पंक्तिका लेखकले त्यस्ता घटनावली टिप्पणी संक्षिप्त परिचय विवरण सहित उपलब्ध गराउँदै प्रकाशित गराउँदै छ।

यस पंक्तिलेखकले वि.सं. २०३४ र २०४० मा गरी दुइ पटक **राष्ट्रिय अभिलेखालय**

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्थित **नेपालभाषाका** (संस्कृत, मैथिली, बंगाली, हिन्दी, नेपाली माध्यमहरू पनि संयुक्त रूपमा प्रयोग भएका) तेंत्तीस विभिन्न विषयका अभिलेख ग्रन्थहरूका वर्णनात्मक सूची तयार गरेको थियो । एकेक अभिलेख ग्रन्थ त्यसबेला होशियारी साथ आद्योपान्त अध्ययन गरी त्यस्ता अभिलेख ग्रन्थहरूमा के के पठनीय, अनुसन्धेय र प्रामाणिक तथ्य सामग्री कहाँ कहाँ छन् सोध खोज गर्दै जाँदा त्यहाँका ३७ वटा जति ज्योतिष, तान्त्रिक कर्म-काण्ड, वही-धरोत, नाटक, धनुशास्त्र, नीति, कथा, कोश, काव्य, स्तोत्र, धर्मशास्त्र, कर्मकाण्ड इत्यादि विषयका अभिलेख ग्रन्थहरूका समाप्ति वाक्यपछि र ग्रन्थभित्र कुना काप्चामा लिपिबद्ध गरिराखेका पाइए । प्रस्तुत लेखमा त्यस्ता घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशहरू मध्ये केही यहाँ मूलपाठ र नेपाली भाषान्तर सहित संक्षिप्त परिचय व्याख्या प्रस्तुत गर्दछु -

(१) सम्वत् ५८८ पौष शुक्ल पञ्चम्यायां तिथौं । ... .प्रयत्नेन मया कष्टेन लिखितं ॥ श्रीश्री जय जक्ष (यक्ष) मल्लदेव ठाकुरस .... चवभय राबुतस वो संग्राम जुरङास चोया थ्व शास्त्र (धनुशास्त्र) ॥

- धनुशास्त्र, प्र १४९१

बी १८९/१४ ।

यस अभिलेखांश टिप्पणीबाट "राजा यक्ष मल्लको र चारजना रावुत भारोहरूसित ठूलो संग्राम भएताका आवश्यक परेर यो धनुशास्त्र ग्रन्थ ठूलो मिहिनेत गरी बडो कष्टसाथ बनाएँ ।" भन्ने उल्लेख भएबाट त्यसबखत संग्राम जस्तो संकट आइपर्दा झट्टपट्ट आवश्यक ग्रन्थ लेखी लेखाई तालीम दिई संग्राममा जाने र पठाउने चलन भएको बुझिन्छ । यक्ष मल्लकालीन उक्त संग्रामबारे सोधखोज गरी ऐतिहासिक तथ्य प्रकाशमा ल्याउने काम हुनु बाँकी नै छन् । इतिहास विषयका अनुसन्धानार्थीहरूका ध्यान त्यतातिर जानु वाञ्छित लाग्छ ।

(२) श्री ३ भैरवजुस, पात्र सुङाव, न्या छुयाव चोङा थें ह्याङ्गुसे चोङ माचन क्वताङाव, छखेस चोङ् नेपोर स्वपोर चोङ् थ्वया शान्ति मयाङाव, याकात जुव, वाभु राज्यं सकल्यं फुक ॥ थ्वनलि पात्र सुकया, शान्ति पूजा, दीप जागन पूजा याना जुरो ॥ ॥

(३) एवसिँया मोड स्वरहासे वव् थाङा बेरस, थ्वया शान्ति छुं नं मयाङाव, याकात जुव, राज्यं सकल्यं मोक, गल प्राखाड जुक्व रेङ जुरो ॥ संवत् ७८३ ॥ श्री ३ आकाश भैरव यात्रा एने देव खतस थङाव बेरस, खतया छत्र क्वताङ वव, थ्व बेलस येंया एलाया, संग्राम वयाव षुसि इतास चोङाव, गानकर हव, प्रताप मल्लया आज्ञा मदतोरे जात्रा याय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मदु धक बाधा याङाव चछिं गाड यितिस बिज्यातकाव तया जुरों ।

– भैरव वलि विधि, प्र १६१२, बी ३७५/२३ ।

(४) भैरवया पात्र फलम क्वताङ व (व) दुवारल्याख क्वस चोङा, थ्व आचार्यन खाङाव उपाध्यायके यिनाप याङाव स्वथानयां आचात, मुङाव, समथन दीप जाग याय माल धकं समर्थ (सहमत?) जुयाव च्यान्हु पूजा दिन छुङाव साति कुन्हु, होङान आचार्य बोनकल हयाव थवथवसेन तला धकाव, पालयाङाव आचात नायक खाङम्हं स्वम्हं, दण्ड याय धकं धाय, थ्वया शान्ति छुं नं मयाङाव याकात जुव । वाभु सकरं फुक । श्रीश्री जगतप्रकाश मल्लया प्रज्यावसः सम्वत् ७८९ ॥

– आकाश महाभैरव शान्ति वलि विधि, प्रं १६९६/२२६२; ए २३१/२१ ।

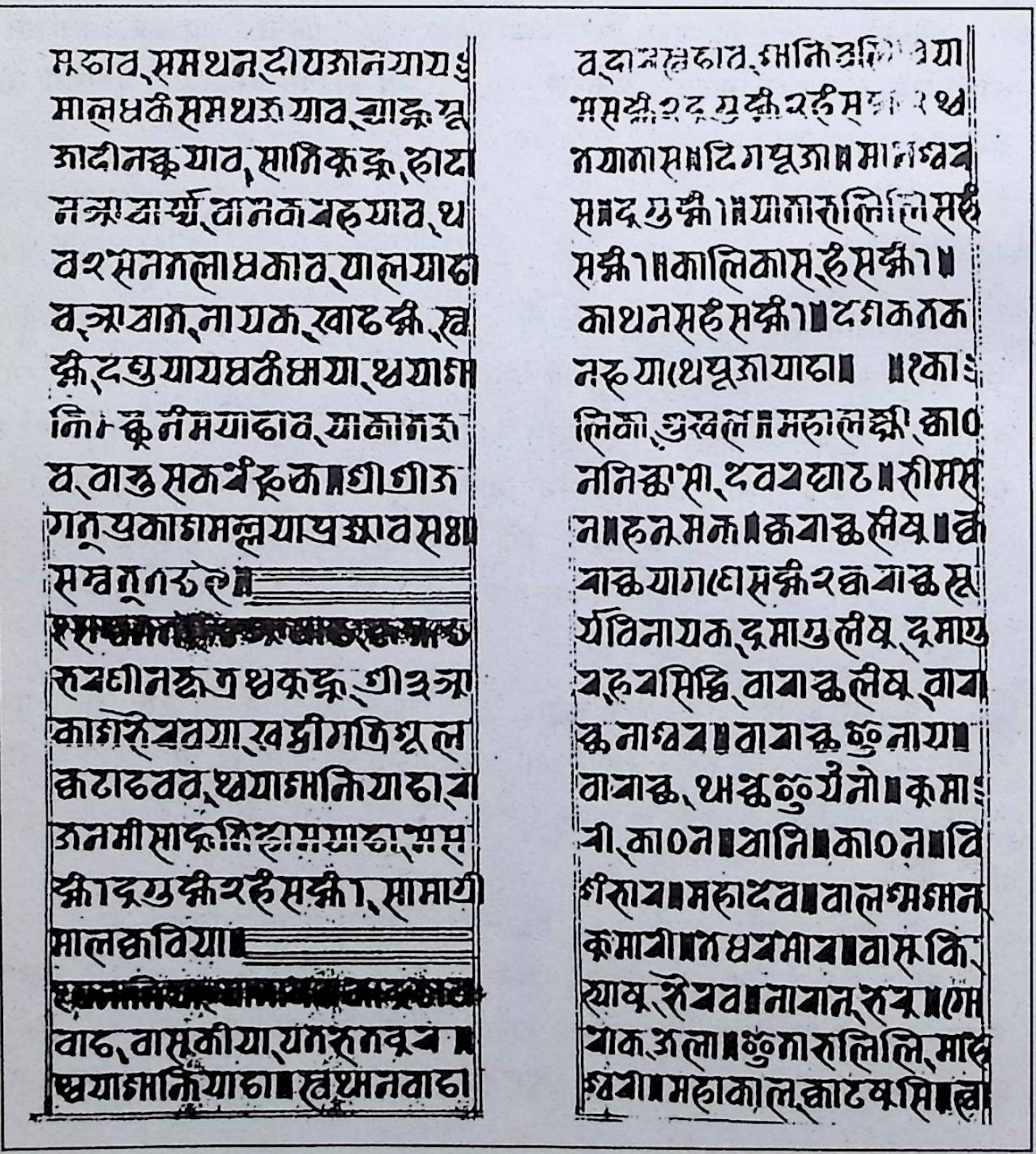

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अर्थः

(१) श्री ३ भैरवजुको पात्र तातेर आगोमा तताएको फलाम झैं रातो भएछ र सो माचबाट (त्रिकूटीबाट) दुइ तीनचोटी खसेर एकातिर लागेछ । त्यसको शान्ति नगराइंदा एक्लिनु पऱ्यो (भक्तपुर राज्य, कान्तिपुर र ललितपुर राज्यसित छुट्टिनु पऱ्यो), भक्तपुर राज्य इलाकाभित्र परेको वांयु जम्मै गुमाउनु पऱ्यो । त्यसपछि मात्र पात्र तातेकोको उत्पात शान्ति पूजा गराइयो, दीप जाग पूजा गराइयो ।

(२) भक्तपुरमा बिस्केट जात्रामा लिङ्गो उभ्याउंदा लिङ्गोको शिरोभाग भाँचेर फुस्केर आएछ । त्यसको केही शान्ति पूजा नगराएकोले भक्तपुर राज्य एक्लिनु पऱ्यो (कान्तिपुर र ललितपुरसित सम्बन्ध बिच्छेद भयो) । भक्तपुर राज्यका सबै जसो भाग गुमाउनु पऱ्यो केही गढ र साँध सीमानाको पर्खालमात्र बाँकी रहयो ॥ संवत् ७८३ तदनुसार वि.सं. १७२० ॥ श्री ३ आकाश भैरवलाई बिस्केट जात्रामा सम्मिलित गर्न लैजानलाई खटमा राख्न लाग्दा खटको छत्र खसेछ । उस बेला कान्तिपुर र ललितपुरका सेना संग्राम गर्न आई नदीको (हनुमन्ते नदीको) पारी पट्टि बसेर "प्रताप मल्लको आज्ञा अनुमति विना जात्रा मनाउन पाईंदैन" भन्न पठाइएछ । त्यसरी बाधा पारेकोले देवता रातभर गाल हिती (गैरीधारा) स्थानमा बिसाई राखियो ।

(४) भैरवको पात्र पेटीबाट खसेर दुवाल्याख (दैलोको पानस) मुनि परेछ । त्यो देखेर आचार्य (कर्माचार्यले) उपाध्यायलाई स्वथान बलि पूजा गर्ने कर्माचार्यहरू भेला गराएर दीप याग पूजा गर्नु पऱ्यो औ आठौं दिनमा पूजा गर्ने भन्ने निर्णय गरेका रहेछन् । निर्धारित दिनमा भेट भएपछि आचार्यलाई (कर्माचार्य) डाक्न पठाइएछ । "तिमीहरू आ-आफूले नै राखेको हो" भनी दोषारोपण गरेछ र कर्माचार्य नाइके, देख्नेहरू तीनै जनालाई दण्ड गर्छु भनेछ । त्यसको पनि केही शान्ति पूजा नगराईंदा भक्तपुर राज्य एक्लिनु पऱ्यो । वाभु भन्ने भूभाग गुमाउनु पऱ्यो । श्रीश्री जगतप्रकाश मल्लको शासन कालमा । संवत् ७८९ वि.सं. १७२६ ॥

टिप्पणीः

ने.सं. ७८१ तदनुसार वि.सं. १७१८ देखि नै भक्तपुरका तत्कालीन राजा जगतप्रकाश मल्लले कान्तिपुरका उस बेलाका राजा प्रताप मल्ल र ललितपुरका राजा श्रीनिवास मल्लका संयुक्त आक्रमण बरोबर सामना गरिरहनु पर्ने र ती दुई राज्यहरूसित सम्वन्ध विच्छद भई भक्तपुर राज्य एक्लिनु पर्ने स्थिति आइपर्ने संकटपूर्ण बेला थियो भन्ने बोध उपर्युक्त घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशहरूले गराउँछन् । उस बेलाको भक्तपुरका प्रजाजन धर्मभीरू एवं अन्धविश्वासी थिए । त्यसबेलाका परिस्थितिले गर्दा तिनीहरू सन्त्रष्ट भएका थिए । स्व. शङ्करमान राजवंशीको **ऐतिहासिक घटनावली** पुस्तकमा, डा. दिल्ली रमणको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मिडियवल नेपाल, भाग ३ को थ्यासफूमा र **पूर्णिमा** पत्रिकामा प्रकाशित थ्यासफूमा ती ती समयका गतिविधि सम्बन्धी घटनावली संवत् तिथि सहित टिपिएका देखिन्छन् । उपर्युक्त घटनावली टिप्पणी अभिलेख जगतप्रकाश मल्ल कालीन शान्ति बलि पूजा कर्मकाण्ड विधिका अभिलेख ग्रन्थहरूमा नै उल्लेख भएका छन् । ती घटनावली अभिलेखांशहरू त्यस समयका राजनैतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र जनमानसका स्थितिकै परिचायक प्रामाणिक ऐतिहासिक तथ्य हुन् ।

(५) सम्वत् ७९२ चैत्र कृष्ण दुतीया, वृहस्पतिवाल थ्वकुन्हु अल्पदोस क्वाठ दङा दिन श्रीनिवास मल्लया जय प्रताप ॥ थ्व संवछलस, यंया जयकृष्ण परमान एल ओओ भोछि ॥ मेलुडो क्वाथं काया लोहंचा क्वाठं काया, थव संवछरस जुरो ॥

– **यात्रा नक्षत्राणि**, प्र. १६९६, ए ४२०/१२

अर्थ:

संवत् ७९२ तदनुसार वि.सं. १७२९ चैत्र कृष्ण द्वितीयाका दिन श्रीनिवास मल्लले आफ्नो जयप्रताप फहराई रहेको अवसर उपलक्षमा अल्पदो भन्ने ठाउँमा क्वाठ बनाइयो । सोही वर्षमा कान्तिपुरका जयकृष्ण परमान आफ्ना जहान परिवार सहित ललितपुरमा शरण लिन आयो । सोही वर्षमा मेलुडो र लोहंचा क्वाठहरू पनि जिती लिए ।

टिप्पणी:

उपर्युक्त घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशबाट त्यस समय ललितपुरका राजा श्रीनिवास मल्लको जयप्रताप फहराइरहेको समय थियो । उनले अल्पदो क्वाठ बनाउन लगाएको र दुइ क्वाठहरू - मेलु डो क्वाठ र लोहंचा क्वाठमा अधिकार जमाउन पाएको बखत थियो । कान्तिपुरको जयकृष्ण आफ्ना परिवार सहित ललितपुरमा शरणमा (?) आएको घटना पनि उपर्युक्त अभिलेखांशमा टिपिएको छ । स्मरण रहोस, ललितपुर दरवारको मूलचोकको ने.सं. ८१८ तदनुसार वि.सं. १७५५ को तामा पत्रमा जयकृष्णका बाबु-छोरा दुवैका हत्या गरिएका कुरा आउँछ । उपर्युक्त संक्षिप्त अभिलेखांशबाट त्यसबेला भक्तपुर र ललितपुरका राजाहरूमा मेल भइराखेको औ कान्तिपुर राज्य एक्लिएको ज्ञात हुन्छ । ने.सं. ७९१ तदनुसार वि.सं. १७२८ मा श्री प्रताप मल्ल र श्री निवास मल्लका बीच सम्बन्ध टुटेका विषयमा एक ऐतिहासिक घटनावली टिप्पणी डा. दिल्लीरमण रेग्मीले संकलन गरी प्रकाशित गर्नुभएको **मिडियवल नेपाल** भाग ३, पृ. ८१ मा आउँछ । इतिहासकार विद्वान्हरूबाट यी अभिलेखांशहरूका ऐतिहासिक तथ्यबारे अझ वढी स्पष्ट जानकारी आ-आफ्नो अनुसन्धान अध्ययन गरी तिनका निष्कर्ष प्रकाशमा ल्याउन वाञ्छनीय छ ।

(६) संवत् ८५१ माघ कृष्ण तृतीया कुन्हु, वाभु सकल, यं, यलान, तेलाव, हनं सोम लिंग दल वला थकुन्हु श्री रणजित मल्ल देवसन शनैश्वर वार, सोदलं भांचय याङाव,

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गोर्खारि म्हं १९८ लाङाव, वाभु लितेलाया था पूजा दुन्ता ॥

– वही, प्र. १६९६/१७१६, ए. ६१०/२४

अर्थः

भक्तपुर राज्य इलाका भित्रको वाभु आफ्नो कब्जामा लिने कोशीस राजा जगतप्रकाश मल्लको शासनकालदेखिं कान्तिपुर र ललितपुरका राजाहरूले समय समयमा गरेका थिए, आक्रमण गर्ने गरेका थिए । भक्तपुरका राजा प्रजा मिली उक्त भूभाग शत्रुको हातमा पर्न नदिन डटेर आक्रमण सामना गर्थे । जगतप्रकाश मल्लको शासन कालका धेरैजसो समय वाभुको रक्षार्थ कान्तिपुर र ललितपुरका संयुक्त आक्रमण सामना गर्नमा बितेका थिए । वाभुका केही भूभाग गुमाउनु परेको पनि थियो । ने.सं ८५१ तदनुसार वि.सं. १७८८ मा राजा रणजीत मल्लको शासन कालमा त झन कान्तिपुर, ललितपुर, गोरखा र तन्हुका संगठित शक्तिले गरिएको आक्रमण सामना गर्नुपर्‍यो । त्यसबेला ती संगठित शक्तिले सोम थानमा थाना समेत हाल्न आएका थिए । भक्तपुरका राजा रणजीत मल्ल, मन्त्री-काजि, प्रजा-पञ्च, गुठीजन सब एक जुट भएर तिनीहरूका थाना भाँचेका थिए, तिनीहरूलाई धपाएका थिए, तिनीहरूले कब्जा गरिसकेका वाभुका केही भूभाग फिर्ता लिन सकेका थिए, १९८ जना गोर्खालीलाई पक्रन सकेका थिए । त्यसबखतको संग्राममा वीरता पराक्रम देखाउनेहरूलाई राजा रणजीत मल्लले इनाम प्रसाद बकस दिएका पनि थिए । ठिमी बालकुमारी देवी स्थानमा टाँसिराखेको सोही सालको तामा पत्रमा र थिमि (ठिमी) लोकेश्वर भजन अभिलेख ग्रन्थमा रहेको 'जय मधेपुरी देसे नामा दाङा झिझिदेसे कुमारि भवानि बिज्याङाव' शीर्षकको वीर रस प्रधान भक्ति स्तुति गीतमा पनि त्यसै संग्राममा शूर वीर भई पराक्रम देखाउनेहरूबाट वाभु इलाका फिर्ता लिन सकेको र वैरी पक्षलाई धपाउन सकेकोको वर्णन गरिएको पठनीय छ (**नेपालभाषाया प्राचीन काव्यया सिर्जनात्मक प्रवृति**, वि.सं २०४३, पृ. ३२८-३२९) । राजा रणजीत मल्लले त्यसै पराक्रम र खुशीयालीमा ठिमीका बालकुमारी देवी स्थानमा था पूजा उत्सव गरेका थिए । सो थापूजाका निमित्त स्थायी कोष स्वरूप गुठी नै राखेको उपर्युक्त अभिलेख ग्रन्थ वही (प्र. १६९६/१७१६, ए ६१०/२४) बाट थाहा हुन्छ ।

(७) थ्व संवत्सरस (ने.सं. ८६८/वि.सं. १८०५) ग्वर्षा गन .... क्वाथसं देशसं मी तयाव, थाना अनं चोङ भाद्रव वद्धि १५ कुन्हु यरया राजा श्रीश्री राज्यप्रकाश, काजि कालिदासया प्रज्यावस धुं संकलें ग्वषाया जुरो ॥

(८) भिन्नै हस्ताक्षरको अर्को टिप्पणी -

संवत् ८८७ आश्विनी कृष्ण चतुर्थी आदित्यवार थ्व कुन्हु यंया काजि जीवधन जोसिजु रात्रीस यरस ब्रम्हपुरीस सकल्यं सिपाहि सहितन थन बिस्य ओओ दिन ॥ यंया राजा श्री राजा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

जयप्रकाशया प्रज्यावस जुरो । यरया राजा श्री तेजनलसिंह मल्ल, खपौया राजा श्रीरणजीत मल्ल जुरो ॥ प्रजा देशाल पलमान गोर्षा पुरा दु ॥

– **रामायण**, चतुर्थ. १५१०, ए. ३६०/२।

अर्थ:

(७) यस संवत्सर ८६८ तदनुसार वि.सं. १७५मा गोरखाका सिपाही सैनिक गण आई देशका क्वाठमा आगो लगाई यहीं थाना हाली बसे भाद्र कृष्ण पक्ष १५ का दिन। त्यसबेला ललितपुरका राजा श्रीश्री राज्यप्रकाश मल्ल, काजी कालिदासको पालामा गोरखा सबै सिध्याइयो ॥

(८) संवत् ८८७ तदनुसार वि.सं. १८२४ आश्वीन कृष्ण चतुर्थी आदित्यवारका दिन कान्तिपुरका काजी जीवधन जोशीजु आफ्ना सबै सिपाहीं दलबल सहित राती ललितपुरको ब्रम्हपुरीमा (ललितपुर गाबहाल टोल नजिकैको अग्निशाला र राजोपाध्याय ब्राम्हणहरूको बस्ती विशेष) भागेर आएको दिन । उस बेलाको कान्तिपुरका राजा श्री जयप्रकाश मल्लको शासन कालमा । उस बेला ललितपुरका राजा श्री तेजनरसिंह मल्ल र भक्तपुरका राजा श्री रणजीत मल्ल थिए । गोरखाका प्रजा देशाल प्रमान सबै थिए ।

टिप्पणी:

उपर्युक्त दुवै घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशहरूबाट उसबेलाका गोरखाका राजा पृथ्वीनारायण शाहबाट नेपाल उपत्यका विजय गर्ने कदम चालिरहेका प्रयत्न देखिन्छन् । उस बेलाका ललितपुर र कान्तिपुरका तथा गोरखाका प्रजा, प्रमान एकजुट भएर आ-आफ्ना देश रक्षा गर्ने तथा आ-आफ्ना विजय अभियानमा लागिरहेका ज्ञात हुन्छ । स्मरणीय छ, ने.सं. ८८३ तिर गोरखाका राजा पृथ्वीनारायण शाहबाट नाकाबन्दी गर्दा उपत्यकामा कपास र नुन अभाव हुन गई ती वस्तु महंगो भयो । त्यसबाट उपत्यकाका प्रजालाई हाहाकार परेको घटना त्यतिबेलाको भक्तपुरको एक अज्ञात ग्रन्थकारले लेखेको **रामायण** अभिलेख ग्रन्थबाट थाहा हुन्छ (**मिडियावल नेपाल**, हेमराज शाक्य र तुलसीराम वैद्य (सम्पादक संकलक वि.सं २०२७) ।

(९) सं ८८० श्रावण वदि २ श्रीश्री जय रणजीत मल्ल देवसन ञलाया श्री २ विस्वजित मल्ल देवस्ता तेका (राज तिलक) बिया दिन घटि २५ बेङाव् घटि २७ न्ह्या ।

+ +

(१०) सं ८८० श्रावण वदि १३ ञला जुजु ञला परमानपनिसेन स्याता हुल थाङाव ।

– वही, प्र १६९६/७७०, बी ५१५/२४

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अर्थः

(९) ने.सं. ८८० तदनुसार श्रावण कृष्ण ३ श्रीश्री जय रणजीत मल्ल देवले ललितपुरको श्री २ विश्वजीत मल्ल देवलाई राज तिलक लगाई दिनुभयो घडी २५-२७ बीच ।

\+ +

(१०) ने.सं. ८८० श्रावण कृष्ण १३ ललितपुरका राजालाई ललितपुरका प्रधानहरूले हूल उठेर आई हत्या गरियो ।

टिप्पणीः

यी दुई राजनैतिक घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशहरूमा उल्लिखित संवत् तिथि मध्ये उपर्युक्त वही अभिलेख ग्रन्थमा राजा श्री विश्वजीत मल्ललाई भक्तपुरका राजा रणजीत मल्ले राज तिलक लगाई दिएको, संवत् ८८० श्रावण वदि ३ र राजा विश्वजीत मल्लको सिक्कामा दिइएको संवत् ने.सं. ८७८ देखिन आएकोले फरक देखिन्छ । ने.सं. ८७८ आश्वीन शुक्ल ९ मा उनलाई काजि भिंख्वाः र धनवन्नले राज तिलक लगाएको कुरा वंशावलीकारले उल्लेख गरेका छन् (रेग्मीः **मिडियवल नेपाल**, भाग २ पृ. ३६१) । ललितपुरका प्रधानहरू हूल उठेर आई विश्वजीत मल्लको हत्या भएको संवत् र तिथि ने.सं. ८८० श्रावण वदी १३ भने उपलब्ध ऐतिहासिक टिप्पणी अभिलेखांशहरू र वंशावलीमा मेल खान्छन् ।

(११) **संवत् ८१९ आषाढ शुक्ल सप्तम्या ह. नक्षत्र प. जोगय बुधवार थ्व कुन्हु थ्व सफुलि वण (वन) काण्ड सिधयका दिन जुरो लिखिति दुखिन वोया जुरो सुभमस्तु ॥ थ्व वण काण्ड चोया दुखिया मनस माहा दुख जुयाव दुख लुमन मोलके अर्थन चोया । छु दुख जुरो धारसा बबु भलन बियाव ताथा तलमाधि तोलस पुलको ननि छें श्री २ भूपतीन्द्र मल्ल माहाराजान दुकास्यं बिज्याङाव ङातापोल देवल दानां दुखियाता भुलाछें शिव बहाल ननिस छें पलिक बियाव थ्व छेंस् थ्वते चोन वया दुखी, स्त्री, काय्, म्ह्याय्, मुमा, बुबा, थ्वते नपं चोङाव दुषिया मनस मछुङापु जुयाव दुख रूमङाव थ्व दुख लुमन मोलके निमित्तिन श्री ३ रामायण वंण काण्ड चोयाव श्री रामया णाम (नाम) कायाव दिन हाङा जुरो राम .. राम... राम....**

श्री २ भूपतिन्द्र मल्ल देवण (न) सुख लाज्य भुतलपं बिज्यास्यं दुःखिया मनस मछुङास चित्त नसा याङाव चोयाव तया जुरो ॥

– रामायण, प्र. ३०१, बी २९५/१ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अर्थ:

ने.सं. ८१९ तदनुसार वि.सं. १७५६ आषाढ शुक्ल सप्तमी हस्त नक्षत्र परिध योग बुधवारका दिन यो ग्रन्थ वन काण्ड (लेख्न) सिद्धियो । लेखक दुखी भारो, शुभ होओस् । यो बन काण्ड दुखीको मनमा ठूलो दुःख भएर लेखेको हुँ सो दुःख सम्भन नपरोस् भनेर । के दुःख पऱ्यो भने बाबु भलले दिई गएको टौमढी टोल स्थित पुलको ननिछैं राजा श्रीश्री भूपतीन्द्र मल्ल महाराजबाट अधिग्रहण भयो । सो ठाउँमा पाँच तले मन्दिर निर्माण गर्नु भयो । दुःखीलाई भुलाछे शिव बहाल ननिको घर सट्टा भर्ना दिनुभयो । त्यस घरमा दुखी, पत्नी, छोरा, छोरी, आमा बाबु सगोल बस्न आयौं । तर दुःखीको मनमा बिरह लागि रहयो पुरानो स्ववास घरको संभनाले । त्यो विरह दुःख सम्भना नहोओस् भनेर श्री ३ रामायण वन काण्ड लेखेर (रामायणका सातै काण्ड नेपालभाषा गद्यमा लेखेका थिए) दिनं बिताएँ राम राम.

श्री श्री भूपतीन्द्र मल्ल देवले सुखपूर्वक शासन चलाइ रहेको समयमा दुःखी भारोले चित्त बुझाई रामायण लेखी राखें ।

टिप्पणीः

ने.सं. ८०१ र ८०३ तदनुसार १७३८ र १७४० वि.सं.मा भक्तपुरका चौतारा रूपमा परिचित (रेग्मी: **मिडियावल नेपाल** भाग ३, थ्यासफू ई. पृ. ८९ र ९५) व्यक्ति नै दुखी भारो हो कि जस्तो लाग्छ । राजा भूपतीन्द्र मल्लबाट पाँचतले मन्दिर निर्माणार्थ दुखिको पुर्खौली स्ववासी (तौमढी टोलको) घर अधिग्रहण हुँदा सो दुःख विरह वेदना बिर्सन सकियोस् भनेर रामायण लेख्ने दुखी भारो काव्य मर्मज्ञ बुझिन्छ । दोस्रो टिप्पणी अभिलेखांशमा ता केही अंशमा राजा भूपतीन्द्र मल्लप्रति उनले ब्याज स्तुति अलंकारयुक्त शिष्ट भाषामा आफ्नो मानसिक असन्तोष र सन्ताप पनि अभिव्यक्त गरेका छन् ।

(१२) संवत् ८७७ भाद्रपद शुक्ल एकादशी पूर्व्वाषाढा वृहस्पतिवार थ्व कुन्हु यंया श्री श्री जयप्रकाश मल्ल जुजुन कौमालि देवस्ता छे दाङाव दुतरा यज्ञ याङा येंया राज्ये दको देवी बिज्याकव खप्वया आजाजु देव म्हं ५ बिज्यातकव ञलाया छम्हां मबिज्यातकव ।

– वही, प्र १६९६/७७०, बी ५१५/२४

अर्थ:

ने.सं. ८७७ तदनुसार वि.सं १८१४ भाद्र शुक्ल एकादशी पूर्वाषाढा नक्षत्र बृहस्पतिवारका दिन कान्तिपुरका राजा श्रीश्री जयप्रकाश मल्लले कुमारी घर निर्माण गराई उपास्य कुमारी देवीलाई चढाइयो । जज्ञ गरियो । त्यस अवसरमा कान्तिपुरका सव देवदेवी निम्त्याइ स्वागत गरिए । भक्तपुरका ५ जना आजाजु देवताहरू मात्र निम्त्याइएका थिए । ललितपुरका एउटा पनि निम्त्याइएन ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

टिप्पणी:

उपर्युक्त टिप्पणी अभिलेखांशहरूबाट दुई थरी भिन्नै तथ्य जान्न सकिन्छ - (क) कुमारी देवीका भक्त राजा जयप्रकाश मल्लले उपास्य देवी प्रीत्यार्थ कुमारी घर निर्माण गराई चढाएको औ त्यस कुमारी घर प्रतिष्ठा अनुष्ठानकृत्य उपलक्षमा कान्तिपुरभरका सबै देवदेवी र भक्तपुरका ५ अजाजु देवहरू आमन्त्रित एवं आतिथ्य सत्कार गरिएका। (ख) त्यस समय भक्तपुर र कान्तिपुर बीच मेल सम्बन्ध कायम रहेको औ ललितपुर एक्लिएको मात्र होइन ललितपुर र कान्तिपुर बीच परस्पर वैरभावले गर्दा ज्यादै नराम्रोसंग सम्बन्ध टुटिएको देखिन्छ।

(१३) इतिश्री महारथ राजास्य ब्याख्यान परिसम्पूर्ण शुभं ॥ शुभमस्तु ॥ थ्व आषल चोयागु ॥ मगा थास ताङा ॥ उप थासयागु कति याङा ॥ भाषा हिलका चोया ॥ ओं जुयि ॥ मओं जुयि दोष माफ बिय माल ॥ ...... ॥ संवत् ९५३ मिति भाद्र वदि रोज १ आदित्यवार खु (न्हु) सिद्ध जुल ॥

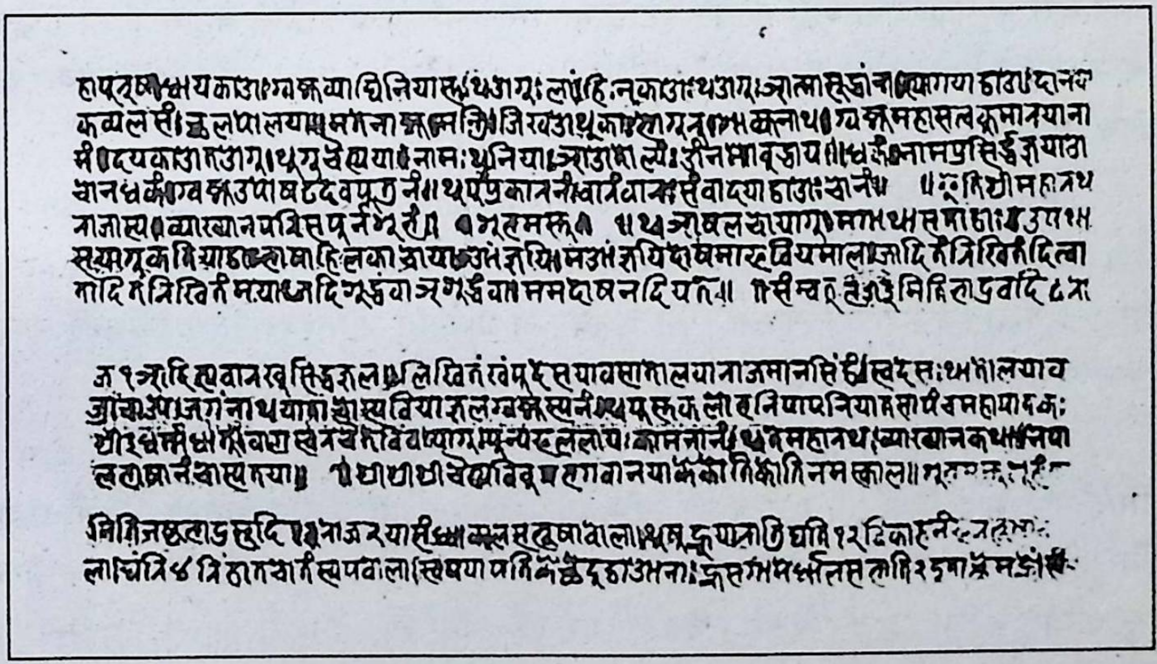

लिखितं खपु देसया बसा तोलया राजेमानं सिद्धं ॥ स्वदेसया तोलया वज्राचार्य ॥ जंगनाथयाता चोस्य बिया जुल ग्वम्हस्यनं थ्व पुस्तक लोभानि पापानि यातसा पंच महापातक श्री ३ धर्म्मधातु वागेश्वर चैते बिंबयागु पुण्य फल लाभ कामना नं थ्वते महारथ ब्याख्यान कथा नेपाल वाषान (भाषान) चोस्यं तया ॥ ॥ श्रीश्रीश्री चैत्य विभु (विभूति) भगवानयाके कोति कोति नमस्काल ॥ शुभमस्तु शुभम् ॥ मिति नष्ट भाद्र सुदि १२ रोज २ या संध्या कालस भुषा बोला । थुषुन्हुया रात्रि घति १२ बिका लोहो षंवस थाङा तम्हा षप देसया भूपतीन्द्र मल्ल जुजु भुषा बोया त्वदुला कुतिं ओला चछि न्हिछिया भुषा बोयु ङय पेय ५४

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

थुषुनु निस्यं न्हिन्हिछि बोयु न्हि २/३ नेपल स्वपलत्या संमन बोया चोना थ्व सफु धुङानं बोयां चोना गुलित बोयि मसिया ॥ थ्व सफु सिद्ध जुतले बोया चोना तुनि । सुभमस्तु ॥ ॥ शुभम् ॥

हनं फेर भुषा बोला ॥ घरि ४ रिं हात चोतं स्वथ बोला । स्वपया पतके छे दुङा ओना ॥ न्हस गामे धलिस भाति २ दुना छें मल्होस्यं चोने जिउगु छे देसे नपां मदया ओना षपदेसे स्वबोस छ्बो दुङा ओ छें ल्हाङा मनू नेसत्या स्वस सिक २५०/३०० ॥ यास यलास थेमिस भाति भाति जुकं दुङा ओना : छे मुदंगु धैगु मुलुके गना मदु भाति सकम्हना दुङा षप देसे नेकानं दुहां ओनां लछि लत्या मनु सुं छेस दे ओने मछाल । प्रिथिनयां कंपमान याङा बोला ॥

– महारथ राजा कथा, पं. ७५६४, ए १२२/२

अर्थ:

इतिश्री महारथ राजाको कथा सम्पूर्ण ॥ शुभ ॥ कल्याण होओस् ॥ यी अक्षर लेख्ता कहिं कतै नपुगेको थपी बढी भएको घटाई भाषान्तर गरी लेखें । ठीक, बेठीक होला । दोष माफ गर्नु होला । संवत् ९५३ तदनुसार वि.सं. १८९० भाद्र कृष्ण रोज १ आदित्यवारका दिन सिद्धियो ।

भक्तपुर देशको बसा टोल (वंशगोपाल टोल?) का राजेमानले लेखी सिध्याएँ । आफ्नो देश आफ्नै टोलको वज्राचार्य (?) ॥ जंगनाथलाई लेखी दिएँ । जसले यो पुस्तक लोमानी पापानी गर्छ पंच महापाप लाग्ला । श्री ३ स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर चैत्य बिम्बको पुण्य फल पाउने कामनाले यस **महारथ महासत्व कथा** लेखिराखें ।

श्रीश्रीश्री चैत्य विभूति भगवानमा कोटीकोटी नमस्कार गर्छु । शुभकल्याण होओस् । मिति नष्ट भाद्र शुक्ल १२ रोज २ को साँझपख भुइँचालो गयो । त्यस रातको १२ औं घडी बितेपछि शिलास्तम्भ माथि स्थापना गरिराखेको भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्लको सालीक भुइँचालोले भाँचियो र जल खस्यो । दिन रातभर २/३ पल्ट त्यसदिनदेखिं भुइँचालो गइरह्यो । यो कथा लेखिसकेपछि पनि भुइँचालो गइ नै रह्यो कतिञ्जेल सम्म गइ रहला थाहा छैन । यो पुस्तक लेखेको सिद्धिने बेलासम्म पनि भूकम्पन हुँदै रह्यो । शुभ होओस् । शुभम् ॥

फेरि पनि भूकम्प गयो । घडी ४ पछि आज हल्लिए । तीन पल्ट भूकम्पन भयो । तेस्रो पटकमा त घरहरू भत्कन लागे । सात गाउँहरू मध्येमा धुलिखेलमा अलि अलि घर भत्के । देशभर नै मर्मत नगरिकन बस्न हुने घर कहिं रहेन । भक्तपुरमा तीन खण्डको एक खण्ड घर भत्के । घरले किचेर २५०/३०० जना जति मानिस मरे । काठमाडौं, ललितपुर र ठिमीमा केही केही मात्र घर भत्के । मुलुकभरमा भनेजसो नभत्केको घर कतै भएन ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अलि अलि सबै ठाउँमा घर भत्के। भक्तपुरमा ता महिना डेढ महिना पछि सम्म पनि आ-आफ्नो घरमा कसैले पनि सुत्न जान आँट्न सकेन। पृथ्वीभरै कम्पायमान भए सरि भुइँचालो गयो।

टिप्पणी:

उपर्युक्त प्राकृतिक दैवी घटनावली टिप्पणी अभिलेखांशबाट वि.सं. १८९० अर्थात् आजभन्दा १६७ वर्ष अघिको नेपालको महाभूकम्पको एक प्रत्यक्षदर्शीको वर्णन र अनुभव थाहा हुन आएको छ। यो दुर्लभ प्रत्यक्ष वर्णनमा भक्तपुरका तत्कालीन एक ग्रन्थकारले महारथ महासत्व शीर्षकको बौद्ध जातक कथा नेपालभाषामा लेख्न बसिरहँदा रहँदैको क्षण भुइँचालो जाँदाको वयान गरिएको छ। वि.सं. १९९० को महाभूकम्पबारेमा ता ब्रम्हसंसेरको पुस्तकै छ, गोरखापत्र जस्ता समाचार पत्र र अन्य स्रोत सामग्रीबाट थाहा पाएका छौं। प्रस्तुत लेखक ग्रन्थकार धैर्यशाली र लगनशील देखिन्छ। बारंबार भूकम्पन भइरहेको बेलामा पनि कथाग्रन्थ लेख्न तल्लीन भइरहेको तथा भुइँचालो जाँदाको बखतको वातावरण र भूकम्पन स्थितिप्रति पनि केही केही सजग देखिन्छ। भुइँचालोको त्यस्तो विधिको संकट र सन्त्रासको बेलामा प्रस्तुत लेखकले जहान परिवार छर छिमेकी देशवासीका स्थिति बारेमा मौन रहनु आश्चर्य लाग्दो छ; कसो कसो लाग्छ। जन धनको क्षति भक्तपुर, ठिमी, काठमाडौं, ललितपुर र सात गाउँ मध्ये धुलिखेलको केही मात्र दिएको छ। यो ग्रन्थकार आफै गई कतै हेर्न गए जस्तो लाग्दैन। कसै कसैले ल्याएको खवर संचार सुनेर जन धन क्षतिको आँकडा दिएको जस्तो लाग्छ।

प्रस्तुत लेखक त्यस्तो दैवी प्राकृतिक संकट दुर्घटनाको बेलामा ज्यादा त्रस्त, दुःखित र विचलित भइरहनुको साटो श्रीश्री स्वयम्भू चैत्य वागीश्वर धर्मधातुको विम्व विभूबाट संरक्षण गरिएको अनुभव गरी त्यो संकटको घडीमा पनि लोकको संरक्षण होओस् भन्ने कामनाका साथ कथा ग्रन्थ लेख्नमा तल्लीन भइरहेको देखिन्छ। त्यो उनको आफ्नै आराध्यप्रति र कुल धर्म प्रतिको दृढ आस्था र विश्वास हो।

नेपालभाषाका धेरैजसो ग्रन्थकारहरू र लिपिकारहरूले आ-आफूले लेखेका ग्रन्थकीर्तिमा अभिलेखमा दूरर्शीतापूर्वक ऐतिहासिक महत्ता भएका यस्ता समसामयिक घटनावली तत्काल लिपिबद्ध गरेर ठूला गुण लाएका छन्। ●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पनौती इन्द्रेश्वर मन्दिरस्थानको ने.सं. ७५९ को नरेश मल्लको पालाको स्वर्णपत्र

✍ डा. पुरूषोत्तमलोचन श्रेष्ठ

भक्तपुर वोलाछेँटोलको जंगममठमा अनेककालका केही अभिलेख छन् । ती अभिलेख मध्ये एउटा यो स्वर्णपत्र पनि हो । तात्कालिक केही कुरा बुझ्न उपयोगी देखिएको हुँदा पाठकसामु प्रस्तुत गरेको छु ।

तामधातुको पातामा स्वर्ण जलप लगाइएको, ३१/३ अंगुल चौडा, १४ अंगुल लामो अनि अहिले टुक्रिएको अवस्थामा (बीचको भाग) पाइएको यो स्वर्णपत्र पहिले पनौतीस्थित इन्द्रेश्वर महादेव मन्दिरस्थानमा रहेको थियो । अहिले जंगममठमा छ । ❑

मूलपाठ

१. ॐ सम्वत् ७५९ माघ शुक्ल चतुर्थी उत्तर भद्रनक्षत्र, साघ्ययोग, सोमवार, कुंभ संक्रान्ति कोन्हु

२. श्रीश्री जयनरेशमल्लदेव महाराजाधिराज रिपुकुल दावानल सत्कीर्ति प्रतापाक्रान्त भू -

---

❑ सो मठका मठपति श्री राममणि जंगमका अनुसार केही दशक अघि योगी नरहरिनाथज्यूले सो स्वर्णपत्र पनौती इन्द्रेश्वर मन्दिरस्थानबाट यस मठमा ल्याउनु भएको थियो । स्मरण रहोस् पनौती इन्द्रेश्वर मन्दिर पनि जंगममठ संचालित छ । जंगममठमा ल्याएको केही समयसम्म यो स्वर्णपत्र हराउन पुगेछ । पछि बारी खन्दा यसरी टुक्रिएको अवस्थामा फेला परेको थियो । यो अभिलेख देखाइदिनुभएकोमा मठपतिज्यूप्रति आभारी छु ।

स्मरण रहोस् । ऐतिहासिक पुरातात्त्विक महत्त्वका मूलसामग्री आफ्नो मौलिक मूल स्थानमा रहँदासम्मन् त्यसको महत्त्व जति रहन्छ, उति नै विस्थापनपश्चात् रहँदैन । मूलस्थानको ऐतिहासिक महत्त्व र ब्याख्या विलुप्त हुनसक्छ; भ्रमपूर्ण र गलतब्याख्याले बढ्ता स्थान पाउने हुन्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३. मण्डलनेपालमण्डलेश्वरस्त, विजयराज्य पुण्यावतीस टकलभाजु प्रमाणवेलस, श्रीश्रीश्री -

४. इन्द्रेश्वरभ्य यंभू महादेव प्रा (प्री) ति निमित्तिन, खप्वंया चैत्रकार, कृष्णरामन पश्चिमद्वार दक्षिणद्वार -

५. स सिंह तया जुरों ॥ इन्द्रेश्वर महादेव, चर्तुर्ब्वर्ग्ग प्रभ प्रभो । मांसमुद्धरदेवेश, शिवतुभ्यं नमोनमः ॥

व्याख्या

तात्कालिक भक्तपुर राज्यका राजा नरेशमल्लका पालामा भक्तपुरका एक शैवानुयायी 'चैत्रकार' कृष्णरामले ने.सं. ७५९ (वि.सं. १६९६) मा पनौतीको इन्द्रेश्वर महादेव मन्दिरको पश्चिमद्वार दक्षिणद्वारमा सिंह (प्रस्तरनिर्मित) राख्न लगाएका थिए भन्ने कुरा यस अभिलेखबाट ज्ञान हुन आएको छ । ती सिंहहरू अहिले पनि आफ्नो मूलस्थानमै देखापर्छन् ।

पनौतीको प्राचीन नाम पुण्यवती वा पुण्यमती वा पूर्णमती हो । पुण्यवती नदीको किनारामा बसेको बस्ती हुनाले यसै नाम-प्रभाव विशेषताका आधारमा पुण्यवती पनौती नाम प्रचलित रहेको ज्ञात हुन्छ । ◗

'पूर्णमती' (पुण्यवती>पनौती) को उल्लेख लिच्छविकालका अभिलेखमा पाइएको छैन तापनि यस भेकमा आवाद रहेको वस्ती प्राचीन कालमा पनि प्रसिद्ध थियो । शैवहरूको एक मुख्य धार्मिक तीर्थस्थलको रूपमा पनि रहेको थियो । ❉ भन्ने कुरा खोपासीको शिवदेव+अंशुवर्माको अभिलेखबाट दृष्टिगोचर हुन्छ । ☐

◗ विचारणीय कुरो के छ भने पनौती शहर पुण्यवती नदी मात्र नभएर रोसी खोलाको किनारामा पनि बसेको छ । यी दुई नदीको संगम भएर बग्ने खोला 'रोसी खोला' नामले प्रसिद्ध छ तापनि बस्तीको नामाकरणमा पुण्यवतीकै प्रभाव परेको छ; जसरी वागमती र मणिमती (मनोहरा) मिसिएर बग्ने नदी 'बागमती' नामले प्रसिद्ध छ तापनि ललितपुर-बस्तीको प्राचीन नामाकरणमा (मणिगल) मणिमतीकै प्रभाव परेको छ । मणिगल, मणिचूड, मणिगणेस, मणिमण्डप आदि उदाहरणका रूपमा देखापर्छन् ।

- मौलिक विचार साभार - हरिराम जोशी

❉ खोपासीको शिवदेव+अंशुवर्माको अभिलेख र सो अभिलेखमा वर्णित 'द्वारोद्घाटन कैलाश... यात्रा' तथा अहिलेसम्मन् चल्दै आएका शैवजात्रा आदि उदाहरणका रूपमा देखापर्छन् ।

☐ धनवज्र बज्राचार्य, लिच्छविकालका अभिलेख, काठमाडौं, नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, वि.सं. २०३०, पृ. २७४-७५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

हालसम्मका उपलब्ध प्रमाणमध्ये 'पूर्णमती' को सर्वप्राचीन उल्लेख ने.सं. ५१६ (वि.सं. १४५२) को एक हस्तलिखित ग्रन्थ 'दशकर्मपद्धति' को अन्तवाक्यमा परेको छ। ▼ त्यस्तै ने.सं. ५२१ (वि.सं. १४५८) को इन्द्रेश्वर मन्दिरको स्वर्णपत्रमा 'पूर्णवती' उल्लेख भएको छ। ▮ अहिले फेला परेको नरेशमल्लको पालाको स्वर्णपत्रमा 'पूण्यावती' व्यवहृत भएको छ। यसप्रकार यी प्रमाणका आधारमा पूर्व मध्यकालतिर र त्यसपछिका समयमा पनि पूर्णमती>पुण्यवती नाम लोकजीवनमा प्रचलित रहँदै आएको थियो; तात्कालिक 'नेपाल मण्डल' मा यो (पनौती) एक रमणीय बस्ती वा स्थानको रूपमा प्रख्यात थियो ◆ भन्ने कुरा थाहा हुन्छ।

तत्कालीन भक्तपुर राज्य अन्तर्गतका सात ग्राम प्रदेश * मध्येको एक ग्राम पनौती पनि हो। यहाँ पूण्यावतीको अधिल्तिर जोडिएको 'विजयराज्य'ले पनि सोही कुराको स्मरण गराउँछ।

अनेककालका शासकवर्गले लिने गरेका राजप्रशस्तिमा तात्कालिक राजनैतिक, धार्मिक-सांस्कृतिक, सर्वोच्चताको भावना आदि पक्षले पनि विशेष रूपमा प्रभावित पारेको हुन्छ। सोही प्रभाव यस अभिलेखमा वर्णित नरेशमल्लको प्रशस्तिमा पनि दृष्टिगोचर हुन्छ। ❑

▼ "संवत् ५१६ कार्त्तिक शुक्ल दिवाष्टम्यायां तिथौ ..... श्रीश्री महाराजाधिराज परमेश्वरपरम भटारक श्री जयसिंहरामब्रधनेन प्रतिपालिक राजे। श्री पूर्ण्णमतिदेशे श्रीश्री इन्द्रेश्वर भट्टारिक स्थाने लिखित मिदं शास्त्र ॥" लुसियानो पेटेक, हिस्ट्री अफ नेपाल, रोम, इन्सटिच्यूट इटालिया फर मेडियो एण्ड एस्ट्रियो ओरियन्ट, इ.सं १९५८, पृ. १४८

▮ "एषा पुण्यवती रम्या ख्याता नेपाल मण्डले। यत्रास्ते भगवान्देवः श्रीमानिन्द्रेश्वर शिवः॥ .... श्रीश्री इन्द्रेश्वर सदाशिव भट्टारक...." - योगेशराज (सं.), पन्तिया अभिलेख, पन्ति, नसंचा पुचः, ने.सं. ११२०, पृ. ३-५, संख्या ४

◆ सांस्कृतिक+प्राकृतिक सम्पदाले धनी यो सम्पदा-सहर सोही कारण अहिले पनि उत्तिकै रमणीय र प्रख्यात छ

* सांगा+सांगा भञ्ज्याङ् बाहिरका सात गाउँ - १. सांगा, २. नाला, ३. वनेपा, ४. पनौती, ५. धुलिखेल, ६. चौकोट र ७. श्रीखण्डपुर (मल्लकालमा यी सात गाउँको मूल मुकाम वा राजधानी वनेपा रहेको जानिन्छ)

❑ यिनका पालामा विशेषगरी कान्तिपुरसित बढ्ता राजनैतिक हानथाप चलेको देखिन्छ। आफूलाई सर्वोत्कृष्ट सूरवीर राजाको रूपमा दर्शाउन यिनले 'रिपुकल दावानल सत्कीर्त्ति प्रतापाक्रान्त भूमण्डल नेपाल मण्डलेश्वर' को रूपमा प्रस्तुत गरे। तर उनका समकालिक कान्तिपुरका राजाहरू (लक्ष्मीनरसिंह मल्ल र प्रताप मल्ल) मध्ये आफूलाई 'नेपालेश्वर' नरेशमल्लनृपति' भनेर होच्याई फूर्ति झारिदिएका थिए।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पनौतीको प्रसिद्ध इन्द्रेश्वर महादेव कस्ले र कहिले स्थापना गरेका हुन् भन्ने बारेमा प्रकाश पार्ने ठोस प्रमाण हालसम्म पनि उपलब्ध छैन। लिच्छविकालका अहिलेसम्म्का उपलब्ध कुनै अभिलेखमा पनि यसको उल्लेख परेको छैन। तर पूर्वमध्यकालका उपलब्ध प्रमाणमध्ये स्थितिमल्लका पालाका शक्तिशाली भारादार जयसिंहरामले यसै देउतालाई ने.सं. ५०३ (वि.सं. १४३९) मा 'चुलका' चढाएको सन्दर्भमा सर्वप्रथम यसको उल्लेख गोपालराज वंशावलीमा ❐ र त्यसपछिका अन्य ऐतिहासिक सामग्रीहरूमा पनि परेको देखिन आएको छ।+ यताबाट विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दीको मध्यतिर 'इन्द्रेश्वर' प्रख्यात भइसकेको थियो भन्ने कुरा ज्ञान हुन आएको परिप्रेक्षमा कम्तिमा पनि सो समयभन्दा अघि र लिच्छविकालपछिको समयतिर स्थापना भइसकेको थियो भन्ने कुराको प्रामाणिक संकेत पाइन्छ।

पुण्यवृद्धि एवं चिरस्मृतिका अभिप्रायले 'आफू वा आफ्ना अति निकट आफन्तका नाममा शिवलिङ्गको नामाकरण गरी स्थापना गर्ने चलन प्राचीनकालदेखि नै प्रचलित रहँदै आएको पाइन्छ। मानेश्वर, रविश्वर, शुभेश्वर, भद्रेश्वर, अनुपरमेश्वर, रत्नेश्वर, जयश्वर, शूरभोगेश्वर - (लिच्छविकाल), यक्षेश्वर, भूपतेश्वर, (मल्लकाल) आदि अनेक नामका शिवलिङ्गहरू उदाहरण स्वरूप छन्। यसप्रकार यी उदाहरण प्रमाणका आधारमा पनौतीको इन्द्रेश्वर मन्दिर पनि 'इन्द्र' नामका कोही एक शैवानुयायीको नाममा स्थापना गरिएको थियो भन्ने कुरा दृष्टिगत हुन्छ। माथिका प्रमाणबाट विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दी पूर्व नै इन्द्रेश्वरको स्थापना भइसकेको थियो भन्ने कुरा ज्ञान हुन आएको परिप्रेक्षमा सो समय अघिका एक परमशैव राजा इन्द्रदेव● (वि.स.

❐ क. "सम्वत् ५०३ भ्वन्त जयसिंहराम महाथसन .... एन्देस्वरया चुलका छाया......." धनवज्र बज्राचार्य, कमलप्रकाश मल्ल, दि गोपालराजवंशावली, काठमाडौः नेपाल रिसर्च सेन्टर, इ.सं. १९८५, पत्र २९ख, ख. "स ५०३ फाल्गुण .... संदेश्वर गण्ठिया चूलका थापन याङन...." ऐजन, पत्र ६१क

+ क. पेठेक, पूर्ववत, संख्या ५, पृ. १४८, ख. योगेशराज, पूर्ववत, संख्या ६, पृ. ४-५

● मध्यकालमा शैवधर्मको राजकीयस्तरमै प्रचार-प्रसारको दृष्टिले यिनको शासनकाल पनि उल्लेख्य रहको कुरा सम्वद्ध ऐतिहासिक सामग्रीका आधारमा थाहा पाइन्छ। शैव धर्मको प्रचार एवं प्रभावका कारण यिनले शैव धर्म+दीक्षा ग्रहण गरेको हुँदा 'परमशैव' कहलिएका थिए। ने.सं. २५४ (वि.सं. ११९१) को चान्द्रव्याकरणवृत्ति ग्रन्थको पुष्पिका वाक्यमा उनलाई 'श्रीमत्राजाधिराज परमेश्वर परमभट्टारक परमशैव श्री इन्द्रदेव...." भनिएको छ।

क. पेटेक, पूर्ववत्, संख्या ५, पृ. ५९, ख. हरिराम जोशी (सं.) मेडिभल कोलोफन्स, ललितपुर, जोशी रिसर्च इन्स्टिच्यूट, ई.सं. १९९१, संख्या ८८

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मूलस्थान पनौती इन्द्रेश्वर महादेवमन्दिर स्थानबाट स्थानान्तरित भई भक्तपुर जंगममठमा विस्थापित हुन पुगेको नरेशमल्लको पालाको ने.सं. ७५९ को खण्डित् अवस्थाको स्वर्णपत्र

११८१-१३) को नाम* यसै नाम-विशेषताका आधारमा यहाँनिर ट्वाक्कै मिल्न आएको छ। विचारणीय कुरो के छ भने कुनै उत्कृष्ट कृति निर्माण गर्दा त्यस्को नामाकरण आफ्नो नामबाट गर्न रूचाउने ⁂ यी राजा इन्द्रदेवले सोही अनुरूप पनौतीमा शिव मन्दिर स्थापना गरी त्यसको 'इन्द्रेश्वर' नाम राख्न लगाएका थिए भन्ने कुरा दृष्टिगोचर हुन्छ। ▲ यसरी विक्रमको बाह्रौं शताब्दीको उत्तरार्द्धतिर स्थापित यस मन्दिरको प्रसिद्धि अनवरत् रूपमा बढ्दै गएको थियो ; ✏ तथा अनेक वस्तु चढाइ, बनाइ भक्तिभाव अर्पित गर्ने चलन पछिसम्मन् पनि चलेर आएको थियो भन्ने कुरा यस अभिलेखबाट पनि थाहा पाइन्छ।

---

* यिनको अर्को नाम महेन्द्रदेव (जन्म- ने.सं. ९९९) हो। यो कुरा यस विषयका स्रोत सामग्रीको तुलनात्मक अध्ययनबाट थाहा हुन्छ।

⁂ भक्तपुर शहरको पश्चिम भागमा अवस्थित प्रसिद्ध वृहत् पुष्पकरणी 'सिद्धपोखरी' को सर्वप्राचीन नाम 'महेन्द्रसर' वा 'मदनसर' हो; युवराज छँदै बनाउन लगाएको त्यस पोखरी (ने.सं. २३९) को नाम उनले आफ्नो नामबाट राखे भन्ने कुरा गोपालराजवंशावलीका पत्र '२४ख' '३१क'+स्थलगत अन्वेषणका आधारमा खुल्न आएको छ।

▲ गोपालराजवंशावलीका पत्र २६ख, ३७क मा "जीराजिनी श्री विरमदेवीना कृ(व्य) एन्द्रकुट सम्वच्छर चारिसय चवुद्रह। वैशाखमासः तस्य पुत्र श्री जयशक्तिदेवेनः एन्द्रकुट ध्वजामारोहनम्।" भनी लेखिएको छ। यसै प्रमाणका आधारमा इतिहासकार श्री ज्ञानमणि नेपालज्यूले - नेपालको पूर्वमध्यकालको इतिहास (कीर्तिपुर, नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, वि.सं. २०५४) को पृष्ठ १४८ मा "विरम्मादेवीको मुख्य धार्मिक काम पनौतीमा इन्द्रेश्वर मन्दिरको स्थापना थियो। वि.सं. १३५१ को वैशाखमा अत्यन्त कलापूर्ण सुन्दर मन्दिरको गजुर स्थापित भयो।" भनी उल्लेख गर्नु भएको छ। तर यस सन्दर्भमा विचारणीय कुरा के छ भने हालसम्मनका उपलब्धि सबैं प्रमाणमा पनौतीका इन्द्रेश्वरलाई कतैपनि 'एन्द्रकुट' भनिएको छैन 'एन्देश्वर' वा इन्द्रेश्वर नै भनिएको छ। लोकजीवनमा पनि यही नाम चलेर आएको पाइन्छ। यतावाट एन्द्रकुट र 'एन्देश्वर' मा अन्तर रहेको जानिन्छ। गोपालराजवंशावलीमा एन्द्र वा एन्द (इन्द्र) का पछिल्तिर र जोडिएका 'कुट' र 'स्वर' (श्वर) मा वेग्लावेग्लै अर्थ देखा पर्छन्। यतावाट विरम्मादेवीले बनाएको 'एन्द्रकुट' पनौतीका 'एन्द्श्वर' महादेव होइन भन्ने कुरा दृष्टिगत हुन्छ। केशर वंशावलीको १०-११ पत्रमा विरमदेवीले 'चांगु देवालय' को साथै 'इन्द्रकुट' पुनः प्रतिष्ठा गरेको कुरा परेको छ (वज्राचार्य, मल्ल, पूर्ववत्, संख्या १० क); यस प्रमाणका आधारमा इन्द्रकुटकै स्थापना पनि विरमदेवीको समयअघि नै भइसकेको थियो भन्ने कुरा ज्ञात हुन्छ।

✏ धार्मिक दृष्टिले उत्तर प्रयागकै रूपमा प्रसिद्ध रहँदै आएको पनौती तीर्थस्थलका इन्द्रेश्वर महादेव चौसठ्ठी शिवलिङ्ग मध्यका एक शिवलिङ्गको रूपमा पनि प्रख्यात छन्।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चण्डेश्वरी देवी : एक अध्ययन

✍ *विष्णुकान्त शर्मा*

नेपाल अधिराज्य विश्वभरका हिन्दूहरूको एक मात्र पावन तीर्थस्थल हो। यहाँ शिव, विष्णु, बुद्ध, सूर्य, गणेश आदि देवताहरू देखि लिएर देवी-भगवती सम्मका लाखौं मठ-मन्दिरहरू चारैतिर छरिएको देख्न सकिन्छ। त्यसैले नेपाललाई 'देवतै देवता र मन्दिरै-मन्दिरको देश' पनि भनिन्छ। यस्तो देशमा देवी-भगवतीका सम्पूर्ण स्वरूपको कतै न कतै कहीं न कहीं पवित्र तीर्थस्थल हुनु कुनै आश्चर्यको कुरा भएन। यसै अनुरूप भगवतीका अनेकौं स्वरूप मध्ये एक "चण्डेश्वरी" रूपको पनि तीर्थस्थल हुनु स्वाभाविकै हो।

मातृ शक्तिका विभिन्न रूप मध्ये एउटा स्वरूप देवी चण्डेश्वरी भएकीले उनको चर्चा गर्नु पूर्व धार्मिक मान्यता अनुसार मातृशक्तिको उत्पत्ति बारे सामान्य अवलोकन निम्न अनुसार गरिन्छः-

(क) ब्रम्हाज़ीको वरदान अनुसार स्त्री जातिले मात्र मार्न सक्ने वरदान पाएको महिषासुरको अत्याचार ज्यादै नै बढेपछि महादेव, ब्रम्हाजी, इन्द्रादि देवताहरू सबै बैकुण्ठधाममा गै विष्णुसंग परामर्श गर्न थाले। विष्णुले सबै देवताहरूको सम्मिलित तेजपून्जबाट एउटी अपूर्व वीर सुन्दरी उत्पन्न गराएर तिनैद्वारा महिषासुरको वध गर्न सकिने उपाय बताएपछि सम्पूर्ण देवताका शरीरबाट अत्यन्त देदीप्यमान र प्रज्वलित तेजपून्ज निस्कियो र सबै देवताहरूका शरीरबाट निस्किएको तेजपून्ज एक भै हिमालय जस्तो विशाल तेजपून्जमा परिणत भयो। यतिकैमा त्यो तेजपून्ज एउटी अपूर्व सुन्दरी नारी रूपमा परिणत भयो। सबै देवताहरूका तेजवाट उत्पन्न भएकी यिनी त्रिगुणात्मिका, त्रिवर्णा र अत्यन्त सुन्दरी स्त्री साक्षात् महालक्ष्मी थिईन्। यसरी सबै देवताहरूको शक्तिबाट उत्पन्न भएकी अठारहात भएकी सिंह माथि आरूढ मातृशक्तिलाई देखेर सबै देवताहरू छक्क परे। यस्ती देवीलाई मोहग्रचण्डा या महाउग्रचण्डी पनि भनिन्छ र यिनको १८ हातमा निम्न आयुधहरू छन् भनिन्छ - दायाँ तर्फका हातमा माथिदेखि तल

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

खड्ग (विजय शक्ति), वाण (पापमोचन शक्ति), चक्र (विश्वचक्र स्वरूपिणी), बज्र (विद्युत शक्ति), अंकुश (स्तम्भन शक्ति), डमरू (प्रतिध्वनि), त्रिशुल (त्रिविद्योत्पादक नासिनी शक्ति), वरदभुद्रा (अभिष्ट सिद्धि), कपालपात्र (सत्यगुणात्मिका)। यसै गरी वायाँ तर्फका हातमा माथिबाट तल ढाल (रक्षा), धनुष (ज्ञान), गदा (वैराग्य), घण्टा (नाद), पाश (वशीकरण शक्ति), तर्जनीमुद्रा (सावधानी), खटवाङ्ग (पत्रयनासिनी शक्ति), केशपाश (प्रपञ्चेश्वरी शक्ति) र विन्दु मुद्रा (अमृत रूपिणी)।

यसरी उत्पत्ति भएकी मातृ शक्तिबाट महिषासुर दानवको अन्त्य भएकोले यिनलाई महिषासुर मर्दिनीपनि भनिन्छ।

(ख) महिषासुरको संहारपछि दुष्टात्माको प्रतिक स्वरूप दैत्यराज शुम्भ-निशुम्भको प्रार्दुभाव भयो। यस्ता दैत्यहरूबाट देवताहरूको रक्षार्थ पुनः देवी भगवातीका शरीरबाट अम्बिका देवी प्रकट भईन्। यिनै देवी कौशिवीका नामले प्रख्यात भईन्। यी देवी भगवतीका शरीरबाट उत्पन्न हुने बित्तिकै कालो वर्णमा परिणत भएकीले यिनलाई 'कालिका' पनि भन्न थालियो। यस्ती देवीको वर्णन सुनेर शुम्भ-निशुम्भले तिनलाई आफ्नो दरवारमा ल्याओ भनि चण्ड र मुण्डलाई विशाल सेना सहित पठायो। चण्ड मुण्डले शुरू शुरूमा देवीलाई मिठा-मिठा कुरा गरेर शुम्भ-निशुम्भसंग विवाह गर्नका लागि अनुनय-विनय गर्न लागे र अन्तमा केही नलागेपछि दैत्यहरू रिसाई युद्ध गर्न थाले तव देवी पनि रिसाईन र यसले गर्दा देवीको निधारबाट काली पैदा भईन्। बाघको छाला पहिरिएकी, हात्तीको छाला ओढेकी, गलामा मुण्डमाला भिरेकी, पेट सुकेको पोखरी जस्तो विशाल भएकी, डरलाग्दो आकृति भएकी, हातमा पाश र खटवाङ्ग लिएकी थिईन्। यस्ती कालीसंग चण्ड मुण्ड युद्ध गर्न थाले। अन्तमा कालीले दुवै दैत्यलाई पाशले बाँधेर देवी कालिका समक्ष पेश गरिन् र उनै देवीको आज्ञाले कालीले यी दुवै दैत्यको आफ्ना तरवारले शिर छेदन गरि दिईन्। यसरी चण्ड मुण्ड दैत्यको नाश भएको देखि अम्बिकाले कालीलाई सम्बोधन गर्दै भनिन् - "तिमीले यिनीहरूलाई मारेर देवताहरूको ठूलो काम गर्‍यौं। तसर्थ म तिमीलाई यो वरदान दिन्छु, हे कालिके ! तिमीले चण्ड मुण्डलाई वध गर्‍यौ, तसर्थ अव उप्रान्त तिम्रो नाम संसारमा चामुण्डा नामले विख्यात हुनेछ।" यसरी चामुण्डा या चण्डेश्वरी देवीको उत्पत्ति भएको देखिन्छ।

'(ग) स्कन्दपुराण हिमवत् खण्डको नेपाल महात्म्य अनुसार भगवान् शिवबाट कुनै पनि पुरूषले वध गर्न नसक्ने वरदान प्राप्त गरेका दानवराज चण्डासुरले स्वर्ग विजय गरेपछि देवताहरू रक्तचन्दन वनमा लुक्न आई देवी भगवतीको आराधना गरिरहेका थिए। यो कुरा थाहा पाएर चण्डासुर दैत्य देवताहरूलाई दुःख दिन भनि उक्त वनमा आयो र देवताहरू रक्तचन्दन वनको चाँपको रूखमा विलीन हुन पुगे। त्यो देखि उक्त दैत्यले

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रूखमा आफ्नो खड्ग प्रहार गऱ्यो । त्यसरी खड्ग प्रहारबाट काटिएको रूखबाट देवताहरू चराको रूप धारण गरी आकाशमा उडेर गए भने त्यस रूखबाट देवी प्रकट भै चण्डासुरको वध गरिन् । यसरी चण्डासुर दैत्यको वध गरेकीले देवी चामुण्डाको नाम "चण्डेश्वरी" रहन गयो ।

प्राग् ऐतिहासिक, ऐतिहासिक एवं पुरातात्त्विक स्रोतहरूको आधारमा मातृ शक्तिको उत्पत्ति सम्बन्धमा निम्न तथ्यहरू देखा पर्दछन् -

विश्व इतिहासमा मातृ शक्ति पूजाको शुरूवात इ.पू. २००० भन्दा अधिदेखि भएको मानिएको छ । प्राग् ऐतिहासिक अज्ञात कलाकारहरूले गृहकलाको माध्यमबाट मातृशक्ति स्वरूप प्रजनन्की देवीका मूर्तिहरू हस्तिहाडमा कुँदेर सौन्दर्य र शक्तिकी देवीका आकार-प्रकार तयार गरेको पाइन्छ । पश्चिम युरोपमा अरिग्नासियन चित्रकला तथा मूर्तिकलामा आकार दिइएका प्राग् ऐतिहासिक नारी स्वरूपलाई भेनसको नाम दिइएको छ । तात्कालीन नारी स्वरूपमा फुकेको पेट अथवा गर्भिणी नारीको स्वरूपलाई नै मातृ देवी अथवा भेनसको मूर्ति मानिएको पाइन्छ । त्यस्ता मूर्तिहरूमा माल्टाको भेनस, व्रसिभ्म्वोय्को भेनस, प्रेडमोसको भेनस मूर्तिले मातृशक्ति अथवा प्रजनन्की देवीको आराधनाको प्राग् ऐतिहासिक प्रमाण दिन्छन् ।

वैदिक संस्कृति अनुसार हेर्ने हो भने पनि मातृशक्तिको सम्मान गरेका थुप्रै उदाहरण छन् । ऋग्वेदका संहिताहरूमा 'स्त्री नै घर हो' भनेको पाईन्छ । यसै गरी यस कालका उषाशूक्त, गायत्रीशूक्त, नदीशूक्त आदिलाई लिन सकिन्छ । साथै वाक्देवीको उल्लेख गरेर देवी सरस्वतीको चर्चा, सौभाग्यकी देवी लक्ष्मीको चर्चा, कतै 'साम्राज्ञी' भनि नारीको चर्चा त कतै कल्याणी भनि चर्चा त कतै 'वीरस्' भनि नारीको चर्चा गरेको पाईन्छ । यी सब चर्चाको सार चाहिं मातृ शक्तिको अस्तित्वलाई स्वीकार्नुमा छ भन्न सकिन्छ ।

यसैगरी पौराणिक कालमा आएर असुर नासिनी दुर्गा महाकाली, समस्त प्राणीलाई योगनिन्द्रामा लिप्त गर्न सक्ने "माया" सबैको कामना पुरा गर्न सक्ने 'भद्रकाली' आदि नामले पूजनीय मानेको देखिन्छ । वामनपुराण, पद्मपुराण, वराहपुराण, विष्णु धर्मोत्तरपुराण, अंशुमद्भेदागम, शुप्रमद्भेदागम जस्ता पुराण र तन्त्रका ग्रन्थहरूमा नारी मूर्ति स्वरूपिणी देवीलाई विष्णुकी शक्ति वैष्णवीले असुर नाश गर्न दुर्गा-कालीको स्वरूप लिएको, कात्यायनीले चण्ड-मुण्ड र असुर नाश गरेर चामुण्डा रूप लिएको उल्लेख छ ।

यसैका विभिन्न स्वरूप भेद, उपभेद, उपज स्वरूप क) सप्तमातृका, ख) अष्टमातृका, ग) दश महाविद्या, घ) नवगौरी, नवदुर्गा आदि देवी शक्तिको उपासना गरिएको पाइन्छ ।

यसपछि पुरातात्त्विक प्रमाणका आधारमा हेर्ने हो भने नार्गाजुनकोण्डा अभिलेख तथा वि.सं. ४८० को गंगधर शिलालेख तथा गुप्तकालीन विहार शिलास्तम्भ अभिलेखले पनि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मातृकाको उल्लेख गरेको देखिन्छ । नार्गाजुनकोण्डा अभिलेखमा पंच मातृकाको रूपमा पाँच बौद्ध निकाय ग्रन्थहरूलाई लिएको पाईन्छ। बौद्ध ग्रन्थ सुत्तपीटकका ५ निकायहरूमा दीर्घ-निकाय, मज्झिमनिकाय, संयुक्त-निकाय, अङ्गुत्तर-निकाय र सुद्दक-निकाय पर्दछन् ।

यसैगरी बौद्ध धर्मावलम्बी तिब्बतीहरू देवी "एक जटी" लाई चामुण्डाको रूपमा मान्दछन् । तिनीहरूको धार्मिक विश्वासअनुसार निलो रङ्गकी, ध्यान मुद्रामा रहेकी, यी देवीको एउटै चुल्ठो, एउटै मुख, तीन आँखा, ठाडो-ठाडो एउटै दाँत र एउटै स्तन भएकी, कम्मरमा बाघको छाला बेर्हेकी, खैरो कपाल, मुण्डमाला भिरेकी, स्याप्प परेको पेट, रिसाएको अनुहार २,४ या ८ हात भएकी, हातमा कर्ती, खप्पर, धनुवाण, कपाल, वज्र, उत्पल, परशु, खटवाङ्ग, लिएकी सिधा या समभंग मुद्रामा उभिएकी छिन् र कमलको फूलमाथि उभिएकी र सूर्य-मण्डलाबाट घेरिएकी छिन् भनिन्छ ।

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा हेर्ने हो भने मातृ शक्तिको उपासना लिच्छविकाल देखि नै शुरू भैसकेको थियो भन्न सकिन्छ । यसको उदाहरणका लागि निम्न अभिलेखहरूलाई लिन सकिन्छ -

१) संवत् ३८६ (वि.सं. ५२१) जेष्ठ शुक्ल प्रतिपदाको मानदेवको चांगुनारायण अभिलेखमा 'विष्णुकी लक्ष्मी जस्ती' र 'साक्षात् पतिव्रता सती धरून्धती जस्ती' भनि मातृशक्तिको उल्लेख गरेको पाईन्छ ।

२) २०५२ सालमा ल.पु. स्वठटोलमा प्राप्त शिलालेख अनुसार संवत् ४११ (वि.सं ५४६) जेष्ठ शुक्ल त्रयोदशीका दिन शार्वणी नामक भगवती देवीको स्थापना गरेको देखिन्छ ।

३) प्रसिद्ध पलाञ्चोक भगवतीको संवत् ४२५ (वि.सं. ५६०) माघ शुक्ल पूर्णिमाको अभिलेखमा विजयस्वामिनीले भगवती विजयेश्वरी देवीको प्रतिष्ठा गरेको देखिन्छ ।

४) संवत् ४९५ (वि.सं. ६३०) को शंखमूल शिकुवहीको राजा अंशुवर्माको समयको अभिलेखमा पहिले बनाई स्थापना गरेको मातृका देवीहरूको मूर्ति जीर्ण भै त्यसको स्थानमा ढुंगाको मूर्ति बनाई पुनः स्थापना गरेको कुरा उल्लेख छ ।

हाम्रो देशमा चण्डेश्वरी देवीलाई मयुर वाहन भएको आधारमा श्री कुमारको शक्ति कुमारी मानेको पनि देखिन्छ । तर यो सत्य भने होइन । यिनी अविवाहिता कुमारी देवी चाहिं हुन् । यसको उल्लेख विष्णु धर्मोत्तर पुराण र वामन पुराणमा पाइन्छ । यी दुवै धर्म ग्रन्थले देवीलाई यौवनावस्थाकी भनि उल्लेख गरेका छन् ।

पारमेश्वरागम, मत्स्यपुराण आदिमा चण्डेश्वरीलाई अष्टमातृकाको समष्टि रूप हो भनी यसरी ब्याख्या गरिएको छ । अष्टदल कमलको माझमा श्री चण्डेश्वरी देवी विराजमान

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

छिन् र यिनको चारैतिर अष्टमातृकाहरू ब्राम्ही, माहेश्वरी, वाराही, वैष्णवी, कौमारी, चामुण्डा, ऐन्द्री, महालक्ष्मी छिन् ।

यसैगरी माझमा उग्रचण्डाको रूपमा विराजमान भई चारैतिरबाट रूद्रचण्डा, प्रचण्डा, चण्डोग्रा, चण्डनायिका, चण्डा, चण्डवती, चण्डरूपा र चण्डिकाद्वारा घेरिएर रहेकी छिन पनि भनिन्छ ।

यसै गरी देवी चण्डेश्वरीकै शरीरबाट सप्तमातृकाको उत्पत्ति भएको र आफू सहित अष्टमातृका भएकी हुन् भन्ने पनि धार्मिक विश्वास छ यस आधारमा देवी चामुण्डाको मुखबाट ब्राम्ही (व्रम्हायणी), गुह्य अंगबाट माहेश्वरी, कष्ठबाट कौमारी, दुबैहातबाट वैष्णवी (महालक्ष्मी), पीठ्यूबाट वाराही, स्तनबाट चण्डी (ऐन्द्री) र हृदयबाट नारसिंही उत्पत्ति भएको मानिन्छ ।

प्रसिद्ध गुहेश्वरी देवीलाई पनि चण्डेश्वरीकै मूल रूप हो भनि मानिएको पाइन्छ । यस कुराको पुष्टी कालिकाकुलक्रमार्चन नामक हस्तलिखित ग्रन्थ (राष्ट्रिय अभिलेखालयमा संग्रहित) मा यसरी लेखिएको छ । गुहेश्वरीका १५ मुख छन् र तिनीहरू क्रमशः महेश्वरी, चण्डेश्वरी, गणेश्वरी, दण्डेश्वरी, योगेश्वरी, महाचण्डमहेश्वरी, महाचण्डचण्डेश्वरी, महाचण्डयोगेश्वरी, महाचण्डगणेश्वरी, महासारचण्डेश्वरी, महारागचण्डेश्वरी, महाखगचण्डेश्वरी, महामहेश्वरीचण्डेश्वरी ।

प्रसिद्ध दक्षिणकाली चामुण्डादेवी पनि चण्डेश्वरी नैं हुन् । पहिले केवल पीठको रूपमा रहेको स्थानमा राजा प्रताप मल्लले हालको ढुंगाको मूर्ति बनाई स्थापना गराएका थिए । यी देवीसंग सम्बन्धित तिथि मिति सहितको सबै भन्दा पुरानो प्रमाणको रूपमा यी देवीको जात्रा गर्ने मूर्तिको मुकुटलाई लिन सकिन्छ । त्यस मुकुटको अभिलेखमा ने.सं. ३६० (वि.सं. १२९७) आश्विन कृष्ण एकादशी भनी उल्लेख गरिएको छ ।

तिथि मिति सहित चामुण्डा देवीको उल्लेख भएका केही अभिलेखहरूको चर्चा गर्नु पनि सान्दर्भिक देखिन्छ । किनकि माथि नै चामुण्डा देवी नै चण्डेश्वरी देवी हुन् भन्ने कुरा उल्लेख गरिसकिएको छ -

१) ललितपुर राजदरवारको मूलचोकको पूर्व पट्टिको लङ्गमा दलानको निदालमा टाँसिएको ने.सं. ७८६ (वि.सं. १७२३) आश्विन शुक्ल प्रतिपदाको सुवर्ण पत्राभिलेखको उच्चारणमा यी वाक्य कुँदिएको पाइन्छ "कल्याण होस् । श्री भवानीलाई नमस्कार । ठूला लडाईमा अट्टहास गर्ने भएकी, भयङ्कर खड्ग लिने भएकी, चण्ड मुण्ड दैत्यलाई मार्ने भएकी, लामो मुण्डमाला लाउने भएकी, मात्तिएका दैत्यहरूलाई नष्ट पार्ने भएकी, डरलाग्दो रूप धर्ने भएकी, प्रलयकालको मेघ जस्तै गर्जन भएकी पार्वती (चण्डेश्वरी) लाई नमस्कार गर्दछु ।"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२) काठमाडौं किसिपिडी गाउँको चामुण्डा देवीको मन्दिरलाई पनि चण्डेश्वरी देवी भनी पुकार्ने गरिन्छ। यस मन्दिरको प्राचिनता करीब करीब ४०० वर्ष देखिको देखिन्छ। यस कुराको पुष्टि त्यस मन्दिरमा आजभन्दा ३२७ वर्ष अगाडि चढाएको सिंहबाट पुष्टी हुन्छ। यसको प्रमाणको रूपमा उक्त मन्दिरमा रहेको ने.सं. ७९४ (वि.सं. १७३०) माघ शुक्ल कृष्ण चर्तुदशी सोमवारको शिलालेखमा "श्री ३ चामुण्डा देवीलाई सिंह चढाइयो" भन्ने वाक्यबाट पुष्टी हुन्छ।

३) भक्तपुरको प्रसिद्ध चांगुनारायण मन्दिरमा रहेको छिन्नमस्ता भगवती मन्दिरमा अष्टमातृका मन्दिरको तोरणको अभिलेखमा "कल्याण होस्। संवत् ७९९ (वि.सं. १७३६) बैशाख कृष्ण द्वादशी आदित्यवारको दिन श्री ३ यिताजु चामुण्डा परमेश्वरी आदि अष्टमातृकालाई प्रशन्न पार्न ...... यो तोरण चढाइयो।" भनि उल्लेख भएबाट यहाँ पनि चण्डेश्वरी देवीको स्थापना भएको रहेछ भन्न सकिन्छ।

४) ललितपुर चाकबहाल टोल ज्वावावहिलमा रहेको ने.सं. ८१७ (वि.सं १७५३) पौष कृष्ण त्रयोदशी आइतवारको शिलालेखको उच्चारणमा श्री चण्डेश्वरी देवीलाई संभ्फाउने गरी यो वाक्यांश कुँदिएको पाईन्छ। "चण्डिकालाई नमस्कार! मयुरमा चढेकी, रातो जीउ, रातो बस्त्र भएकी, शक्ति, अक्षयमाला, विन्दु मुद्रा भएकी कुमारीलाई नमस्कार।"

५) काठमाडौं वलम्बु चामुण्डा देवीको मन्दिरमा ने.सं. ८३३ (वि.सं १७७०) मा ढुंगाको सिंह चढाएको कुरा उक्त सिंहको पादपीठ अभिलेखबाट पुष्टी हुन्छ। यसबाट बलम्बुमा पनि करीब ३०० वर्ष अघि देखि चण्डेश्वरी देवीको अस्तित्व रहेको देखिन्छ।

६) ललितपुर वाहालुखाटोलको त्रिलिङ्गेश्वर महादेव मन्दिर अगाडिको गणेशको ने.सं. ८३९ (वि.सं. १७७६) आषाढ शुक्ल पंचमी बुधवारको अभिलेखको उच्चारणमा श्री चण्डेश्वरी देवीलाई संभ्फाउने गरी यो वाक्य कुँदिएको पाईन्छ - "श्री भवानीलाई नमस्कार! ठूला खड्ग शूल लिने भएकी, महादेवकी अर्घाङ्गिती भएकी, भरखर उदाएका सूर्य जस्ता तेजिली, मुण्डमाला लाएकी, मात्तिएको चण्ड दैत्यलाई नाश पारेकी, सिंह वाहन भएकी, लडाईंमा भयङ्करसंग गर्जन भएकी पार्वतीलाई भज्दछु।"

७) भक्तपुर महाकाली पीठ कालिकास्थान पिपलबोटको पश्चिम जोरपाटीमा रहेको ३ वटा शिलापत्र मध्ये ने.सं. ८५६ (वि.सं. १७९३) फाल्गुणको शिलापत्रको उठानमा श्री चण्डेश्वरी देवीलाई सम्भ्फाउने गरी "श्री चामुण्डालाई नमस्कार। चण्डमुण्डलाई नाश गर्ने देवी चामुण्डाकै चरणकमल नै एक मात्र शरण जान योग्य छ। उनै देवी चण्डिकाले संसारलाई सूर्यले भ्फैं प्रकाश दिइरहेकी छिन् त्यस्ती देवीलाई नित्य नमस्कार गर्दछु।" भनि उल्लेख छ।

८) ललितपुर पिंवहाल भित्र पूर्व पट्टिको सानो मन्दिरको ने.सं. ८४४ (वि.सं.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१८२०) मार्ग शुक्ल षष्ठी सोमवारको शिलालेखको उच्चारणमा श्री चण्डेश्वरी देवीलाई संभ्काउने गरी यो वाक्यांश कुँदिएको पाईन्छ - "...... भवानीलाई नमस्कार । ...... हित गर्ने, कल्याण गर्ने, चण्ड मुण्डको टाउको काट्ने, राम्रो हाँस भएकी कालिका देवीलाई ढोग्दछु ।"

यसै गरी आजभन्दा ३२२ वर्ष अगाडि अर्थात् ने.सं. ७९८ (वि.सं १७३५) भाद्र सुदी १० मा रचिएको 'चण्डेश्वरी स्तोत्र' पनि छ । यो पुस्तक वनेपाका कवि जगत केशरीले लेख्नु भएको हो ।

अव लागौं मूल विषय तिर । हाम्रो देशमा चण्डेश्वरी देवीकै नामले प्रख्यात ४ प्रसिद्ध चण्डेश्वरी मन्दिर छन् ती हुन् १) वनेपा चण्डेश्वरी २) भक्तपुर चण्डेश्वरी ३) ललितपुर चण्डेश्वरी र ४) टोखा चण्डेश्वरी । यहाँ यी ४ प्रसिद्ध चण्डेश्वरी देवीको छोटकरीमा चर्चा गरिन्छ-

१) वनेपा चण्डेश्वरी

यी देवीको भव्य ३ तल्ले मन्दिर छ । यो मन्दिर उत्तरतर्फ फर्किएको छ । करीव १०० फिट चौकोट चोकको माझमा मन्दिर अवस्थित छ । मन्दिरको अगाडि ४ वटा शिलास्तम्भहरू छन् । यी सवै शिलास्तम्भहरू कछुवामाथि ठट्याइएका छन् । ती शिलास्तम्भहरूमा मयुर, सिंह राखिएका छन् । मन्दिरको चारैतिर पेटी बनाइएको छ । यस मन्दिरमा २४ वटा टुँडालहरू छन् । यस मन्दिर भित्रपट्टि गर्भगृहमा सानो ३ तल्ले खट-मन्दिरमा देवीलाई विराजमान गराइएको छ । यस खट-मन्दिरको छानाहरूमा स्वर्ण मोलम्वायुक्त पाताहरू ठोकिएका छन् । पहिलो छानामा वि.सं. १७३१ र दोस्रो छानामा ने.सं. ८०१ (वि.सं. १७३८) कुँदिएको देख्न सकिन्छ । यसबाट यी छानाहरूमा स्वर्णपाता जड्ने काम आजभन्दा ३२६ र ३१९ वर्ष अघि भएको देखिन्छ । यस सानो खट- मन्दिरको विशेषता नै यसैको आकार प्रकारमा हालको वाहिरी भव्य ३ तल्ले मन्दिर बन्नुलाई लिन सकिन्छ । यस वाहिरी मन्दिरको वि.सं. १८८६ आषाढ वदी १ रोज १ मा जगैदेखि नयाँ निर्माण गरिएको कुरा भद्रकाली गुठी तहसिल कार्यालयमा रहेको कागजादमा "अघिका देवल भत्की जाँदा जगदेखि प्रारम्भ गरी नयाँ देवल बनाई ...." भन्नेबाट पुष्टी हुन्छ ।

यी देवीको मन्दिरको भित्तामा विकराल भैरवको चित्रकारी पनि गरिएको देख्न सकिन्छ । यस्तै भैरवको चित्रकारी पशुपति देवपत्तन स्थित जयवागेश्वरी देवीको मन्दिरको भित्तामा पनि गरिएको पाईन्छ ।

यी देवीको बारेमा वंशावलीमा यस्तो उल्लेख गरेको पाईन्छ - राइटको पर्वतीया वंशावलीमा तेन्हौं शताब्दीका राजा आनन्द मल्लले चण्डेश्वरी पीठको नजिकै वनेपुर नगर

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

(वनेपा) निर्माण गरेको कुरा उल्लेख छ भने गोपालराज वंशावलीमा ने.सं. ३५२ (वि.सं. १२८९) मा वनेपाको चण्डेश्वरी डाँडा माथि किल्ला निर्माण गरिएको कुरा उल्लेख छ।

वनेपा चण्डेश्वरी देवीसंग सम्बन्धित थुप्रै शिलालेख, अभिलेखहरूले विभिन्न समयमा विभिन्न कुराहरू अर्पण एवं निर्माण गरेको देखिन्छ। जुन यस प्रकार छन् -

१) ने.सं. ८३५ (वि.सं. १७७२) फाल्गुण सुदी १ को शिलालेख अनुसार पाटी स्थापना गरेको देखिन्छ।

२) ने.सं. ८७१ (वि.सं. १८०८) फाल्गुण सुदी ७ मा पाटी स्थापना गरेको देखिन्छ।

३) ने.सं. ९०७ (वि.सं. १८४४) ज्येष्ठ कृष्ण १० मा तेलिया इट्टा छापिएको देखिन्छ।

४) ने.सं. ९११ (वि.सं. १८४८) बैशाख सुदी २ मा पाटी स्थापना गरेको देखिन्छ।

५) ने.सं. ९२० (वि.सं १८५७) ज्येष्ठ वदी १० रोज १ मा पाटी स्थापना गरेको देखिन्छ।

६) ने.सं. ९३० (वि.सं. १८६७) चैत्र वदी १० रोज १ मा मयुर स्तम्भ स्थापना गरेको देखिन्छ।

७) ने.सं. ९३६ (वि.सं. १८७३) बैशाख वदी १३ रोज ५ मा मूलढोका बनाई चढाएको देखिन्छ।

८) ने.सं. ९६१ (वि.सं. १८९८) बैशाख सुदी ३ मा सिंह स्तम्भ स्थापना गरेको देखिन्छ।

९) ने.सं. ९६८ (वि.सं. १९०५) आषाढ सुदी १३ रोज ६ मा नित्य दीप बाल्न गुठ राखेको देखिन्छ।

१०) ने.स. ९७१ (वि.सं. १९०८) मा मूल ढोकामा तोरण चढाएको देखिन्छ।

११) ने.सं. ९७२ (वि.सं. १९०९) फाल्गुण वदी २ रोज १ मा मयुर स्तम्भ स्थापना गरेको देखिन्छ।

१२) ने.सं. ९७४ (वि.सं. १९११) पौष वदी १२ रोज ४ मा स्वर्ण सिंह र सिंह स्तम्भ स्थापना गरेको देखिन्छ।

१३) वि.सं. १९५२ माघ सुदी ५ मा ढलौटको सिंह चढाएको देखिन्छ।

१४) वि.सं. १९५३ बैशाख सुदी १५ मा घण्टा चढाएको देखिन्छ।

१५) वि.सं. १९८१ ज्येष्ठ सुदी १५ रोज ३ मा घण्टा चढाएको देखिन्छ।

१६) वि.सं. २००० भाद्र २९ रोज ३ मा घण्टा चढाएको देखिन्छ।

१७) वि.सं. २०११ मा घण्टा चढ़ाएको देखिन्छ।

१८) वि.सं. २०४२ पौष १३.शनिवारका दिन सिंह सहित शिलास्तम्भ चढाएको देखिन्छ।

चण्डेश्वरी देवीको पूजाका लागि वि.सं १८६१ भाद्र वदी ६ रोज १ र १८६४ पौष वढी ११ रोज २ मा गुठको व्यवस्था गरेको देखिन्छ।

यसै गरी चण्डेश्वरी देवीको परिसरमा अवस्थित चण्डेश्वर महादेवको मन्दिरमा ने.सं. ९४७ (वि.सं. १८८४) मा ढुंगाको २ वटा सिंह चढाएको देखिन्छ साथै ढोकाको अभिलेखमा वि.सं. १८८६ मार्ग वदी ११ आइतवार उल्लेख छ र ने.सं. ९७१ (वि.सं. १९०८) मा तोरण चढाएको देखिन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२) भक्तपुर चण्डेश्वरी

भक्तपुरको चासुख्य: टिवुकछेंमा चण्डेश्वरी पीठ स्थान छ। यी देवीको प्रभाव क्षेत्र भक्तपुरमा क्वाछे टोलदेखि दत्तात्रेयसम्म रहेको पाईन्छ। भक्तपुरकी चण्डेश्वरीको मुखाकृति महिषमर्दिनी भगवतीको रहेको छ। यिनको काठको मूर्ति जीर्ण भएकोले धातुको मुखाकृतिले ढाकिएको छ। यी देवीको ३ तल्ले मन्दिर छ। चण्डेश्वरी देवीको द्यो छैं पनि छ। यस द्यो छैंको ने.सं. ८४८ (वि.सं. १७८५) ज्येष्ठ कृष्ण त्रयोदशीको राजा रणजीत मल्लको समयको अभिलेख अनुसार छानामा सुनमोल्म्बा र मजुर हालेको कुरा उल्लेख छ। यसबाट यो मन्दिर यस भन्दा अघि नै बनिसकेको देखिन्छ। यस्तै चण्डेश्वरी पीठ स्थानको पाटीको ताम्रपत्र र शिलालेखमा ने.सं. ८६४ (वि.सं. १८०१) र ने.सं. ८६५ (वि.सं. १८०२) माघ शुक्लमा बत्ती बाल्न गुठ राखिदिएको देखिन्छ। समग्रमा भन्ने हो भने चाहिं भक्तपुरमा चण्डेश्वरी देवीको प्रभाव भने त्यत्ति परेको देखिदैन।

३) ललितपुर चण्डेश्वरी

ललितपुर वडा नं. २१ पिम्बहालमा चण्डेश्वरी देवीको भव्य मन्दिर अवस्थित छ। हुन त ललितपुरको इखालखु र बालकुमारीमा पनि चण्डेश्वरी देवी स्थान छन्। पिम्वहालको मन्दिर दक्षिण मोहडाको छ र यसको प्रवेशद्वांरको दायाँ बायाँ प्रस्तरका सिंह स्थापना गरिएका छन्। यस मन्दिरमा कलात्मक काठमा टुँडालहरू जडिएका छन्। यी टुँडालहरूमा अष्टभैरव, गणेश, कुमार, कुमारी, चामुण्डा र नारी मूर्ति, सिंह-शार्दुल आदि उल्लेख्य छन्।

सुलिन स्थान निवासी गयो वाजे गयपति राजोपाध्याय नामक ठूला तान्त्रिकले इखालखु भन्ने स्थानमा हरिसिद्धिको नाच हेर्न आएकी चण्डेश्वरीलाई आफ्नो तन्त्रबलले सर्पको रूपमा समातेर ७ दिन ७ रात सम्म आफ्नो कमिजको वाहुलामा लुकाई राखेपछि ललितपुरमा चण्डेश्वरी देवीको स्थापना भयो भनिन्छ।

यहाँ चण्डेश्वरी देवीलाई स्मरण गर्दा एक वालिकाको रूपमा लिईन्छ र यी देवीको वर्ण लाल, त्रिनेत्र, दुई हात, सिंह माथि आरूढ भएकी छिन् भनिन्छ। यसैगरी श्वेत वर्णकी, ६ हात भएकी, जटायुक्त, गोलाकार नेत्र भएकी, वरद, शुल, कमल गट्टा दायाँ हातमा र पानपात्र, त्रिशुल र अभय मुद्रा बायाँ हातमा धारण गरेकी चण्डिका-चण्डेश्वरीको रूपमा पनि यिनलाई पुजिएको पाईन्छ।

यस मन्दिरमा रहेका निम्न शिलालेखहरू उल्लेख्य छन्-

१) ने.सं. ७०३ (वि.सं. १६४०) मा ढुंगाको सिंह चढाएको देखिन्छ।
२) ने.सं. ७८३ (वि.सं. १७२०) ज्येष्ठ शुक्ल अष्टमी आदित्यवारका दिन ढुंगाको सिंह चढाएको देखिन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३) ने.सं. ८८६ (वि.सं. १८२३) मार्ग शुक्ल षष्टीमा मन्दिर परिसरमा रहेको जलद्रोणी जीर्णोद्धार गरेको देखिन्छ ।
४) ने.सं. ९५६ (वि.सं. १८९३) फाल्गुण कृष्ण पंचमी मंगलवारका दिन सहस्रचण्डी पाठ गरी सिंहासन बनाई देवीलाई अर्पण गरेको कुरा मन्दिरमा रहेको पित्तलपाता अभिलेखवाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

४) टोखा चण्डेश्वरी

काठमाडौं टोखामा प्रसिद्ध चण्डेश्वरी देवीको पीठ स्थान छ । यो पीठ स्थान खुल्ला रूपमा छ । यस स्थानको मोहडा पश्चिम तर्फ फर्किएको छ । काभ्राको रूखमुनि देवी स्थान अवस्थित छ । देवीस्थानको चारैतिर अग्लो पर्खाल लगाइएको छ । प्रवेशद्वारको दायाँ बायाँ २ वटा ढुंगाका सिंहहरू स्थापना गरिएका छन् । बुट्टा कुँदिएका इट्टाद्वारा प्रवेशद्वार बनाइएकोले यो प्रवेशद्वार ज्यादै नै आकर्षक देखिन्छ । यहाँ चण्डेश्वरी देवीको प्रतिक स्वरूप खड्ग स्थापना गरिएको छ ।

यस देवी स्थानमा पाईएका केही महत्त्वपूर्ण शिलालेख-अभिलेख यस प्रकार छन्-

१) ने.सं. ७९३ (वि.सं. १७३०) चैत्र कृष्ण पक्ष सप्तमीमा ढुंगाको सिंह चढाएको देखिन्छ ।
२) ने.सं. ७९५ (वि.सं. १७३२) चैत्र शुक्ल पक्ष त्रयोदशीमा गहना, पोशाक आदि अर्पण गरेको देखिन्छ ।
३) ने.सं. ७९५ (वि.सं. १७३२) चैत्र शुक्ल पक्ष त्रयोदशीकै अर्को अभिलेखले पूजा सामग्री अर्पण गरी मन्दिरमा केही मर्मत, जीर्णोद्वार आदि गरेको देखिन्छ ।
४) ने.सं. ८०८ (वि.सं. १७४५) चैत्र शुक्ल पक्ष पञ्चमीमा त्रिशुल-शिलास्तम्भ स्थापना गरेको देखिन्छ ।
५) ने.सं. ८२० (वि.सं. १७५७) फाल्गुण शुक्लको अभिलेख अनुसार चण्डेश्वरी देवीको मूर्ति बनाई चढाएको देखिन्छ ।
६) ने.सं. ८३६ (वि.सं. १७७३) मा देवीको सुन्दर मूर्ति स्थापना गरेको देखिन्छ ।
७) ने.सं. ९१५ (वि.सं. १८५२) मा पाटी बनाई वर्ष बन्धन गर्नका लागि जग्गा-गुठी राखेको देखिन्छ ।
८) ने.सं. ९१९ (वि.सं. १८५६) भाद्र सुदी १३ बुधवारका दिन पाटी निर्माण गरेको देखिन्छ ।
९) ने.सं. ९२९ (वि.सं. १८६४) बैशाख सुदी ११ मा पाटी बनाई जग्गा गुठ राखेको देखिन्छ ।

अस्तु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सन्दर्भ ग्रन्थ:

१) श्री मद्देवी भागवत महापुराणम् (नेपाली भाषा टिका सहित) - अनु. गोविन्द प्रसाद सुवेदी

२) कालिकाकुलक्रमार्चन - विमल प्रवोध

३) लिच्छविकालका अभिलेख - धनवज्र वज्राचार्य

४) मध्यकालका अभिलेख - धनवज्र वज्राचार्य

५) चण्डेश्वरी (वनेपा नगरपालिका स्मारिका) - सं. हरिराम जोशी

६) हिन्दुदेवी देवता - हरिराम जोशी

७) काभ्रेपलाञ्चोकका केही देवी देवताहरू - जीत बहादुर मानन्धर

८) श्री गणेशायनम: - जीत बहादुर मानन्धर

९) नेपाली कला - मोहन प्रसाद खनाल

१०) चांगु नारायण - मोहन प्रसाद खनाल

११) नेपालको धार्मिक इतिहास - जगदीश चन्द्र रेग्मी

१२) वनेपा सात गाउँ (वनेपा नगरपालिका स्मारिका-३) - वनेपा नगरपालिका

१३) भाषा वंशावली (भाग १-२) - पुरातत्त्व विभाग

१४) देवमाला वंशावली - योगी देवी नाथ

१५) मल्लकालीन नेपाल - लीलाभक्त मुनकर्मी

१६) सांस्कृतिक सम्पदाको प्रारम्भिक सर्भेक्षण प्रतिवेदन (भाग १-८) - पुरातत्त्व विभाग

१७) विभिन्न जिल्लाका अभिलेख/शिलालेख आदिका उतारहरू - राष्ट्रिय अभिलेखालय

१८) अभिलेख पत्रिकाका केही अंकहरू - राष्ट्रिय अभिलेखालय

१९) प्राचिन नेपालका केही अंकहरू - पुरातत्त्व विभाग

२०) रोलम्बाका केही अंकहरू - जोशी रिसर्च इन्स्टिच्यूट

२१) गोरखापत्र दैनिकका केही अंकहरू - गोरखापत्र संस्थान

२२) कान्तिपुर दैनिकका केही अंकहरू - कान्तिपुर पब्लिकेशन प्रा. लि.

२३) The Indian Buddhist Iconography - Benoytosh Bhattacharyya

२४) Introduction to Tanta Sastra - Sir John Woodroffe

२५) A Report on the Survey and Study of Newary Script - National Archives

२६) Nepal Mandala (Vol 1-2) - Mary Shepherd Slusser

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तीनतहयुक्त शिवलिङ्ग

✍ हरिराम जोशी

विश्व सभ्यताको प्रारूप भएदेखिनै लिङ्ग र योनीलाई जननेन्द्रियको रूपमा लिइएर लिङ्ग पूजनको शुरूआत यो विश्वका विभिन्न सभ्यताहरूमा फैलिएको देखिन्छ। लिङ्ग पूजनको परम्परा न केवल भारत एवं नेपालमा बल्कि विश्वका अन्य सभ्यताहरूमा पनि फैलिएको थियो। सैन्धव सभ्यताको अध्ययनमा स्पष्ट रूपले आर्य सभ्यताको प्रारूप हुनुभन्दा पहिले नै भारतमा शिव एवं लिङ्गको पूजन प्रारम्भ भइसकेको पाइन्छ। वैदिक कालमा लिङ्ग पूजनलाई खास मान्यता मिलेको देखिंदैन। तर, उत्तर वैदिककाल औ त्यसको अनन्तर पौराणिक कालमा आई रूद्र-शिव तथा लिङ्ग पूजनको यथेष्ट मात्रामा अभिवृद्धि भएको थियो। जाबालोपनिषद्मा लिङ्ग एवं जलद्रोणीलाई क्रमिक रूपले पुरूषेन्द्रिय औ स्त्रीन्द्रियको रूपमा उल्लेख गरिएको छ। लिङ्ग पुरूषेन्द्रियको रूपमा रहेको यथार्थतालाई कतिपय शिवलिङ्गहरूको शीर्ष भागमा छिद्र पनि बनाइएको पाइएबाट प्रमाणित गरेको लाग्दछ।

पौराणिक कालमा आई लिङ्गको महत्त्व अझ बढ्न लागेको थियो। शिवका मूर्तिहरूको अपेक्षा शिवलिङ्ग पूजनलाई बढी महत्त्व दिइएको कुरा शिवका द्वादश ज्योतिर्लिङ्गहरूलाई अध्यधिक महत्त्व दिइनु औ शिवका अष्ट तनु पनि लिङ्गकै रूपमा प्रतिष्ठापन गरिएको पाइएबाट स्पष्ट हुन्छ। द्वादश ज्योतिर्लिङ्ग औ अष्ट तनुका नाम निम्नानुसार छन्-

द्वादश ज्योतिर्लिङ्गहरूका नामः

१. सोमनाथ, २. मल्लिकार्जुन, ३. महाकाल, ४. अमरेश्वर, ५. केदार, ६. भीमशङ्कर, ७. विश्वेसम्, ८. त्र्यम्बक, ९. वैद्यनाथ, १०. नागेश, ११. रामेश, १२. धुश्मेश

अष्ट तनुका नामः

१. शर्व, २. भव, ३. रूद्र, ४. उग्र, ५. भीम, ६. पशुपति, ७. ईशान, ८. महादेव

अर्को, पौराणिककालदेखि शिव एवं शिवलिङ्गहरूको निर्माण पौराणिक आख्यान अनुसार गरिन लागेको थियो। शिवका अष्ट तनुलाई प्रतीकात्मक रूपमा दर्शाउँदा कतिपय शिवलिङ्गहरूलाई अष्टकोण बनाई निर्मित गरिएको पाइएबाट पनि हुन्छ। देवपाटनस्थित आर्यघाट र राजराजेश्वरीघाटको बीचमा प्रतिष्ठापित उमा महेश्वरको एक

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शिलामूर्ति, जुन कैलास पर्वतमा अवस्थित रहेको दर्शाइएको छ, मा उमा-महेश्वरको ठीक तलतिर पहाडबाट टाउको निकाल्न लागेको ढाँचामा अर्ना रांगोको एक टाउको कुँदिएको छ। यो मूर्तिले महाभारतमा वर्णित पाण्डवहरूको स्वर्गारोहणको अवसरमा पाण्डवहरूले हिमालयमा केदारनाथको दर्शन गर्न जाँदा भगवान् केदारनाथले यिनीहरू आफन्तहरू सबै यथा दाज्यू-भाई, बाबु, बाजे, गुरू आदि सबैलाई मारेर आउने पापी सम्झेर तिनीहरूलाई दर्शन नदेऊँ भन्ने मनसायले अर्ना रांगोको रूप लिई जंगलमा विचरण गर्न लागेको पौराणिक आख्यानतिर इङ्गित गरेको छ। पाण्डवहरूले पछि ती अर्ना नै केदारनाथ हो भन्ने थाहा पाई तिनलाई समाउँ भनी समात्न जाँदा अर्ना भागेर एउटा पहाडको गुफाभित्र पसेका थिए। त्यसबेला पाण्डवहरूले अर्नाको पुच्छरमात्र समात्न सके र अर्नाको टाउको चाहिं नेपालमा परेका थिए। यसरी उपर्युक्त मूर्ति यसै आख्यान अनुरूप निर्मित थियो भन्ने स्पष्टतः देखिन्छ।

उपर्युक्त यथार्थताहरूकै परिप्रेक्षमा भक्तपुर वागहिटीस्थित एक तीन तहको शिवलिङ्गलाई लिन सकिन्छ। यस किसिमको शिवलिङ्ग यही एकओटा बाहेक अन्त कतै भएको कमसेंकम यो लेखकलाई अहिलेसम्म थाहा छैन। शिवलिङ्गहरू निर्माण गर्दा विशेष गरी सर्वप्रथम जलहरी निर्माण गरी त्यसको माथि बीचमा लिङ्ग राखिएको हुन्छ र जलहरी उत्तरतिर फर्केको हुन्छ। तर, यहाँ यस्ता शिवलिङ्गहरू एउटै शिलामा एकमाथि अर्को गरी तीन तहमा निर्मित छन्। जुन यसका खास विशेषता स्वरूप छ भन्दा अत्युक्ति नहोला। पौराणिक आख्यान अनुसार जलहरीमाथि राखिएको लिङ्ग तीन भाग यथा ब्रम्ह, विष्णु औ रूद्रमा विभक्त छन्। यसैले एउटै लिङ्गमा ॐ स्वरूप ब्रम्हा, विष्णु औ रूद्र तीनै भाग समाहित हुँदा शिवलाई सर्वेश्वरको संज्ञा पनि दिइन्छ। ललितपुर कोबहालस्थित कुम्भेश्वरको लिङ्गलाई सर्वेश्वर महादेव नामले पुकारिने गरेबाट पनि उपर्युक्त कुरोको पुष्टिमा सघाऊ मिल्छ। अनि उपर्युक्त तीन तह युक्त शिवलिङ्गले सम्भवतः ब्रम्हा, विष्णु औ रूद्र तीन भागलाई इङ्गित गरेको अनुमान हुन्छ।

अर्को, नेपालवासीहरूमा अत्यधिक मात्रामा प्रचलित स्वस्थानी महात्म्यमा वर्णित वर्णन अनुसार कि एक सिङ्गयुक्त स्वर्ण मृग, जो कि स्वयं भगवान् शिव नै थिए, का सिङ्ग जसै ब्रम्हा, विष्णु एवं इन्द्रले समातेका थिए, तीन टुक्रा भए। पछि भगवान् शिवको आज्ञानुसार ती तीन टुक्रा सिङ्ग स्वर्ग, पृथ्वी तथा पातालमा प्रतिष्ठापन गरिए जुन त्रिलिङ्गको नामले विख्यात छ। सम्भावना बढी यसैमा छ कि उपर्युक्त तीनतहयुक्त शिवलिङ्गले स्वस्थानी महात्म्यमा वर्णित स्वर्ग, पृथ्वी एवं पातालमा प्रतिष्ठापित त्रिलिङ्गलाई नै इङ्गित गरेको छ। ललितपुर बालुखास्थित उत्तर प्राचीनकालीन त्रिलिङ्गेश्वर महादेवलाई पनि यहाँ यसै यथार्थताको परिप्रेक्षमा लिन सकिन्छ। जे होस्, यस यथार्थताको प्राप्तिले नेपालमा उत्तर प्राचीनकालदेखि नै पौराणिक आख्यानमा वर्णित वर्णनलाई यहाँका कलाकारहरूले कलामा उतार्ने कार्य गर्दै आएका थिए भन्ने कुराको स्पष्ट संकेत मिल्छ। ●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सौश्रुत-निघण्टु : एक परिचय

✍ *डा. काशीराज शर्मा (सुवेदी)*

वैदिक कालमा निघण्टु शब्द वेदमा प्रयोग भएका शब्दहरुको वर्गीकरणसहित संकलनका लागि प्रयोग भएको छ । त्यस्ता शब्दहरुको व्याख्या महर्षियास्कले गर्नुभएको छ जसलाई निरुक्त भनिन्छ । पछि गएर आयुर्वेदमा चिकित्सा गर्दा प्रयोग गरिने औषधिहरुको नामहरुको संकलनलाई निघण्टु भन्ने परम्परा विकसित भएको पाइन्छ । त्यस किसिमको निघण्टुहरुमा पहिले औषधिहरुको नाममात्र संकलन गरिएको हुन्थ्यो । पछिका निघण्टुहरुमा ती द्रव्यहरुका गुणहरुको पनि वर्णन गर्ने क्रम शुरु भयो ।

पहिलो श्रेणीमा पर्ने नाममा संकलन भएका निघण्टुहरुमा एकथरी विभिन्न शास्त्रीय ग्रन्थहरुमा वर्णन र प्रयोग भएका द्रव्यहरुको नामावली प्रस्तुत गर्ने किसिमका छन् । त्यस्ता निघण्टुहरुमा सिद्धसारनिघण्टु, सौश्रुतनिघण्टु, अष्टाङ्गनिघण्टु आदि पर्छन् । अर्काथरी ग्रन्थहरुमा अर्कै किसिमले द्रव्यहरुको वर्गीकरण गरिएको छ र त्यही वर्गीकरणको क्रम अनुसार द्रव्यका नामहरुको संकलन गरिएको पाइन्छ । त्यस्ता ग्रन्थहरुमा पर्यायरत्नमाला, द्रव्यावली, वनौषधि नामावली आदि पर्दछन् ।

१. **सौश्रुतनिघण्टुको परिचय:-**

सौश्रुत निघण्टुमा सुश्रुत संहिताको सूत्रस्थान ३८ अध्यायमा (द्रव्यसंग्रहणीय) विभिन्न गणहरुमा वर्गीकरण गरिएका औषधिहरुको गणको क्रम अनुसार नै पर्याय दिंदै वर्णन गरिएको छ । त्यस्ता द्रव्यहरुको संख्या २८२ छ । प्रत्येक गणमा आएका द्रव्यहरुका पर्यायहरुको वर्णन १-१ श्लोकमा गरिएको छ । प्रत्येक गणका अन्तमा त्यस गणमा वर्णित द्रव्यहरूको गुण-कर्म र आमयिक (रोग विशेषमा) प्रयोगको संकेत गरिएको छ । श्लोहरुको संख्या ३२५ छ ।

२. **ग्रन्थको स्रोत:-**

सौश्रुतनिघण्टुका ताडपत्रमा नेवारी लिपिमा लेखिएका २ पुस्तकहरू राष्ट्रिय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अभिलेखालयमा सुरक्षित छन् । ती पुस्तकहरूको संकेत पहिलो पटक काश्यपसंहिताको उपोद्घातमा राजगुरू हेमराज शर्माले १९३८ ई.मा गर्नुभएको छ ।

अर्को एक प्रति केशर पुस्तकालयमा पाइएको छ जुन उत्तर लिच्छवि लिपिमा ताडपत्रमा लेखिएको छ । यसको संकेत धनवज्र बज्राचार्यको लिच्छविकालीन अभिलेख र पं. नयराज पन्तको लिच्छवि संवत्को निर्णयमा भएको छ ।

सौश्रुत निघण्टुको अस्तित्वबारे धेरै पहिले देखि थाहा भएपनि त्यसको विषयवस्तुवारे कुनै खोजी भएको देखिएन । अन्तमा प्रा. डा. लोकेन्द्रमान सिंहज्यूको विशेष प्रयास र प्रेरणाबाट महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयको ग्रन्थ सम्पादन कार्यक्रम अन्तर्गत त्यसको सम्पादन भई हाल सो ग्रन्थ प्रकाशित भएको छ । सम्पादनको काम डा. काशीराज शर्मा सुवेदी र डा. नरेन्द्रनाथ तिवारीद्वारा संयुक्त रूपमा भएको छ ।

३. ग्रन्थको लेखनकालः-

उपलब्ध तीन ग्रन्थहरूमा उत्तरलिच्छवि लिपिमा लेखिएको केशर पुस्तकालयमा उपलब्ध ग्रन्थ सबैभन्दा प्राचीन छ । त्यसमा मानदेवको समयमा वर्ष ३०१ मा यो ग्रन्थ लेखिएको भनी संकेत गरिएको छ । उक्त ग्रन्थमा दिएको वर्ष ३०१ र ऋतु, अयन, महिना, वार, नक्षत्रको गणनाका आधारमा सो ग्रन्थ वि.सं. ९३५ मा लेखिएको तथ्य अनेक प्रमाणहरूद्वारा 'लिच्छवि संवत्को निर्णय' भन्ने पुस्तकमा सिद्ध गरिएको छ ।

सुश्रुतसंहिताको सूत्रस्थानमा ३८ अध्यायमा वर्णन गरिएका गणहरूको वर्णन त्यसपछिका सिद्धसारसंहिता, अष्टाङ्ग संग्रह र अष्टाङ्गहृदय ग्रन्थहरूमा पनि भएको छ । अष्टाङ्गनिघण्टुमा पनि ती गणहरू छन् । सिद्धसारसंहिता आदि पछिका ग्रन्थहरूमा उक्त गणहरूको क्रम तलमाथि भएको छ, गणहरूको नाम फेरिएको छ, नयाँ द्रब्यहरू थप्ने काम पनि भएको छ, गणहरूको कुल संख्या पनि घटेको देखिन्छ । सौश्रुत निघण्टुमा सुश्रुत संहिताको उक्त अध्यायमा वर्णन गरिएका गणहरूको संख्यामा ५ गण मात्र कम भएका छन् । गणहरूको क्रम र गणमा भएका द्रब्यहरूको संख्या सामान्य अन्तर भएपनि निकै कम मात्रामा छ । यस आधारमा यो ग्रन्थ अष्टाङ्गसंग्रह लेखिएको समय १७ औं शताब्दी भन्दा पहिले लेखिएको हुनसक्छ । उपलब्ध ग्रन्थ प्रतिलिपि हुनुपर्छ । त्यसको पनि समय वि.सं. ९३५ (ई. ८७८) भएको हुँदा यो निकै प्राचीन ग्रन्थ सिद्ध हुन्छ ।

४. ग्रन्थको विशेषताः-

१) ग्रन्थको प्रारम्भमा 'ॐ नमः सर्वज्ञायानुत्तरवैद्यराजाय ।' भन्ने वाक्य छ । त्यसपछि हिमाली प्रदेशमा आफ्नो आश्रममा विराजमान धन्वन्तरिसंग सुश्रुत आदि शिष्यहरूले औषधिहरू विभिन्न ठाउँमा अनेक नामले चिनिने हुँदा सन्देह उत्पन्न भएकोमा त्यसको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

निराकरण हुने गरी औषधिहरूको परिचय पयार्यहरूको रूपमा दिने प्रार्थना गरेको वर्णन छ । त्यसपछि धन्वन्तरिद्वारा क्रमशः द्रब्टासंग्रहाध्यायमा वर्णन गरिएका गणहरूमा जुन २ द्रव्यहरू छन् तिनीहरूका पर्यायहरू १-१ श्लोकमा दिइएका छन् ।

२) सुश्रुतसंहितामा प्रियंग्वादि गण पहिले त्यसपछि अम्बष्ठादि गण छ । निघण्टुमा पहिले अम्बष्ठादि त्यसपछि प्रियंग्वादि गण छ ।

३) सुश्रुतसंहितामा ३५ गण छन्, यहाँ ३३ गणहरू छन् । त्रप्वादि गण र लाक्षादि गणका द्रव्यहरू यसमा छोडिएका छन् ।

४) सुश्रुतसंहितामा पूर्वोक्त अध्यायका गणहरूमा नभएका केही द्रव्यहरूको पयार्यहरू सौश्रुतनिघण्टुमा पछि दिइएको छ ।

५) सौश्रुतनिघण्टुमा पयार्यहरूको वर्णन गर्दा सम्बन्धित वनस्पतिका फूल, फल, जरा, आदि अंग विशेष रोगमा उपयोगिताको पनि राम्रो संकेत गरिएको छ ।

५. नेपालको इतिहासमा यस ग्रन्थको योगदानः-

लिच्छवि संवत्को निर्णय गर्न आवश्यक तथ्यहरू अन्तर्गत यस ग्रन्थमा आएको श्लोक 'राज्ञि श्री मानदेवे.' आदिको उद्धरण र ब्याख्या 'लिच्छविसंवत्को निर्णय' भन्ने पुस्तकमा गरिएको छ । यस आधारमा नेपालको इतिहासमा प्रमाणको रूपमा यसको महत्त्व स्पष्ट हुन्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

"SELECTION OF CHEMICAL IN ARCHIVAL CONSERVATION"

✍ Griha Man Singh

Introduction:

Archival documents written in different materials are in custody of Archives such as stone, metal (Copper plate), leather (Parchment or Vellum), Palm leaf, Birch bark, paper and cloths. These are made of metallic and non metallic materials. These materials are deteriorated by different factors. Once, these are deteriorated, their life decreases. To prolong their life, further chemical treatments are necessary. For this purpose various types of chemicals and materials are used, some of them are useful and some of them are harmful to the documents. So, the principal of selection of chemicals are very important. Here the auother is interested to explain how the chemicals are selected in the field of chemical conservation for Archival documents.

Deterioration:

Documents are deteriorated by different factors. Environments, Pollution, Biological, Chemical, Mechanical and other. Eye visions of deteriorated document are due to Biological, chemicals and mechanical factors. In Biological deterioration, Insect, Fungi and Rodant are damaged the documents which are made of organic materials such as Palm leaf, Parchment, cloth and paper. They make either holes or eat away in certain parts of the documents. In the chemical deterioration, chemical constituent of the document is changed into another forms i.e. paper is changed into acidic form, paper colour is changed from its original colour, and different colour salts are also deposited on the surface of the document as in the case of copper plates and stone slabs. In mechanical

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

deterioration, certain parts of documents are tore or missing due to mishandling of the document or defect of storage system.

Application of Chemical:

To control biological deterioration of document, different types of insecticides, and fungicides are used either by fumigation method or some other methods. Some well known fumigants or insecticides and fungicides are Para Dichlorobenzene, Thymol, Formaldehyde, Bromoform, mixture of Ethylene and Carbondioxide gas, Napthalene, DDT, Pyrethrum, Sodium floride, Killoptera, Sodium Arsanite, Dieldrex. Dieldrine, Zinc Chloride, Sulphuryl fluorides, Hydrogen Cynide, Sodium Florosilicate, Mercuric Chloride, Sodium pentachlorophenate and Copper Sulphate etc. The chemically deteriorated of document, due to acidity in paper, caused by use of sizing materials Alum K_2SO_4 $Al_2 (SO_4)_3$ $4H_20$, writing materials $FeSO_4$, $CuSO_4$ and pigment chloride in ink and manufacture defect due to use of Sodium Sulphate; Copper and Iron vessels and also lignine containing raw materials. Such acidic nature of paper is removed by application of Calcium Hydroxide and Calcium bicarbonate ; Magnesium bicarbonate by aqueous deacidification method; Bayens cope Barium Hydroxide, weito Magnesium methoxide, Ammonia, Morphine, Magnesium Acetate, Diethyl Zinc, Cyclohexamine Carbonate by Non aqueous deacidification methods. Stain and colour deposited on paper documents are removed by the application various bleaching chemical compound such as oxiding agent: Chlorine dioxide, Calcium hypo chlorite, Chloramine–T, Chlorous acid, Sodium perforate, Hydrogen peroxide, Potassium permagnate, Reducing agent; Sodium hyposulphide, Sodium Formaldehyde Sulphoxylate. The mechanically deteriorated document due

Mechanically deteriorated document

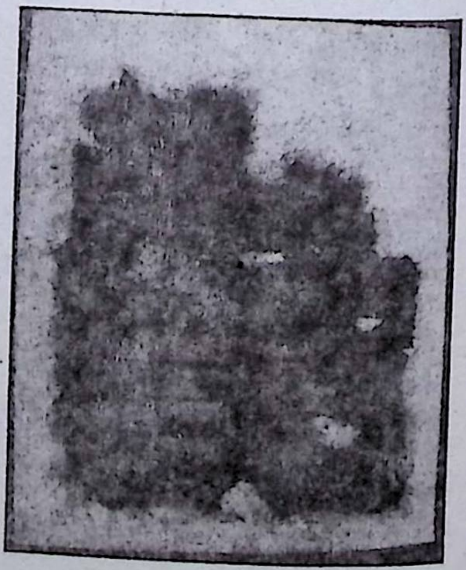

Mechanically deteriorated Repaired document

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

mishandling and defect of storage system causes the missing of pages and tore pages are replaced by new paper and some adhesive as well as insecticide and fungicide such as Formaldehyde, Sodium pentachlorophenol, Polyvinyl acetate, Carboxymethyl cellulose, Copper Sulphate and Sodium Arsanate etc are used.

Selection of Chemicals:

Chemical identification in conservation work is very essential. Conservation work on archival document without using chemicals is far better then using chemical. Usually chemicals are used in conservation work, there are different view on this topics. Strong alkali and acid should not be use in the chemical conservation work. Such as Sodium Hydroxide, Potassium Hydroxide, Sulphuric acid, Hydrochloric acid, Nitric acid, because they damage the archival materials. For examples, when a piece of paper dip into Sodium or Potassium Hydroxide solution, colour of the paper is changed into yellow colour, it indicates that it damages the paper cellulose. Similarly when a piece of paper dip into Hydrochloric or Sulphuric acid solution, paper become more and more brittle, because of acidic nature of paper, finally it forms salt of corresponding acid, due to acid hydrolysis and dissociation of chemical compound. Let us examine the some chemical compounds which are used in archival conservation and other relevant work.

i) Copper Sulphate $CuSO_4$, Copper Sulphate is used as insecticide, pigment and decorative work in paper and other archival materials

$$CuSo_4 \rightarrow Cu^{++} + SO_4^{--}$$

$$2H_2O \rightarrow 2OH^- + 2H^+$$

Aqueous solution of Copper Sulphate dissociates into Cu^{++} and SO_4^{--} ions similarly water also dissociates into OH^- and H^+.

$$Cu^{++} + 2OH^- \rightarrow Cu(OH)_2$$

$$SO_4^{--} + 2H^+ \rightarrow H_2SO_4$$

Cu^{++} combine with OH^- form $Cu(OH_2)$ weak base; and $SO_4^{=}$ combine with H^+ form H_2SO_4 Strong acid. Weak base $Cu(OH)_2$ dissociates partially form Cu^{++} and OH^- and strong acid H_2SO_4 dissociates completely and form H^+ and $SO_4^{=}$, Concentration of H^+ is greater than concentration of OH^-, become more acidic solution, naturally it damages or deteriorates the paper documents. So $CuSO_4$ insecticide should not be used.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ii) Copper Nitrate $Cu(NO_3)_2$, is also used as pigment and decorative chemical in paper.

$$Cu(NO_3)_2 \rightarrow Cu^{++} + No_3$$
$$H_2O \rightarrow OH^- + H^+$$
$$Cu(OH)_2 + HNo_3$$

Here also dissociation and association form Copper Hydroxide weak base and Nitric acid strong acid, On further dissociation form higher concentration of H^+ ion and lower concentration of OH^-, So the solution become acidic in nature, due to this the degradation of paper is caused in long run.

iii) Iron Sulphate $FeSo_4$ used in ink and decoration of leather.

$$Fe\,SO_4 \rightarrow Fe^{+++} + SO_4^{--}$$
$$H_2O \rightarrow OH^- + H^+$$

Dissociation of $FeSO_4$ Iron Sulphate into Ferric and Sulphate ions, similarly water into Hydrogen and Hydroxy ion. Ferric ion reacts with Hydroxy ion forms Ferric Hydroxide and Sulphate reacts with Hydrogen ion forms Sulphuric acid, on further dissociation from higher concentration Hydrogen ion and lower concentration of Hydroxy ions, this indicate the solution is acidic nature condition. so it damages the paper document.

$$Fe^{+++} + 3OH^- \rightarrow Fe(OH)_3$$
$$SO_4^- + 2H^+ \rightarrow H_2So_4$$

Hence such ink containing Iron Sulphate should not be used.

iv) Zinc Chloride $ZnCl_2$, used as fungicide, on dissociation form Zinc and Chloride ions, Water also dissociates into Hydroxy and Hydrogen ions.

$$ZnCl_2 \rightarrow 2N^{++} + cl^-$$
$$H_2O \rightarrow OH^- + H^+$$

On association of Zinc and hydroxy ions form Zinc Hydroxide, Chloride ion with Hydrogen ion form Hydrochloric acid.

$$Zn^{++} + OH^- \rightarrow Zn(OH)_2$$
$$Cl^- + H^+ \rightarrow Hcl$$

On dissociation of Zinc Hydroxide and Hydrochloric acid from higher concentration of H^+ and lower OH^-, This indicates that solution is acidic, hence it damages the paper, and should not be used in conservation work.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

v) Magnesium Acetate Mg $(CH_3COO)_2$, used in Non-aqueous method of deacidification of paper document, Here also Magnesium Acetate dissociates into Mg^{++} Magnesium and CH_3COO^- Acetate ions, water also dissociates into Hydrogen and Hydroxy ion.

$$Mg(CH_3COO)_2 \rightarrow Mg^{++} + CH_3OO^=$$

$$H_2O \rightarrow OH^- + H^+$$

Magnesium ion reacts or associates with Hydroxy ion form Magnesium Hydroxide, Acetate associates with Hydrogen ion form Acetic acid.

$$Mg^{++} + OH^- \rightarrow Mg(OH)_2$$

$$CH_3COO^- + H^+ \rightarrow CH_3\ COOH$$

Strong base Magnesium Hydroxide dissociates completely, weak acid Acetic acid dissociates partially, so the concentration of Hydrogen ions lower than concentration of Hydroxy ions due to higher concentration of Hydroxy ions. It helps to neutralized the acidic paper.

vi) Calcium Hydroxide Ca $(OH)_2$ and Calcium Carbonate $CaCO_3$, also use in aqueous deacidification of paper document, Calcium Carbonate on dissociation form Calcium and Carbonate ions; Water into Hydroxy and Hydrogen ions.

$$CaCO_3 \rightarrow Ca^{++} + CO_3^{--}$$

$$H_2O \rightarrow H+ + OH^-$$

Calcium ion reacts or associates with Hydroxy ions from strong base, Calcium hydroxide, Carbonate reacts or associates with Hydrogen ions form weak acid carbonic acid

$$Ca^{++} + OH^- \rightarrow Ca(OH)_2$$

$$CO_3^{--} + H^+ \rightarrow H_2CO_3$$

Strong base Ca (OH_2) dissociates fully and weak acid carbonic acid H_2CO_3 dissociates partially. So the concentration of Hydroxy ion higher than Hydrogen ion. Hydroxy ion neutralizes the excess of acid present in the paper. So it is not harmful to the acidic paper. Here excess of Calcium Carbonate also acts as "Base Reserve"

vii) Calcium Hypochlorite Ca $(OCl)_2$, used to remove the stain present in paper document and also to bleach the paper document, aqueous solution of Calcium Hypochlorite dissociates into Calcium and Hypochorite ions; and

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

water into Hydrogen and Hydroxy ions.

$$Ca\,(OCl)_2 \rightarrow Ca^{++} + OCl^{=}$$

$$H_2O \rightarrow OH^- + H^+$$

Calcium ion reacts Hydroxy ions, Hypochlorite ion reacts with Hydrogen ion to fom strong acid HOCl, both strong acid and strong base dissociate fully, concentration of Hydrogen and Hydroxy ions are equal,

$$Ca^{++} + OH^- \rightarrow Ca\,(OH)_2$$

$$OCl^- + H^+ \rightarrow HOCl$$

Hence it does not harmful to the paper on the basis of salt hydrolysis.

viii) Potassium Lactate $(CH_3)_2$ CH (OH)-COOK, used in leather treatment, to protect the red rot problems. Aqueous solution of Potassium lactate dissociates into Potassium ion and lactate ions, Water dissociates into Hydrogen and Hydroxy ions.

$$(CH_3)_2 - CHOH - COOK \rightarrow CH_3 - CHOH - COO^- + K^+$$

$$H_2O \rightarrow H^+ + OH^-$$

Potassium ion reacts with hydroxy ion of water and lactate ion reacts with Hydrogen ion, forms Potassium Hydroxide and lactic acid respectively.

$$K^+ + OH^- \rightarrow KOH$$

$$CH_3\,CHOH - COO^- + H^+ \rightarrow CH_3\,CHOH - COOH$$

Potassium Hydroxide fully dissociates and lactic acid partially dissociates. so the concentration of Hydroxy greater than concentration of Hydrogen ion, due to presence of Potassium ion it damages the leather in long run. So, it is not good in conservation work, however it is used in red rot problems.

ix) Aluminum Sulphate $Al_2(SO_4)_3$; used as sizing materials in paper document, in aqueous solution Aluminum Sulphate dissociates into Aluminum and Sulphate ions, water into Hydrogen and Hydroxy ions.

$$Al_2\,(So4)_3 \rightarrow Al^{+++} + SO_4^{=}$$

$$H_2O \rightarrow H^+ + OH^-$$

Aluminum ions reacts with Hydroxy ions of water, Sulphate ions reacts with Hydrogen ions of Water forms Aluminum Hydroxide and Sulphuric acid, on further dissociation from higher concentration of Hydrogen and lower concentration of Hydroxy ion, due to acidic nature of solution.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

$$Al^{+++} + OH^{-} \rightarrow Al(OH)_3$$

$$SO_4^{=} + H^{+} \rightarrow H_2SO_4$$

it damages the paper documents.

Conclusion:

Various metallic and non metallic materials are used in Archival materials. These materials are deteriorated by different factors. Different chemicals having different chemical composition are used in chemical conservation and their relevent work, to prolong their life. Chemical compound having strong alkali metal Sodium, Potassium should not be used and also salt having ions like Sulphate, Nitrate and chloride however it may be insecticides, fungicides; chemicals are used in deacilification of paper, bleaching of colour stain, sizing materials of paper and others. Sulphuric acid, Nitric acid, Hydrochloric acid and inorganic acid should not be used. Once the compound having strong alkali, acid and mention acid radical salts are used, should be completely washed out by neutral solvent distiled water or should be treat with some neutralizing agents i.e. antichloral chemical for chloride. Finally chemicals which are used in conservation work, are selected on the basis of salt hydrolysis.

References:

1. Cuhna "Conservating of library materials" (1971)
2. Hamn and Saunder "Practical Organic Chemistry" (1960)
3. H.L. Heys "Physical Chemistry" (1969)
4. Linus Pauling "College Chemistry"
5. Neil Campbell "Text book of organic chemistry"
6. Plenderleith and Werner "The Conservation of antiquities and work of art treatment, repair and restoration" (1979)
7. Samul glastone and Devid lewis "Elements Physical Chemistry" (1968)
8. Wifred John Hickninl Cotton long man "Reaction of Organic Compound"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भूमि सम्बन्धी तमसूक ताडपत्र

✍ सिद्धिरत्न शाक्यभिक्षु

ऐतिहासिक श्रोतको रूपमा रहेको भूमि सम्बन्धी तमसूक ताडपत्रहरू आफ्नै स्थानमा महत्व रहेका छन् । अन्वेषक विद्वानहरूका लागि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा संग्रहीत बट्टामा राखिएका भूमि सम्बन्धित तमसूक ताडपत्रहरू क्रमवद्ध रूपमा प्रकाशन गरिँदै आएका छन् । यस अङ्कमा नेपाल सम्वत् ५०४ (वि.सं. १४४०) देखि नेपाल सम्वत् ८८५ (वि.सं. १८२१) सम्मका भूमि सम्बन्धी तमसूक ताडपत्रहरू प्रस्तुत छन् ।

बट्टा नं. ४१ **ने.सं. ५०४** **पत्र नं. ६०१**

मूलपाठः

१) सम्वत् ५०४ अश्वनिकृष्णएकाद.... विहार . बर्ज्याचार श्रीज्यंतजुसः साक्यविखुश्री

२) .... साक्यविखु श्री जोतिजुस थ्वस (थ्व) (प्रमुख) .... (त्याङ) .... शिवका क्षतः शिवका १० तस्य बर्खम्प्रति कलंत्रविदि देय ओर धान्यमानि वापं २ ॥

३) ...... जुरोः । तस्य वन्दकोदेशः सएव श्री (वं) थु बहाः यता (छें) लिव (माक्व) क्यव जुरो ॥ वथोराशिः तलपत्र मदोः भाषा वन्दक मूल कलंत्र दको फुकोन फ्याचमाल्व ॥प्रतेः ॥

४) सिकोछे लिवि प्रजापतिः जसराथकुर पोलेस ट्याङा जुरोः पन्हि विहचोस्यं ह्यादो जुरोः ॥ साक्षि पटकोलाछ ॥ वंथछे वंकुलि लिवि प्रजापति जयराम थकुर दृष्ट प्रमाण शुभः ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ५०४ (वि.सं १४४०) आश्विन कृष्ण एकादसिका दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । जीर्ण भएको यस ताडपत्रको लम्बाई ३० से.मी र चौडाई २०५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

से.मी छन् । यसमा शीलछाप छैन । वारी वन्धकी राखेर पैसा सापटी लिएको ब्यहोरा उल्लेख छ । साक्षीमा पटकोलाछका प्रजापति जयराम थकुर बसेका छन् ।

बट्टा नं. ३९ **ने.सं. ६९६** **पत्र नं. ५७५**

मूलपाठः

१) सम्वत् ६९७ मार्गशीलबदि १५ श्रीथं...ह दुवाल जषसिंह ... शबो

२) भ्राते वितु भावोश वो (वा) । तेस हस्तोद्वार ... टंका अष्टमाद्विक मेक टंका

३) .... दम्म ८ तस्य मास प्रति कलत्र प्रति षु ६ निबन्धक

४) क शायस टंका प्रत्य घरशार वयश त्याङा धनि श्री बाहार श्री दिशिं गुथि समूहस ॥ साक्षि श्री वुबहार श्री भीम जुश । मेक श्रुत ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो न.सं. ६९७ (वि.सं १६३२) मंसीर बदि १५ मा लेखिएको तमसूक ताडपत्र हो । यसको लम्बाई २७ से.मी र चौडाई ३ से.मी छ । यसमा माटोको शीलछाप छैन । भूजिंमोल लिपिमा लेखिएको यस पत्रमा पैसा सापटी लिएको ब्यहोरा उल्लेख छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ७३१** **पत्र नं. ६२८**

मूलपाठः

१) ? श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७३१ भाद्र पद कृष्ण नवम्यायां तिथौ श्री ललित ब्रुमायां श्री मानिग्लके पूर्व्वष्ठ श्री वंकु वाहार माहावोधि गृहं ॥ श्री मनिकजुस नाम्नासकासात् ॥ श्री जेष्ठ ग्राम जतलं देश लकछेग्रह ॥ वन्दे भावोस नाम्नेण .... स्वभुज्यमानिकं, यंविक्षेत्र नाम प्रदेशे;धलशिमायां पश्चिमत ॥ उत्तरत ॥ गृहाकसनत्रिशिमायां पूर्वत ॥ केशवया बो. लव द्वयो .... ।

२) ...त ॥ एटेषा मधे ताक्षत्र त्रय रोपनिकं जट् क्षेत्र रोवाङ्क रोव स्व ३ थ्वतेस धार्णकस स्वादिकार अ-भामतुलंगपति वानन जुरोः एटेताक्षेत्रशक्रषकं शमपरिभोज्ञं, जथानग्रकार प्रवर्त्तमानसञ्चराधेन जथोश्चित् ॥ मूल्यमादाय क्रिविक्रीत्वादिने तेनानित्तकं न्यायनक्रेनविक्रियतं भवति जदिस्यात् देविकराजिविनाता क्षत्रवस्थि संकट व्याक्षेत्र ....।

३) न परिसोधनियं अत्र पत्राथे साक्षि ॥ धार्णकस भ्राता पुत्र जिवण राज भावोस मेका दुष्ट ॥ ताक्षेत्रया क्रिप्न दको सर्वसोधान पाचकं ध्रुंग्व जुरो ॥ शुभं ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७३१ (वि.सं. १६६८) भाद्र कृष्ण नवमिको दिन लेखिएको ललितपुरको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तमसूक ताडपत्र हो। यसमा मीलछाप छैन। यस ताडपत्रको लम्बाई ७६.५ सेमी र चौडाई २.५ से.मी छन्।

बट्टा नं. ४३ | ने.सं. ७५० | पत्र नं. ६३३

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७५० वैसाष मासे शुक्र पक्षे पतियायायातिथौ ॥ श्री काष्ठमण्डव नगर ॥ मदोसिक्व मंगुडितोर्र संनिम्ह छे भिक्षु श्री गुठराजजुया नाम्नसकेठ स्वकियं स्वभुज्यंमानिक ॥ त्तत्रय ज्याथ बाहार तेरि ... कणंछे नम थं(ति) छे कल्यानहाम सयव ननि यिता छे राम राम हाम हाम द्वं अचेर ..

२) प्रदेशे ॥ याक्षेत्रेन बछि १ यंता ॥ या क्षेनेन उत्तरतो बारि मार्गन पूर्वत ॥ जिचेनया क्षेत्रेन दक्षिणतो। एत्तत्म .... अकेच जचिबुरोव ६ जुरो .. संजथानग्रकारे वतमानेन संचाराधेन केनविक्रीयंत ॥

३) ... धार्णकेण परिस्वधनियंञ्च प्रति धारणया श्रीश्री .... दोहरप्येस क्रेन विक्रीनक्राया अत्र पत्राथ्य दृष्टसाक्षि धारणया भात्रा भिक्षु श्री हाकुजु मेक प्रमाण शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७५० (वि.सं. १६८७) वैशाख शुक्ल प्रतिपदाको दिन लेखिएको कान्तिपुरको तमसूक ताडपत्र हुन्। यो ताडपत्रको लम्बाईमा ५८ से.मी र चौडाई ३.३ से.मी छन्। माटोको शीलछाप खिइसकेको यो ताडपत्रमा केही दागहरू छन्। यस ताडपत्रमा खेत खरिद गरेको उल्लेख छ। दाहिने पट्टी जीर्ण भई ताडपत्रको टुक्रा खसेका छन्।

बट्टा नं. ४३ | ने.सं. ७५३ | पत्र नं. ६३९

मूलपाठः

१) । श्रोयोस्तु ॥ सम्वत् ७५३ चैत्र मासे शुक्ल पक्षे प्रतिपद्याया यातिथ्यौ। श्री काष्ठमण्डव नगरे ॥ क्वहिति (तोरि) राछयिता मनाछ चैत्रकार नसिंङ भातृसहया नामनकेण स्वकियं स्वंभुर्ज्यमानिक ॥ तत्रैव क्वाठ बाहर (ननि) तेरि .... नति यितछे रामकृष्ण हामूया ना... नेकस्य सकासा ॥ शुरसिंहङिति क्षेत्र नाम प्रदेश ॥

२) ध्र सिमाया पश्चिमतः ॥ भिक्षु श्री जिवराजजुया क्षेत्रेन उत्तरत ॥ भिक्षुश्री चलूजुया क्षेत्रेन पूर्वत ॥ गुथिया मानंध्र शना हामस क्षेत्रेन दक्षिणत ॥ एर्त्तर्म्मधे चतुरोपनिक ....

३) तेपि दावा धाक्रशुकार ॥ शुचनर तेनो ॥ तत्रजदिपिदास्यान्त्तदाधारेण्णकेण परिस्वधनियंच् प्रतिधारणया श्रीश्री राजस गोक्कति दोहोरेप्यं सुक्रेन विक्रीनकाया अत्र पत्राध्य दृष्ट साक्षि धारणया कनेष्ठ पिता चैत्रकार गोविदराज मेकं प्रमाण शुभ ॥:॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पछाडि लेखिएको: गुरसितङिबुया क्रेया ॥

त्रशुभ ॥:॥ ७ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७५३ (वि.सं. १६८९) चैत्र महिना शुक्ल पक्षको प्रतिपदामा लेखिएको कान्तिपुरको तमसूक ताडपत्र हुन् । यसको लम्बाई ६३ चौडाई ३ से.मी. छन । माटोको शीलछाप खिइसकेको छ र जग्गा विक्री सम्बन्धीको तमसूक ताडपत्र हो । ताडपत्रको दाहिने भागमा केही टुक्राहरू झरि सकेको छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ७६९** **पत्र नं. ६१७**

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७६९ कार्तिक बदि २ श्रीवंकुवाहार महाबुद्ध गृह ॥ शाक्यवंश श्री बसजुस वो स्वगोत्र भ्रान्ते श्री देवमुनि

२) जु भ्रात्तेसहस वो थ्यथ्य माननित्तन बुवडि चेलकरङया भाषथ्वते जुरो भाषा वंतन्हि बु अर्द्धभाग जुक्व जुरो म्हुदोल तवख

३) ण्डबुया प्यंवोस छि ४ रो जुक्व जुरो भु यलंपाक्वबुरोव नसि२ पयि १ भु यदथखोसि बुरो १ ङा ५ थ्वया स्वंवोस छिबो जुक्व जुरो, थ्वते बऽिसए

४) देवमुनिजु भ्रातेसह भ्रात्तेसहस थवस शुद्दो बडि जुरो, बडि द्यरत वंग्व मवंग्व धास्यंलिथुचमदो, दहिनवामस थ्यथ्य यतोले

५) मेलेहमेमदो न्हापा नामन सुयाबडिसं विवाद द्वाकाल थ्यथ्य जास्यं शुद्धकेमाल, थ्वते बडि चेलकरङाया साक्षि स्वगोत्र

६) श्री देवसिंहजुस दुष्ट ॥ उतिभाषा नेभें चोता दो जुरो ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७६९ (वि.सं. १७०५) कार्तिक बदि २ मा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शीलछाप छैन । यस ताडपत्रको लम्बाई २३ से.मी. र चौडाईमा ६०५ से.मी. छन् । यसमा श्वेत बांडि लिटको ब्यहोरा उल्लेख छन् ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ७६२** **पत्र नं. ६२१**

मूलपाठः

१) १श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७६२ फार्गुण कृष्णा । तृतियांत्तियौं श्री ललितब्रुमायां श्री माणिग्लके

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पूर्वत्त ॥ श्री नोग्ल भोंतगृह शाक्यवंश श्री अमृतजुस नामनां सकासात् । श्री यंछुवाहार यौकुलि शाक्यवंश श्री अनुजुस नाम्नेन स्वाकयं स्वभुज्यमानिकं ॥ तत्रैव यंछु वाहार लिविछें वंवल छें क्यंव नाम प्रदेशे । घार्ण्णकसभुंमेनपश्चिमतः ॥

२) श्री ३ सद्दर्म्मसाराया भुम्या उत्तरतः ॥ श्री बुद्ध देवजूस भुम्यां पूर्वतः ॥ ग्रहाकस भुम्यां दक्षिणतइच ॥ १एतत्मध्य ॥ तावंव्लछें क्यव पातार भुं दाङन खाछि कु २४ ता भुमिका सकर्षकं समपरिभोग्यं जथानग्रकार प्रवत्तमान्यन सञ्चारार्धेन जथोचित्मूल्यमादाय क्रिविकी स्वादिन्यन त्वेनानिबृत्तिकं न्यायणक्रियन वि ।

३) क्रीयतम्भर्वाति जदिस्याद्द्वीकराजिकविना ताभुमिका संकटव्यावादकारे तदाधार्ण्णकेन परिसोर्द्धनि (द्ध) अत्र पत्राथ्य दृषिकरणाय साक्षि । धार्ण स्वग्वत्र श्री चसिपालजुस दृष्ट ॥ थ्व भुंया क्रिपन द्वाकोया सर्वसोधान पाचकं धूंगो जुरो ॥ थ्वभुंया पूर्व्वतरपत्र (हा) करयां छपुपतिन चोनङान मकाया धार्ण्णकयाकें जुरो ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७७७ (वि.सं. १६९८) फागुनको कृष्ण पक्ष तृतियामा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसको लम्बाई ५६ से.मी र चौडाई ४ से.मी छन् । माटोको शीलछाप छ । विन्दु बुत्ताहरू भएको घेरा र वीचमा 'श्री' अक्षर अंकित छ ।

बट्टा नं. ४२ ने.सं. ७६५ पत्र नं. ६२४

मूलपाठः

१) ? सम्वत् ७६५ ज्येष्ठ वद्धि ४ श्री नोग्ल भोंत गृह ॥ शाक्यवंश श्री देव मुनिजुस हस्तोद्धर मु टंका न्हमोहो

२) र टंका न्हस ७ तस्य वर्ष प्रति कन्त्रलजि...... छ टंकातिन थनेमाल सायसमो .... प्रत्यमंगयाभुं

३) मूल (उ) दारया धन्नि, श्री अमृतजु .... संग समूहस सद्दर्म्मगुथिया .... यम्वलं मगुडि

४) कोलङ्गे हरिटो भा ../दृष्ट ॥शुभ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७६५ (वि.सं. १७०२) ज्येष्ठ वदि ४ मा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शीलछाप छैन । यसको लम्बाई १८ से.मी. र चौडाई ३ से.मी. छन् । यसमा पैसा सापटी लिएको ब्यहोरा उल्लेख छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बट्टा नं. ४२ ने.सं. ७७४ पत्र नं. ६२७

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७७४ पौष बुदि ७ नोग्ल भोत्त वंतागृह ॥ पिता श्री देवमुनिजुसन्न जेष्ठ पूत्र श्री अभयजुसन मध्यस्ठ पुत्र कमलजुस कनेष्ठ पूत्र श्री पूर्णसिं

२) हस थ्व स्वम्ह फुकिंजयातं छे वडि थस्यं विरङाया भाष थ्वते जुरो भाषा सयव नोग्ल भोत्त लिवि यंता छेस सुद्धि लिवि यंकुरिन चेन प्रमानन वंकुरिया चेन

३) न प्रमानन् (.....) लिविया यंता वडिया स्वंकुत्या यौता वडिक स्वकुत्या वाहिकन लिविस सुद्धिं थ्व वडि लिक जुय यंता प्राकारकान नेम्हत्या भूं दयकं भत्रापूर्ण

४) सिंहपुलंछचमाल भूय तुंथि येता लिविचा थ्ववदि लिक मेरो भूय लाछें नं दानय फूस छें चेन प्रमान मदथोचं जुरो लाच्छ वन्ययातलं थ्व वडि छें उन

५) ..... सिंहजु....... छन्नेमाल, भ्राता जयजुया वदि छेडि नं न्हिं जायतिलछन्नेमाल, ज्या साल कमल जु वो पूर्ण सिहजु व नेम्हं तकाल

६) (गु) थि स्वम्ह मतमार जुर भाषा थ्वत छें आदिन दुंधनपिंधनता आपूत पुत्र अष्टरूहेक्क, भुवे माक्व पदार्थया वदि........

७) ...... थ्वते वडिनथे पुत्र कमलजु थवसव सूद्धी वडि जुरो जिव मजिव..... मवंन धास्यं लिथ्वचोमदो दहिफवाम थव दुकिंजया ... हे

८) ..... न्हापाया नामन सुया बडिस .... ओ........ फूकिंज ..... पक्षि ... हरिशंकर भारो विछू श्री जिक .... दृष्ट ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७७४ (वि.सं. १७१०) पौष शुदि ७ मा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा शीलछाप छैन । यस ताडपत्रको लम्बाई २१ से.मी. र चौडाई ४.५ से.मी. छन् ।

बट्टा नं. ४३ ने.सं. ७७४ पत्र नं. ६४२

मूलपाठः

१) ? श्रैयोस्तु ॥ सम्वत् ७७४ पौष मुद्धि ७ नोग्ल... न्तगृह ॥ पिता श्रीदेव (मु) निजुसन्न जेष्ठ पुत्र श्री जयजुस मध्यष्ठ पुत्र श्री कमलजुस कनेष्ठ पुत्र श्री (पू) र्ण्ण सिंहजुस थ्व स्वम्हं फुकिजया

२) तं छेबडि विलङाया भाष थ्वते जुरो भाषा सएव .... ननि विवंताछे वंकुरि कुनश

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

छुङा चेना भुनन येतास सुद्धिं लिवि पातारया अंङन (पि) स्यंकूत्या भूं थ्व वडि लिक जुरो भूय

३) लाछ वंता दुंहा (न) य फुश निशश छुङा चेन प्रमानन येता थें जुरो लिवि प्राकारकान निकूत्याभुं एत्रतकं मध्ये भार्त्त ब्रामलजुया बडिलेन, थ्व (पू) र्ण्णसिंहजु लं छन्ने माल, (लाछ बो)

४) हां वन्ययातं लं ददापणि नेम्हंश बङिनं लंछन्य माल तुंथि ... क्वं मतकाल जुरो भाषा (थ्व) ते छें बडि कनेष्ट पुत्र पूर्ण्णसिंहजुया थव (स) व सु (र्द्धा) बडि जुरो भाषा थ्वते (भाषा)

५) दि.... धनशिं ..... ताम्बकंश ञंपुतसिं पुत अष्टलोह अष्ट (वृ) ह .. कुतुंव जाक्व पदार्थ कायकास्यं वियविस्यं बडि थस्यं वडि जिव मजिव द्यरत वंग्व मवंग्व धा

६) स्यं थेथेस्यं थथाच मदो दहिणवाम थव फुकिं (ज) यतोरे मेरे ह (ने) । मदो (न्हा)पा नामन्न सुया बडिसं विवाद द्वाकारे फुकिंज जास्यं सुर्द्धके माल थ्वतेया साक्षि यंछु हरि शंकरन

७) भारो विछु श्री जिवराज देवजु यंग्ल.... हरिभारो एते तृभय ॥ भाषा . ... साल जुक्व थ्व पूर्ण्ण सिंहजु वो कमलजु वोमतकार्ल जुरो ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७७४ (वि.सं. १७१०) पौष शुद्धि ७ तिथिमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यस्को लम्बाई २४.५ र चौडाई ३.५ से.मी. छन् । यसमा शीलछाप छैन । यस पत्रमा ठाउँ ठाउँमा टुक्रा भएकोले टेपले टाँसेका छन् । दाजुभाईलाई घर वांडी दिएको कुरा उल्लेख छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ७७७** **पत्र नं. ६२२**

मूलपाठः

१) ? श्रेयोस्तु सम्वत् ७७७ ज्येष्ठवद्वि ९ यंछु बाहाल श्री गुण्जु थरपाजु प्रमुखन श्री ३ शाक्यमुनि भट्टारकासवोसएव नोग्ल भोन्तगृह ॥ श्री कमलजुस भात्ते श्री पूर्ण्णसिंहजुस थ्व उभयश वो छेंनछें हेरेङाया भाष थ्वते जुरो भाषा सएव यंछु ओवलं छे लिविछें नाम प्रदेशे । श्री देवया वो हेरमनि मात्राया वो

२) द्वयो गृहन पच्छिम ॥ ग्राहक श्री कमलजुपनिस पातान्न उत्रा ॥ श्रीरथन राजजुस जाव पातालन्न पूर्वत ॥ श्री महादेवया भूंन दक्षिन ॥ थ्वतेया मध्यस जावस्वंजो ३ वाजोxपाताल शुयगुकू त्या ३९x थ्वते जाव पाताल श्री ३ शाक्यमुनि भट्टारकासके श्री कमलजु भात्ते सन्न कास्यं थ्वया पालदोशि

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३) .... ननि वंकुरि स्वत जाव स्वंजो ३ बाजो x पाताल कु शुयगुत्या ३९x थ्वते जाव पाताल कमलजु भात्ते सहसन्न श्री पलमेश्वस्तं विस्यं थेथे क्रीविक्रीन हेरन्न धुंग्व सङ्कटव्यावाडकारे थवथवया थमंथमं सुद्दंकेमाल थ्वतेया साक्षि सएव यंछुवाहाल जितर देवजु ग्वाछेवाहा ।

४) ल तुंथिध्वाक श्री वितुसिंहजुस द्वयो दृष्ट ॥ उति भाषा नेभें चोता दो जुरो शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७७७ (वि.सं. १७१४) ज्येष्ठ वदि ९ मा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शिलछाप छैन र यस्को लम्बाई ४८.५ से.मी. र चौडाई ३ से.मी. छन् । यसमा घर सट्टापट्टा गरेको कुरा उल्लेख छ ।

बट्टा नं. ३८ **ने.सं. ७७७** **पत्र नं. ५५९**

मूलपाठः

१) ? शुभ ॥ सम्वत् ७७७ बैशख बद्धि ९ किजा धर्मदेव वंदे व ददामुनि वंदे व थ्यथ्य मानान्तिन गुथि त्याछियात भाषा थ्वते

२) जिवनजुयां गुथि रोवछि १ थाल्हान्हवत वुष स्वशकाव थ्याचकं किजायाता बिया क्रदाचत ददान ८ जेतसा

३) मयव ध्याके मोहर टंका ८ अवदाहा काय राजन दन्द कायदवः थ्वतेया दृष्ट साखि श्री बज्राचार्य

४) लन्हदेव वंदेः विश्वछुना एकःलन जोति त्र्वंदेः सिवसिङ भारोः रिखिति कायस्ठ श्रषु ॥शुभ॥ ० ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७७७ (वि.सं. १७१३) बैशाखमा लेखिएको तमसूक ताडपत्र हो । यसको लम्बाइ १८.५ से.मी. र चौडाईमा ३ से.मी. छन् । यस तमसूक ताडपत्रमा माटाको शीलछाप छैन ।

यस तमसूकमा दृष्टसाक्षी वज्राचार्य लन्ह देव वंदे, जोतिवंदे शिवसिंह भारो बसेका छन् भने कायस्ठ श्रषुले यस पत्र लेखेका छन् ।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ७८०** **पत्र नं. ६३१**

मूलपाठः

१) । स्वस्ति ॥ शस्त्रशास्त्र संगीतादि सकल विद्या पारग महाराजाधिराज श्रीश्री राजराजेन्द्र

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कवीन्द्र जयप्रताप मल्लदेव परमभट्टारक प्रमु

२) ठाकुलसन श्री यंगलभूभो ज्याथबहार टोर केराछ न्नियेता छे गृह वास्तव्य रामकृष्ण भात नाम्न प्रसादीकृतं नायक नतु प्र×दुजुंया बिया जुर

३) मल्ली टंका १. दुंकास्यं बिज्याङाव निस्तार प्रसन्न जुया ॥ प्रति दानायात । अत्र पत्रार्थे दृष्टसाक्षि श्री नारायण मल्ल देवस ॥ सम्वत् ७८० फागुनवद्धि ९ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ७८० (वि.सं. १७१६) फागुनवदि ९ को दिन लेखिएको कान्तिपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यस्को लम्बाई २६.५ से.मी. र चौडाई २.५ से.मी छन् । यस्मा शिलछाप छैन । राजा प्रताप मल्लबाट ज्याथबहारका रामकृष्ण भातलाई निस्तार लेखिएको सम्बन्धीतको छ ।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८६३** **पत्र नं. ६३२**

मूलपाठः

१) ॐअघः ब्रम्हणोद्वितीय पराधेश्वेत वराहकल्पे, वैवश्वमन्वन्तरे अष्टविंशक्तिभरय चतुर्यूगस्यकरे प्रथम पादे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे भारत वर्षे आर्य्यावर्मण्डले, हेमवद्दक्षिणपादे श्री नेपाल देशे, श्री ३ पशुपति सन्निधाने वासुकी क्षेत्रे, बागमत्यां पश्चिमकूले, विष्णुमर्त्या पूर्व्वकूले श्री मत्कान्तिपुर महानगरे श्री ३ विरिञ्चि केशवनारायण भट्टारकस्य

२) आर्य्यावत्त देशे इहैव पूण्य यूभौ । अद्या षाटमासे शुक्ल पक्षे द्वादश्यान्तिथौ अनुराढ नक्षेत्र शुभ योगे जथाकर्ण्ण मुहुत्रे बुधवासेर, मिथुन राशि गते सवितरि विछराशिगते चन्द्रमसि ॥ एतस्मिम्महार्पहरि वासरेदिन श्री ३ कूलदेवता आगम प्रीति, श्री यंगल ज्याथबाहार टोल किराय ननि यिता छें कोलरजि, जन्मञ्जय नाम्ना, स्ववाशिक स्वाधिकाले गृहे संप्रदत्तं ॥

३) ॥ ॥ अतः पर देश देश भाखा श्री ३ आगमजु प्रितिन श्री यंगल ज्याथवाहार टोल केराय ननि यिताछे कालजि जन्मञ्जयन थमचोङा छे थओ स्वाधिकार जुको दुन्ता । थ्व दत्त सूरोभया काले कंचगल थंकाले, गोहत्यादि पंचमाहा पातकलाक, निदानयाकाले, जनधनलक्ष्मी संतति सन्तान वृद्धिरस्तु थ्वति भाखाया दुष्ट साक्षि यावच्यन्द्रकिमेदिनि ॥ थाक स्वपूत्र कालजि जयत्येश्वर

४) तया देव वीर जय ॥ सं ८६३ आषाढ शुद्धि १२ शुभ ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८६३ (वि.सं. १८००) आषाढ शुद्धि १२ मा लेखिएको कान्तिपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शिलछाप छैन । यस ताडपत्रको लम्बाई ८७ से.मी र चौडाई ३३ से.मी. छन् । यो ताडपत्र दानपत्र विषयमा सम्बन्धीत छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ८१०** **पत्र नं. ६२०**

मूलपाठ:

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८१० मार्गशिर कृष्ण प्रतिपद्यांतिथौ श्री ललितब्रुमायां श्री मानीग्लात्पूर्व्वस्थ, यंछुबाहार वंता दुंदुं गृह शाक्यवंश श्री कमलजुस वो श्री बोधिजु त्रय भ्रात्ते सह वो एतस नाम्ना सकासात, तत्रैव यंछु वाहार येता गृह श्री धनजोतिजुस नाम्नेन स्वकीयं स्वभुज्य मानिकं, सएवो यंछु बाहार योकुलि ....

२) नामप्रदेशे, धार्णकस मातानवो लिविवो शिमाया पश्चिमतः श्री वुधदेवजुस गृहनोत्तरत, ग्राहकपनीस गृहेनपश्चिमत, ग्राहक श्री वोधिजुस (प्राकार शिमाया दक्षिणातइच, एतन्मध्ये तत्पाताल भुं खानसि त्या २ x कुशल च्या १८ भुय ब्वाक यंछु बाहार यौता भुं कु सुयगु ३९ राच्या ८ एते भुमिकं .....

३) षकं समपरिभोग्यं यथानगरका प्रवर्त्तमानस्तथा सञ्चारार्धेण यथोथित्यमूल्यभादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेनतेना निवर्त्तकं न्यायन क्रयन) भवति यदिस्याद्रेविकराजिकविना तद्बुमिकास संकट न्यावादकाले तदा धार्ण्णकेन परिशोधनीचं, अत्र पत्रार्थे साक्षि धार्ण ......

४) भातृवेधिक भात्ते श्री दानजोतिजु द्रृष्ट ॥ पुनभाखा थ्व ब्वाकभुं सूय गुकु बो .... बो जुक्व, सएवो श्री वोधिजु त्रय भ्रात्ते सहस शुद्धो जुरो । थ्व भुंयाक्रीपन सर्व सोधान पा ......

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८१० (वि.सं. १७४६) मंसीर महिनाको कृष्ण पक्षमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । "श्री" अक्षर अंकित भएको माटोको शिलछाप पनि छ। विन्दु बुट्टाहरू भएका घेरा पनि देखिन्छ । यस ताडपत्रको दाहिने भागको टुक्राहरू अहिले छैन । यस ताण्डवको लम्बाई ५२.५ह३.५ चौडाई छन् ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बट्टा नं. ४३ ने.सं. ८२५ पत्र नं. ६४४

मूलपाठ:

१) श्रेयोऽस्तु । सम्वत् ८२५ ज्येष्ठ कृष्ण द्वादश्यान्तिथौ, श्री ललितब्रुमाया श्रीमाणीग्लके पश्चिमस्य माहापाल वंलहङेलं यन्तागृह सूर्ज्जाराम भारोस नाम्न स्वक्रीयंस्वभुज्यमानिकं बुबाहार येतागृह शाक्यवंश श्री सूर्य्यधनजु

२) प्रमुख यंप्याया ध्वंजगोष्ठी नाम्ना सकासात् ङ्खो उपाकरमध्ये क्षेत्र नाम प्रदेशे, सिंह दुवाल देवी सिंह भारोस क्षेत्रेण पश्चिमतः अमात्य नरहरि भारोस क्षेत्राद् उत्तरतः श्री वीरेज्ञर उपाध्या शर्म्मणस क्षेत्रेण पूर्व्वसः वंध्वा -

३) खाया अमात्य विश्वेश्वर भारोस क्षेत्रेण दक्षिणतश्च, एतन्यध्ये तत्क्षेत्र द्वयो रोपनीकं रोव नसि २ खो यिता धितान जुरो, तत्क्षेत्र शकर्पकं समपरिभोग्यं यथा नगरकाल प्रवर्त्तमानस्तथा संचारार्धेण यथोचित्मूल्यमादाय

४) क्रयविक्रय स्वाधिनेनतेनानिवर्त्तकं न्यापेन्क्रयेन विक्रयेतं भवति यदि स्यादेविकराजिकविना शङ्कटव्यावादकालेतदा धार्ण्णकेन परिसोधनीयं, अत्र पत्रार्थे साक्षि धार्ण्णकस भ्रातापुत्र खोकना (वजि) भारो दृष्ट ॥ थ्व

५) बुया पूर्व तलपत्र धार्ण्णकस मेले बुयाव छपु पतिन चोंग्वस मकाया मालङास धार्ण्णकसन्न क्यन्नेमाल जुरो ॥ थ्व बुया क्रीपन सर्व सोधान पाचकं धुंग्वजुरो ॥ शुभ ॥

पछाडि पट्टि -१) ङखो उपाकरमधे बु,

२) या क्रेपत्र ।

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८२५ (वि.सं. १७६२) ज्येष्ठ कृष्ण द्वादशिका दिन लेखिएको ललितपुरको नमसूक ताडपत्र हो । यस ताडपत्रको लम्बाई ४३.४ र चौडाई ४.५ से.मी छन् । माटोको शिलछाप झरीसकेको देखिन्छ । ताडपत्रमा कुनै कुनै ठाउँमा किराले खाएको प्वालहरू र कुनै ठाउँमा चर्केको देखिन्छ ।

बट्टा नं. ४२ ने.सं. ८२६ पत्र नं. ६१५

मूलपाठ:

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८२६ नष्ट ज्यैष्ठ कृष्ण द्वादश्यान्तिथौ ॥ श्री ललितब्रुमायां श्रीमाणिग्लात्पूर्वस्थ ॥ नोग्ल भोंथ न्हुरबाहा (गृह शाक्यवंश श्री बोधिजु नाम्नासकासात् ॥)

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२) श्री नरेन्द्र देव संस्कारित अमलापुरी स्थाने बुंगदेश कोत्वारल यन्ता सतल लिवने गृह शाक्यवंश श्री पद्मराज नायकजु नाम्नः स्वकीयं स्वभुज्य मानिकं ॥ मनायतंडिनि क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ दत्त

३) लाछ, खालचो छे काशीभारोया क्षेत्रात्पश्चिमतः ॥ कोथ्व यिनाय नरहिर भारो फुकिजया क्षत्रादुत्तरतः ॥ चोवर बज्राचार्य श्री पद्मराजजुया क्षेत्रात्पूर्वृतः ॥ बुंगधारवान पिवने श्री धर्म्म मुनिजु

४) क्षेत्राद्दक्षिणतः ॥ एतेषाम्यथ्य ॥ एकपादाधिकमेक रोवोपनिकं रोपाङ्क रोवछि १ जवछि १ भुयः ॥ (भां) त्रार बूवोखाजोल क्षेत्र मेक रोवोपनिकं रोवाङ्क रोवछि १ यथा चतुराघातेन परि

५) व्यष्ठित एतौक्षत्रौ सकर्षंसम्परिभोग्यन्त येथा देशकाल प्रवर्त्त मानेसतथाञ्चाराचैन यथोचितमूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेन तेनानिवृत्तिकं न्यायेन

६) क्रयेन विक्रयत्वम्भवति ॥ यदिस्यादैविकराजिकविनातत्क्षेत्रेयोः शङ्कतविवादकाले तदा धार्ण्णकेन परिशोधनीयं ॥ अत्र पत्रार्थे साक्षि धार्ण्णकस्थ भातृ श्री परिकदेव नायकजु दृष्ट ॥ तत्क्षत्रयोः क्रयप्न सर्व्व शोधन पाचु शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८२६ (वि.सं. १७६३) ज्येष्ठ कृष्ण द्वादसिका दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शिलछाप छ । वीच भागमा "श्री" अक्षर अंकित, श्री अक्षरको वाहिर एउटा घेरा र घेरा वाहिर बिन्दु बुट्टाहरू छन् । यस ताड्पत्रको लम्बाई ४६ से.मी. र चौडाई ४.५ से.मी छन् । खेत खरिद गरेको सम्बन्धीत तमसूक ताडपत्र हो ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ८२८** **पत्र नं. ६२६**

मूलपाठः

१) ? श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८२८ चैत्रकृष्ण प्रतिपदितिथौ ॥ श्री ललितब्रुमायां श्री मानिग्लादाग्नेयष्ठः ॥ वंकुवाहार महाबबुद्ध चाकल येता दिनजुया वाहार गृह शाक्यवंश श्री भानूकरजु नाम्नः स्वकीयं स्वभू

२) ज्य मानिकं ॥ नोगल भोन्त वंता वाहार गृह स्वगोत्र शाक्यवंश श्री पद्म पाणिजु नाम्नासकाशात् ॥ म्हूदोल क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ नकविहारि हितिफुस श्री त्यापा सिंह जुया श्रेत्रे पश्चिमतः ॥ धार्ण्णकस्य

३) क्षेत्रेणोन्तरतः पूर्वृतच्य ॥ धार्णकस्य भातृ श्री भरजुया क्षेत्रेणदक्षिणा एटेषा मध्ये ॥ ततक्षेत्र चत्यारि रोपनिकं रोवपि ४ थ्वतेया अर्द्धभाग निपिक जुको जुरो पूर्वचं जुरो ॥ तत्क्षेत्रसर्कषं सम्परिभोग्यं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

४) तद्यथानगरकाल प्रवत्तमानेनतथासञ्चाराधेण यथोचितमूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेन तेनानि वृत्तिकं न्यायनक्रेन विक्रयखम्भवति ॥ यदि स्वाद्देविकराजिकविना तत्क्षेत्रस्य शङ्कटविवादकाले तदाधार्णकेनप

५) रिसोधनियं ॥ अत्रा पतार्थे साक्षि धार्णकस्य भातृ सयव भरजु दृष्टः ॥ पूर्वृतलपत्र प्यपिकया छपु पतिन चोङसपिंमकाया मारडाव केन्यमार ॥ क्रयप्न सर्ब शोधान पाचू जुरो ॥ शुभमस्तु ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८२८ (वि.सं. १७६४) मा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो। यसमा माटोको शिलछाप छ। शिलछापको बीचमा "श्री" अक्षर देखिन्छ। विन्दु बुट्टाभएको घेरा पनि छ। यसको लम्बाई ६० से.मी. र चौडाई ५ से.मी छन्।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८३३** **पत्र नं. ६४१**

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८३३ माघकृष्ण अष्टम्यान्तिथो श्री ललितब्रुमाया श्री माणीग्लाद्दग्नेयस्ठ नोग्लदेव गाडलं यौतागृह शिवकान्ति मयीस नाम्न स्वकीयंस्वभुज्यमानिकं ॥ थयिनाय यिनायकोछे चाकलं यिताल वत्तागृह मालसिंह

२) सुवार भावो नाम्ना सकासात ॥ चुनद्य क्षत्र नाम प्रदेशे हाति (स्न) पूण्यतंवतया क्षेत्रण पश्चिमतः चरयातं ज्ञाण देव फुकिंजथा क्षेत्रेणोत्तरतः श्री राज्ञोक्षेत्रेण पूर्बतः श्री राजयाव् थंबुया लक्ष व देयाव सीमाया दक्षिणतश्च

३) एतन्मध्ये तत्क्षेत्र चतुरोपनिकं रोवपि ४ तत्क्षेत्र यथानगरकार प्रवर्त्तमान तथा संचालार्ध्धेन यथोचित्मूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधीनत्वंकृत्वा दैविकराजिकविना यदि शङ्कटवादविवादादिकंस्यात्तदाधार्ण्णकेनप

४) रिसोधनीयं अंत्रपत्रार्थे साक्षि धार्ण्णकस्व पुत्र अमात्य स्यामसुन्दर भारो भातृ सह दृष्टः क्रीप्न सर्वसोधान पाचकं धुंग्वजुरो ॥ शुभ ॥

पछाडिपट्टीः चुनद्य बुयाक्री ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८३३ (वि.सं. १७६९) माघकृष्ण अष्टमिमा लेखिएको तमसूक ताडपत्र हो। ललितपुरको यस ताडपत्रमा शिलछाप झरिसकेको छ। लम्बाई ४४ सम्म चौर्डा ३.८ से.मी छन्। ४ रोपनी खेत विक्री गरेको कुरा उल्लेख छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बट्टा नं. ४२ नेसं. ८३९ पत्र नं. ६२३

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८३९ वैशाख शुक्ल चतुर्दृश्यान्तिथौ । श्री ललित ब्रुमायां श्री माणिग्लात्पूर्वस्थ ॥ नोग्ल भोन्तलवन्ता न्हुरवाहालगृह ॥ साक्यवंश श्री अनन्तराजजुस नाम्नाशकाशात् ॥ यंग वाहाल लाछ यन्ता गृह ॥ अदिका मयीस नाम्नः स्वकीयंस्वभुज्यमानिकं ॥ चुरद्य क्षेत्र

२) नाम प्रदेशे ॥ हातीग्लपूंण्य तवतया क्षेत्रेण पश्चिमतः ॥ चेलपोत सूर्य्य फुकिंजया क्षेत्रेणोन्तरतः ॥ श्रीश्री राज्ञोक्षेत्रेणपूर्वृतः ॥ थंवुमालक्षवदेजुस क्षेत्रेण दक्षिणतः ॥ एटेषाम्मध्ये चरवार रोपीकं रोवपि ४ थ्वतेस अर्द्ध भाग जुको जुरो ॥ सकर्षकंस्मपरि भोग्यं तद्य

३) थानगरक्राल प्रवर्न्तमानेनस्तथा संचालाद्येण यथोचित्मूल्यमादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेन तेना निवर्न्तकं न्यायेण क्रयविक्रयत्वंभवति ॥ यदि स्याद्देविकराजिकविना ताअर्द्ध भाग षा शंकट्विवाद काले तदाधार्ण्णकेन पलिशोधनीयं अत्र पत्रार्थे साक्षि धार्ण्णक

४) स्य पुत्र काशीराज भावो दृष्टः ॥ ता चुलद्य बु निपिकया क्रीण्न सर्व्वसोधन पूरण पाचकं धूंगो जुरो ॥ शुभं ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८३९ (वि.सं. १७७६) वैशाख शुक्ल चतुर्थीमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शिलछापमा बीचमा "श्री" अक्षर र विन्दु बुट्टाहरू भएको घेरा देखिन्छ । यस्को लम्बाई ४८ से.मी र चौडाई ४ से.मी. छ ।

बट्टा नं. ४३ ने.सं. ८४२ पत्र नं. ६३

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८४२ ज्येष्ठ शुक्ल ॥ चतुद्दृश्यान्तिथौ ॥ श्री ललित ब्रुमायां श्री माणिग्लात्पश्चिमस्ठः ॥ माहापार चाकलं यत्तागृह अमात्य राजाराम भारो नाम्ना सकासात ॥ तपाहिति ङघरलं येता दुंदुं गृह अमात्य जय रूद्रसिंह भारो नाम्नः स्वकीयंस्वभुज्यमानिकं ॥ काचग्रंथि ननि वन्तापातार नाम प्रदेशे ॥ भार्ग्गेण पश्चिमतः । उत्तरतश्च ॥

२) ननि शीमायाः पूर्व्वतः । अमात्य ग्राहकस्य जाव पातार श्रीमायाः दक्षिणतः ॥ एतेषाम्मध्ये ॥ तत्पातार खाछि १ कूपीयनसि ४२ तत्भूभ्यः स्वसिमासह ॥ सकर्षकं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

संपरिभोग्य तद्यथानगरकाल प्रवर्त्त मानेन तथा संचारार्घेण यथोचितमूल्यमादा क्रयविक्रयस्वाधिनेनतेना निवृत्तिकं न्यायेनविक्रयत्वं भवति यदिस्याद्देवि

३) क राजिक विना तद्भूम्याः शङ्कटविवादकालेतदाधार्ण्णकेनपरिशोधनीयं अत्र पत्रार्थे साक्षी धार्ण्णक भातृ अमात्य मुकुण्ड भारो दृष्टं ॥ तत्पातालय क्रयप्न सर्वसोधानपुरण पाचकं धुंग्व जुरो ॥ शुभमस्तु ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८४२ (वि.सं. १७७८) ज्येष्ठ शुक्ल पक्ष चतुर्थीमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो। यस्को लम्बाई ५९ से.मी. चौडाई ३.५ से.मी. छ। यसमा माटोको शिलछाप छ। छापमा 'श्री' अक्षर अंकीत भइ 'श्री' अक्षरको बाहिर बिन्दु बुट्टाहरू छन्। पाताल जग्गा खरिद गरेको सम्बन्धीको व्यहोरा उल्लेख छ।

बट्टा नं. ३६ — ने.सं. ८५२ — पत्र नं. ५५०

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८५२ वैशाख शुक्ल ॥ पंचम्यान्तिथौ ॥ श्री ललितब्रमायां श्री मणिग्लात्नैकृत्यस्यः ॥ थंवुताहावमुगुडिलं येता गृह बज्राचार्य श्री चिकितिजुस नाम्नासकासात् ॥ दन्तबाहाल ननि यत्तागृह पात्रवंश रावत लक्ष्मी भारो माहापाल चामलं येतागृह „

२) पात्रवंश रावत् लक्ष्मीनारायण भारो द्वयो भातृसहस नाम्नः स्वकीयंस्वभुज्यमानिकं ॥ सएव थंवु ताहावमुगुडि गृह जाव पाताल ब्यंजन वातिका नाम प्रदेशे ॥ मार्ग्गओ, मनहोरसिह भारो रामहरि भारो एते सीमायाः पश्चिमतः। श्री लक्षश्वरी „

३) वदेया गृहपातार सीमायाः उत्तरतः। श्री पूर्ण्णेत्तरी ब्राणीजुया। पातरभूम्या पूर्व्वतः। धाराओ तत्रैव मनहोरसिह भारोया व रामहरि भारोया ओ एते सीमाया दक्षिणतः। एतेषाम्मध्ये मार्ग्गेण पश्चिम प्रवेश ॥ तदगृहं जाव पाताल व्यंजन वातिकास „

४) हकनं खा षु ६ जवछि १ तदगृह जाव पातार व्यंजन वातिका स्वसीमासह सकर्षकंसंपरिभोग्यंतद्ययाभारकालप्रवर्तमानेनतथासंचारार्धेण यथोचितमूल्यमादायक्रयविक्रयस्वार्धिनेन तेना निवृतिकं न्यायेनक्रयेन विक्रयत्वंम्मवति यदिस्यादैविकराजि „

दायाँपटी

१) क विना तदगृह पात्ताल व्यजन वातिकायाः शंकट विवादकाले

२) तदा धार्ण्णकेन परिशोधनीयं अत्र पत्रार्थे साक्षी धार्ण्णक

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३) योः स्वगोत्र भातृ (शीता भारो दृष्टः ॥ ततगृह पातारया व्यंजनवा)

४) तिकाया क्रयपन सर्व्व शोधान पुरण पाचकं धुग्वजुरो ॥ शुभं ॥

पछाडि पटी लेखिएको

१) हङ थ्व खेव जाव व्यंजनवातिका खाछि व जव स्व ३ कु शाह्र १०

२) पिकाया ॥ सम्वत् ८७८ ज्येष्ठ कु ३ शुभं ॥

१) थंबुता हाओ

२) मुगल छे क्री

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यस पत्र ने.सं. ८५२ (वि.सं. १७८८) बैशाख शुक्ल पंचमि तिथिमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसको लम्बाईमा २७ से.मी. र चौडाईमा ४.५ से.मी. छन् ।

यसमा दत्त वहाल ननि यन्तागृहका पात्रवंश रावत लक्ष्मी भारो र माहापाल चाकलं येता गृहका पात्रवंश रावत लक्ष्मी नारायण भारो र दुई जना दाइभाइको संयुक्त नाममा रहेको व्यजन वाटिका विक्री गरेको देखिन्छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.स. ८५३** **पत्र नं. ६२५**

मूलपाठः

१) ? श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८५३ श्रावण कृष्ण ॥ दशम्यांतिथौ ॥ श्री ललितब्रुमायां श्री माणिग्लादाग्नेयस्छ ॥ नोग्ल भोंतलं वंता वाहारगृहयंता शाक्यवंश श्री परमानन्दजु नाम्नासकासात् ॥ हतखात्वार सखछेननि येतागृह लक्ष्मी सिंह भारो नाम्नः स्व

२) क्रीयंस्वमुज्यमानिकं ॥ सिंल श्रेत्र नाम प्रदेशे ॥ श्री २ राजया क्षेत्रात्पश्चिमत्तोन्तरशापूर्वृतश्चय ॥ श्री २ राजया व गुथिया व द्वयौः क्षेत्रादक्षिणताः, एत्तन्मध्ये ॥ तत्क्षत्र सार्द्ध द्वयोरोवोपनिकं रोव नसि२ जव नेचोतरन जुरो । थ्वतेस

३) रोवछि जव स्वं ३ जुक्व जरो ॥ तत्क्षेत्र सकर्पसंपरिभोग्यंतद्यथानगरकाल प्रवर्त्तमानेनतथा संचारार्धण यथो चित्मूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेनतेनामिवृत्तिकं न्यायेनक्रषनकृयत्वं भवति ॥ यदि स्याद्देविक राजिक

४) विना क्षेत्रस्य शंकटविवाद काल तदाघार्णकेन परिशोधनियं अत्रपतार्ये साक्षि घार्णकस्य कनिष्ठ भातृ मनोहर सिंह भारो दृष्टः तरपत्र घार्णकण रेङदव मकाया ॥ थ्वतेया क्रयपन सर्व्व सोधान पाचु जुरो शुभं ॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८५३ (वि.सं. १७९०) श्रावण कृष्णको दशमि तिथिमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो। यसमा माटोको शिलछाप छ। छापमा विन्दु बुट्टाहरू भएको घेराको बीचमा 'श्री' अक्षर अंकित छ। यस ताडपत्रको लम्बाई ५२.५ से.मी. र चौडाई ५.५ से.मी. छन्।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८५७** **पत्र नं. ६३८**

मूलपाठः

१) ? स्वस्ति ॥ श्रीश्री जयप्रकाश मल्लदेव प्रभु थाकुलस श्री यंग्ल भूभौ तमूगुलि तोल लखुर मुगल यिताछेया अमि.....

२) नाम्ने प्रसादीकृतं यथा चात्राघाटन दुमालमदुखेल, द्वियापाधिक द्विकर्षपरिमितं क्षात्रांकतोपि (बल)

३) कर्ष ३ चूल २ थ्वतेया मूल श्री जयप्रकाश मल्ली टंका ५० टुकास्थं निस्तार प्रसन्न जुया ॥ प्रत्तेत

४) र चेकं मास दाना। अत्र पत्रार्थे दृष्ट साक्षि श्रीश्री राज प्रकाश मल्ल देव, सम्वत् ८५७ श्रावण वदि

५) शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८५७ (वि.सं. १७९४) श्रावण महिनामा लेखिएको कान्तिपुरका मल्ल राजा जयप्रकाश मल्लबाट खेत सम्बन्धी तमसूक ताडपत्र हो। यस्को लम्बाई २० से.मी. र चौडाई ४.५ से.मी. छन्। माटोको शिलछाप छैन। यस तमसूकमा जयप्रकाश मल्लका छोरा राज प्रकाश मल्ल साक्षि बसेका छन्।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८५७** **पत्र नं. ६४३**

मूलपाठः

१) स्वस्ति ॥ अघ श्वेतवराहकल्पेत्यादि ॥ श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८५७ कार्त्तिकमासे शुक्ल पक्षे ॥ पूर्णिमायान्तिथौ। अस्मिन्दिने श्री माणीग्लाधिपति महाराजाधिराज श्रीश्री जयविष्णु मल्ल देव वर्म्मण चलषुनि थामलं येतागृह जाव पातालन

२) खा षु ६ जवछि १ यथा चतुरा घाटेन परिवेष्ठितं ॥ तद्गृह थँबु अग्निसालाक्व दथ्व ननि यन्तागृह, विप्र श्री जगब्दर उभ्रा सर्म्मणे संप्रदत्तं ॥ नविषंमित्याहु

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ब्रम्हसंविषमुच्यते । विषमेकाकिनंहान्त, ब्रम्हस्वं पुत्र पोत्रकं ॥ दत्त पत्रार्थे ।

३) साक्षि, पतकोलं यीतागृह, द्विजवर श्री विडवानन्दो पाध्या सर्म्मण दृष्टः ॥ राजदैवज्ञ नरेन्द्रराजेन लिखितं ॥

पछाडि पट्टि: श्रीजा गन्दर

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८५७ (वि.सं. १७९३) कातिक शुक्ल पूर्ण्णिमाका दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो। यस ताडपत्रको लम्बाई ४२.५ से.मी. र चौडाई ३ से.मी. छ। यसमा माटोको शिलछाप छ। शिलछापमा थोप्ला बुट्टा भएको घेरा भित्र बसिरहेका देवता छन्। छाप अलि खिइएकोले अरु प्रष्ट छैन। विप्र श्री जगद्वर उझा सर्म्मणलाई भत्केको घर दिइएको कुरा उल्लेख छ।

बट्टा नं. ३७ **ने.सं. ८६३** **पत्र नं. ५४८**

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८६३ फाल्गुण शुक्ल द्वितीयान्तिथौ ॥ श्री ललितब्रुमायां श्री माणिग्लात्नैऋत्स्ठः ॥ ज्यानबहार चलखुनि थामलं येतागृह विप्र श्री जगद्घर उन्झान शम्मर्णः नाम्नासकासात् ॥

२) ज्यानवाहारलं यन्तागृह पलू सिंह भावोया नाम्न स्वकीयंस्वमुज्यमानिकं ॥ तत्रैव ज्यान वाहार ननि यौता दुंदुपाताल नाम प्रदेशे ॥ धालासीमयाः पश्चिमतः । मार्ग्गाउत्तरतः । ग्राहकस्यगृहभूम्याः

३) पूर्व्वतः दक्षिणतश्च ॥ एतेषाम्मध्यतत्पाल जव नसि २ जूक्व स्वसीमा सहसकर्षकं सम्परिभोगयतधथानगरकाल प्रवर्त्तमानेनतथा संचारार्घेण यथोचित्मूल्यमादायक्रयविक्रय स्वाधिनेन

४) तेनानिवृत्तिकं न्याभनक्रयनविक्रयेत्वं भवति यदिस्याद्दैविकराजिक विना तत्पालयाशंकटविवादकाले तदाघार्णकेणपरिशोधनियं अत्र पत्रार्थे साक्षी घार्णकस्य भातृ वशुव भावोदुष्टः ॥ पू

५) वर्व तरपत्र घार्णकया मव्याकस मकायामाङाव घार्णकसन पिविस्यं केने माल जुरो ॥ एतत्पाल क्रयपर सर्ब्व शोधान पूरण पाचकं धुंग्व जुरो ॥ शुभं ॥

पछाडि लेखिएको: ज्यानबाहार ननि यौता
दुंदुंया पाताल या की ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो पत्र ने.सं. ८६३ (वि.सं. १७९९) फागुण शुक्ल द्वितियामा लेखिएको ललितपुरको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तमसूक ताडपत्र हो। यस ताडपत्रको लम्बाई ३७ से.मी र चौडाई ५ से.मी. छन्। 'श्री' अङ्कीत माटोको शिलछाप छ। 'श्री' अक्षर वाहिर घेरा र घेरा वाहिर विन्दु बुट्टाहरू छन्। यस पत्रमा पाताल जग्गाको किनवेचकोकाम पूर्णरूपले सकियो भन्ने कुरा उल्लेख छ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ८७२** **पत्र नं. ६१९**

मूलपाठः

१) श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत ८७२ फागुण शुक्ल ॥ पूर्णिमायान्तिथौ ॥ श्री ललितब्रुंमायां श्री माणिग्लात्पूर्वस्थ ॥ नोग्लभोंत न्हूल वाहार येतागृह शाक्यवंश श्री प्रभाकरजुसनाम्नः स्वक्रीयंस्वभुज्यमानिकं ॥ तत्रैव न्हुलबाहार वन्ता सएव गृह कनेष्ठ पितृव्य पुत्र कने

२) ष्ठ भ्रातृ शाक्यवंश श्री चैत्र नायकजुस नाम्नासकाशात ॥ नोग्लभोंत यौतागृह नाम प्रदेशे ॥ ननिसीमायाः पश्चिमतः ॥ सतरसीमायादुत्तरतः मार्ग्गण पूर्वत ॥ श्री ३ आग्मभट्टारका गृहेण दक्षिणतः ॥ एटेषाम्मध्येतद्गृंह खाछि १ कू स्वत्या ३x थ्वतेस ॥

३) ज्याश्ल छेंडि पातालछतकु सुयस्व ३३ राश्लं च्या १८ जूक्वं जुरो ॥ तत् छेंडिया स्वशीमान सह ॥ यथा नग्लकाल प्रवर्त्तमानस्तया संचारार्घणयथोचितमूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेननानि वृत्तिकं न्यायेन क्रयेन विक्रयेत्वम्भवति यदिस्यादैविकरा

४) जिकविना तत् ज्याश्लछेंडि यंताद्य थ्वतें जुक्वथा शंकतविवाद द्राकाले तदाघार्ण्णकेनपरिशोधनीयमत्र पत्रार्थे साक्षि घार्ण्णकस्थ ज्येष्ठ भ्रातृ शाक्यवंश श्री वैलोचनजुदृष्टः ॥ तद्गृहया सर्व्व शोधान पुरण याचुकं शुद्धकं धुंग्व जुरो ॥ शुभ मस्तु ॥

३ येता शतर व नाप चोङ

गुलि प्रमान

२ जुक्व

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८७२ (वि.सं. १८०८) फाल्गुण शुक्ल पूर्णिमाका दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो। यसमा माटोको शिलछाप छ। छापको बीचमा 'श्री' अक्षर अंकित र बिन्दु बुट्टाहरूले घेरिएका एक धर्को देखिन्छन्। यस ताडपत्रको लम्बाई ५४.५ चौडाई ५ से.मी. छन्।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८७३** **पत्र नं. ३३७**

मूलपाठः

१) शुभ ॥ सम्वत् ८७३ ज्येष्ठवहि १० श्री यंग्ल यंत्ताखा तोल मूतकू बहिरिल यीता छे गौरी शं

२) खल भारो। धारन ॥ ज्याथबाहाल तोल, ज्याथबाहाल दुथु छे, कालाजि, देगुलिसिं, ग्राहा

३) क ॥ ...यव ज्याथ बाहाल दु. .. ग्वल कू ३ स्वकु (भु) वि... रो। प्रार्तित खरर्चथा... ओ

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

४) क्रेविक्री (ल) बिया जुरो । सक्षिं .... स्वपुत्र आनन्द सिं (ङ) ... थाओ थ(पि)त मना हो .... क(टं) ३ जुरो ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८७३ (वि.सं. १८१०) ज्येष्ठ महिना १० तिथिमा लेखिएको कान्तिपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यस्को लम्वाई २१.२ र चौडाई ४ से.मी. छन् । यसमा माटोको शिलछाप छैन र ठाउँ ठाउँमा मूसाले काटिएका छन् ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ८७९** **पत्र नं. ६१८**

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु : सम्वत् ८७९ पौष शुक्लः ॥ तृतीयान्तिथौ ॥ श्री ललितव्रुमायां श्री मणिग्लात्पूर्वृस्थः ॥ नुलभान्त न्हुल बाहार वंतागृह .. चत्र वा जजुसना...

२) बहार वता गृह शाक्यवंश श्री धर्म्म पानिजुस नाम्नः स्वकीयं स्वभुज्यमानिकं ॥ (चिलविदहं) वंताकुस क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ श्री ..... क्षेत्रन पशिचमतः ॥

३) त्तरतः ॥ चिलविदहं सिमाया पूर्कृतः ॥ फातापोरया धनभारोया क्षेत्रेन दक्षिनतइच ॥ एतेषान्मध्ये ॥ तत्क्षन षत्रोवपनिकं रोवांक रोव पु ६ थ्वतेस रोव छि १ ....॥ तत्क्षेत्रसकर्ष ....

४) भोग्यं तद्यथानग्लकार पवर्त्तभानेन तथासंचाराघेनयथोचित्मूल्यमादाय क्रियविक्रिय स्वाधिनेन तेनानिवृर्त्तिक न्यायनक्रयन विक्रियत्वंभवति ॥ यदिस्था..... राजिक विना ......

५) शंकट विवादकारे तदाघार्णाकेन परिशोधनीयं ॥ अन्त्र पत्रार्थे साक्षी घार्णकस्य कन्याठ भ्राता श्री चन्द्रपानिजु श्री ... म राजजु द्वाभ्यां द्वष्ट ॥ शुभं ॥ पाचु .....

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८७९ (वि.सं. १८१५) पौष शुक्ल तृतीयाको दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसमा माटोको शिलछाप छ । छापको वीचमा 'श्री' अक्षर अंकित छ भने 'श्री' अक्षरलाई थोप्लो बुट्टाले घेरिएको अर्को एक घेरा रहेको छ । यस ताडपत्रको दाहिने भाग फेरिसकेका छन् । यसको लम्वाई ४७.५ह३.५ से.मी. छन् ।

बट्टा नं. ४३ **ने.सं. ८८१** **पत्र नं. ६४०**

मूलपाठः

१) ? श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ८८१ आश्विनी कृष्ण ॥ चतुर्थ्यान्थौ ॥ श्री ललितव्रुमायां ॥ श्री माणिग्लाः वायिव्यस्ठ ॥ तपाहिति क्वाठद्वलं येता गृह शुषराम भारोस नाम्ना सकासात

२) ॥ विनिवतेसं वन्तागृह दैवज्ञ भागिसिंह भारोस नाम्नस्वक्रीयस्वभुज्यमानिकं ॥ तान्हा क्षेत्र नाम प्रदेशे ॥ चतन जागुथिया

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३) व द्वयो क्षत्रेन उर्त्तरतः : श्री मदार्यावलोकितेश्वरस भट्टारकासव क्षेत्रेण दक्षिण

४) तश्च ॥ एतन्मध्येतत्क्षेत्र द्वयोरोवपनिकं यत्क्षेत्ररोवाङ रोव नसि २ ध्वतेया अर्द्धभाग जुको जुरो ॥ तत्क्षत्र सकर्षसंपरिभोग्यं यथानगरकार प्रवर्त्तमानस्तथा

५) शंचाधेन यथोचित्मुल्यमादाय क्रेयविक्रय स्वाधिनाचत्रकं न्यायेनक्रयेन विक्रीयतम्भर्वात यदिस्याद्देविक राजिकविनायदि शंकत्वादविवादकारे तदाधार्ण्णकेन

६) परिशोधनीयं अत्र पत्रार्थे साक्षि घार्ण्णकर्स्य पुत्र दैवज्ञ नंदभारो पुत्र दैवज्ञ गोविन्द्र भारो, पौत्र दैवज्ञ धंजु भारो त्रयदृष्ठं ॥ तत्क्षंत्रया क्रीपन सर्बशोधान पाचु जुरो ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८८१ (वि.सं. १८१७) आश्विन कृष्ण चतुर्थीमा लेखिएको ललितपुरको तमसूक ताडपत्र हो । यसको लम्बाई ३५.३ र चौडाई ६.२ से.मी. छन् । यसमा माटोको शिलछाप छ । बीचमा 'श्री' अक्षर अंकित र 'श्री' अक्षरको बाहिर बिन्दु बुट्टाहरू छन् । खेत १रोपनि खरिंद गरेको कुरा उल्लेख छ ।

बट्टा नं. ४२ **ने.सं. ८८५** **पत्र नं. ६२९**

मूलपाठः

१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत ८८५ पौष शुक्ल ॥ एकादश्यतिथौ ॥ श्री ललितब्रुमायां श्री माणीग्लात्पूर्वृष्ठः यंछबाहार वंवलछेनिम्ह यौतागृह शाक्यवंश श्री चन्द्रपाणिजुस नाम्नासकासात् ॥ स

२) एव यंछ वाहा वंवलछेनिम्ह यंतागृह स्वगोत्र भ्राता शाक्यवंश श्री धन पाणिजुस नाम्नः स्वकीयं स्वभुज्यमणिकं ॥ यंछ बाहार वंवल छेनि यंकुलि गृह नाम प्रदेशे ॥ स्वगोत्र श्री

३) तवधिजुस गृहेण पश्चिमतः श्री क्वाचपार देवया भूम्पां उत्तरतः ग्राहकस्य ग्रहेण पूर्वतः श्री तवधिकजु स वाग्वड अंङ सिमायां दक्षिणतश्चं ॥ एतत्मध्य तत्गृह जाव जव नसि

४) २ कुनसि २ तद्गृह यथानगरकाल प्रवर्त्तमानस्तथासंचारार्धेन यथोचिरमूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनावर्त्तकं न्यायनकंन क्रयणविक्रयेत्तम्भवति यदिस्याद्देविक्रस

५) जिकविना तद्गृस्य शङ्कटविवादकाले तदाघार्णकेन परिशोधनीयं अत्र पत्रार्थे साक्षि घार्ण्णकस्य भातृ श्री पद्मराजजु श्री तवधिकजु श्री चिकुतिजु एतेदृष्ट ॥ तद्गृहया पूर्व

६) सं लंभु श्री तवधिकजु व निम्ह मतकाल जुरो ॥
क्रीपन सर्व्व शोधान पाचु जुरो ॥ शुभ ॥

मूलपत्रको परिचय र सारांशः-

यो ने.सं. ८८५ (वि.सं. १८२१) पौष शुक्ल एकादसिको दिन लेखिएको ललितपुरको तमसूक हो । यसमा भएको माटोको शिलछाप फेरि सकेको हुनाले छैन । यसको लम्बाई ३७ से.मी. र चौडाई ५ से.मी. छन् । ●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त लालमोहर

अभिलेखका प्रत्येक अंकमा विविध ऐतिहासिक सामाग्रीहरु प्रकाशित गर्दै जाने योजना अनुसार यस अंकमा पनि कौसी तोषाखानाबाट प्राप्त ३ थान लालमोहन प्रकाशित गरिएको छ ।

१) लालमोहर नं. २८१

विषयः नुवाकोटबाट कान्तिपुर ल्याइएको भगवतीको वर्ष दिनसम्म गरिने पूजाआजाका लागि जारी गरिएको श्री ५ महाराजाधिराज प्रतापसिंह शाहको लालमोहर ।

मितिः १८३३ साल श्रावणसुदी १५ रोज ४

श्रीदुर्गासहाय २

श्री५भगवतीज्यु·

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणेत्यादिविविधविरुदाव
लीविराजमानमानोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराजश्रीश्रीश्रीमहाराजेप्र
तापसिंहसाहबहादुरसमसेरजंगदेवानांसदासमरविजयिनाम्----
आगे· नवाकोटबाट· कान्तिपुरमा ल्यायाका -------- कन· वर्षदिनका
नित्य· नैमित्य पूजा कन -------- के गुठषेत बहाल्यौं· वर्षदिनका पूजामा
छां· लागन्यास राज्यौंमकोतपसिल· दोश्रोपर्दमका· मोहर गरिदियाकोछ
तसैबमोजिम -------- कन· पूजा गर्नु·

पूजाकोतपसिल·

नित्यपूजा	१
श्रावणसंक्रान्तिकापूजा	१
जन्माष्टमीकापूजा	१
तिजकापूजा	१
ईन्द्रजात्राचरिकापूजा	१
तिहारपूजा	१
माघसंक्रान्तीकापूजा	१
श्रीपंचमीकापूजा	१
सिवरात्रीकापूजा	१
चैत्र्याद्दसैंकोनवरात्रीपूजा	१
वर्षमराउलपूजा	१
	११

प्रतीपूजागर्नाकन· गुठषेत राष्याकोतपसिल --------

असामी	रोपनी
हांडीगाउंकाषेत	
कोषंडनाक	६॥
दफे कोषंडनाक	५
कावमाडौंका·	
डेउडा	॥ऽ
दफे डेफ्ता	२।
माला	

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्रा पंचमा कापूजा ——— ५
सिवरात्रीकापूजा ——— १
वैशाषदसैंकोनवरात्रीपुजा ——— १
वर्षमरातुन्न पूजा ——— १

११

प्रितीपुजागर्नाकन गुठ षेत राष्याकोत पासित ———

असामी ——— रोपनी

हांडीगांउकाषेत
कोषंड्नाक ——— ६॥।
दफेकोषंड्नाक ——— ५
काठमाडौंका।
इउडा ——— ॥।
दफेइउडा ——— १।
साह्याल ——— ३॥।
दफेसाह्याल ——— २।
टोषाकाइपा ——— २
देवपाटनकाआपडोल ——— ६
टोषाका वोशी ——— २
टोषाकाइपा ——— २
वपरीगांउका।
कोथुपासीघाट ——— १
गकुपासीघाट ——— २॥।
दफेगकुपासीघाट ——— २॥।
टोषाका।
वोसितल ——— ६
वंडुको ——— ६॥।
काठमाडौंका।
सिल्तंडोल ——— २॥।
पासिंकुल ——— ८।
असकल ——— २
टोषाका।
वंसिषु ——— ६।
दफेसिंषु ——— ४॥।
काठमाडौंका।

इउआ ——— ३॥
किवंओ ——— ४
याकापा ——— १॥
जटगीन ——— १।
मैजुहिटी ——— १॥।
टोषावेल्नगाल ——— २
काठमाडौंकोइलेघाट ——— ८
दफेजेउगोठका ——— ३
काठमाडौंका।
लह्रा ——— ४
प्याल ——— ३॥।
इपामाथी ——— २

काठमाडौंका।
ताहाचल ——— १॥=
ताहेचल ——— ३॥।
ताहाचल ——— २॥।
ताहेनल ——— [illegible]

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गाकापा	
जटगीन	१।
मैजहिटी	१॥।
टोगावंत्नगात्न	३
काठमाडौंकोइलेखाट	८
दयेत्रेडागोठका	३
काठमाडौंका	
त्वहा	४
त्याल	३॥।
इपामाथी	२

काठमाडौंका

ताहाचल	१॥=
ताहेवल	३॥।
ताहाचल	२॥
ताहोवल	४।=
त्वेधुक	२॥
माल	२॥
ककेवा	१
किवंऊोमुनी	॥।
लघुतिर्थ	६॥
माकपूत	७
छोऊोकोमुनी	२
परोऊोल	३
च्यानंपा	४
च्यानंपा	३॥
वेकंऊोल	४
तेकोटगिं	४
ऊोलको	५
म्यांसिटल	७
जवाटगिन	६
वमुत	४
छोलका	१
तंकेश्वर	१॥।
छुकुंऊोल	५॥
फोकुऊोल	७
माऊोल	६
माऊोल	४॥
फसफुफुलसिमाहांकाल	२५
[illegible]	३
पसिंऊल	५
वमुत	१।
वमुत	॥।
दाकोलां	१॥
सिंजखाट	२।
कोलंऊोल	२।
ऊानकल	१
ताहाचल	२=
पसिंऊल	४
घिधल	२

गठघेतकोसवजसारोपनीउइसय २६१।= ताकेघेत १०ाटी ४५॥।

[illegible]

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पगेडाल —— ३
ख्यानंपा —— ४
ख्यानंपा —— ३॥॰
वकंडोल —— ४
तुंकाटुगिं —— ४
डालका —— ५
थ्योसिटल —— ७
भुवाटगिन —— ६
वमुत्त —— ४
ठोलका —— १
तंकेश्वर —— १॥।॰
फुकुंडाल —— ५।।॰
फोकुडोल —— ७
माडोल —— ६
माडोल —— ४॥॰
फसयुयुलसिमाहांकाल —— २५
इरयु —— ३
पसिंडुल —— ५
वमुत —— १॰
वमुत —— ॥।॰
दाकोलां —— १॥॰
सिंजख्याट —— २॰
कोलंडोल —— २॰
डालकल —— १
ताहावल —— २=
पसिडुल —— ४
विषल —— २

गठषेतकोसवजम्मारोपनीउइसय एकसठि॰दकनमा —— २६१।= ताकेषेत १॰मुरी ४५॥॰

पोषरिकोलेषो॰
मिहलजुजुकोपोषरि —— १
मिलजुंपोषरि —— १
सिकुगालपोषरि —— १
इषापोषरिका॰नजिकपोषरि —— १
केटाहिटीमनिकोपोषरि —— १

जम्मापोषरिपांच —— ५

डोबाटोलकोइवहालगरीएक —— १

पसलकोलेषो॰
करोलचोककोपश्चिमतिरकोपसल ८
जोगीकुल्यापसल —— १

जम्मापसलनौ —— ९

सम्वत १८२३ सालश्रावणशुदि१५रोज४मीकामसकोतीपूरशुभम

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

२) लालमोहर नं. २८२ विषयः श्री तलेजु भवानीको लागि मल्लकाल देखि नै ब्यवस्था भैरहेका सबै गुठ एवं पूजाआजालाई कायम गरिदिएको बारेको श्री ५ महराजाधिराज प्रताप सिंह शाहको लालमोहर ।

मितिः १८३२ साल माघ सुदि ५ रोज ५

श्रीदुर्गासहाय

श्रीतलेजु

स्वस्ति श्रीगिरिराज[illegible] नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराजेप्रताप सिंह साहबहादुर सम्सेरजङ्ग देवानां सदा समर विजयिनाम = = = = = = =
आगें कातीपूरका - - - - कन वर्षदिनका नित्ये नैमित्य पूजा कन. मप्रिन्द्र मल्ल. जयंती देवी रानी. शिव सिंह मल्ल. लक्ष्मी नरसिंह मल्ल. प्रताप मल्ल. रूपमती रानी. लालमती रानी. न्रपेन्द्र मल्ल. जयलक्ष्मी रानी. प्रताप लक्ष्मी रानी. पार्थिवेन्द्र मल्ल. रिधि लक्ष्मी रानी. भूपतेन्द्र मल्ल. भूपालेन्द्र मल्ल. भुवन लक्ष्मी रानी. महिन्द्र सिंह मल्ल. महिन्द्र लक्ष्मी मैजु. जगतजय मल्ल. कुमुदिनी रानी. जयप्रकास मल्ल. राज्यलक्ष्मी मैजा. गंगा सा ही कुमर. सेवा सिंह बाबु. लक्ष्मी नारायण जैसी. येतिले गुठ राष्याको. परमपरायदेषि रहेछ. हामीले नेपाल अम्बल गर्दाका विच मर्हां. धुमधाम हुनाले गुठका षेत. पाषा. विर्ता. जागिर भित्र पऱ्याको थियो. नेपाल हाम्रा अम्बल भयापछि. आफ्नातरफबाट. हामीले सबै गुठका षेत - - - - कन. गुठ चलाउं. परमपरायका रितसित. वर्षदिनका पूजामहां. लाग्न्या सराजांमको तपसिल. हामीले दोश्रो पर्दमहां. मोहर गरिदियाको छ. तसै बमोजिम - - - - कन. पूजो गर्ज = = =

पूजाको तपसिल.

	१
नित्ये पूजा	२२
ठं पूजा	१०
अष्टमी दसके पूजा	८
चतुर्दसी आठके पूजा	
संक्राती बाहमहां जग्येगर्ज.	१२
दफा चतुर्दसी बाहमहां जग्येगर्ज.	१२
दिपमाला	१
वृहस्पतिवार जोलन पूजा	११
	१

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

[illegible]
... मान भक्तपछि· आफ्ना तरफबाट· हामीले सबै गुठ्ठका तेरा त· ---
----- कन· गुठ चलाउँ· परम्परा प्रकारितसित· बर्ष दिन
का पूजामहां· लाग्न्या सराजाम को तपसिल· हामीले दी थ्रोफ
र्दमहां· मोहरना रिदिएको छ· तसै बमोजिम ---- कन· पूजो
गर्जु· ===

पूजाको तपसिल·

निंत्री पूजा —— १
ठाँ पूजा —— २२
अष्टमी दसके पूजा —— १०
चतुर्दसी आठके पूजा —— ८
संक्रान्ती बाह्र महां जग्गे गर्जु· —— १२
दफा चतुर्दसी बाह्र महां जग्गे गर्जु· —— १२
दिपमाला —— १
बृहसपतिवार जो लन पूजा —— ११
कार्त्तिक मैह्ना भरि कामद पूजा —— १
वैसाष मैह्ना भरि कामद पूजा —— १
नौ मैह्नाका मद पूजा —— ९
घिर चह्राउनके —— १
बिकुरा· घिउ· चिनीको नैवेद्य चह्राउनके —— १
तिहुवार पूजा —— १
ब्रतसांग्ये गर्नो कन· श्रीकु मारिके पूजा —— १
श्रीकुमारि जात्रामहां· सिंहद्वाेजामा· पूजा —— १
महानौमिका दिन· श्रीकुमारिके वस्त्र चह्राउनु —— १
श्रीगणकुमारिके वस्त्र चह्राउनु· —— १
श्रीगणमात्रीकाके· तिन वर्ष भयापछि· चौथा· चौथा वर्ष
महां· वस्त्र चह्राउनुर· पूजा गर्जु· —— १
महिन्द्रमत्र·प्रतापमत्र· जयप्रगासमत्र राजा३ कोसा
लिकके —— १
श्रीतलेजु· श्रीपसुपतिनाथ· श्रीगोकर्णेश्वर· श्री चांगु
नारायण· श्रीशीवपूरि· श्रीदेवलनासमेत देवतादकेसी
वरात्रीका दिन पूजा —— १
दफा घिर चह्राउन· पूर्णिमा बाह्र महां पूजा —— १२
हांसको फुल चह्राउनकन —— १
पार्थिपेन्द्र मल्लको सालिक का घँभगाइाको दिन· मा
घकृष्ण षष्ठीका बृहसपतिवार जोलन पूजा महां प
ष्याको —— १
प्रतापमल्लको सालिकको· घँभ महां· तेल लाउनु —— १
अगहनका पूर्णिमा· महां थपनु —— १
सिठि नषतनै वेद्य चह्राउनकन· —— १
श्रीखिमुलिंग महादेवके पूजा —— १
तिन ताला दिपमाला —— १
नवरात्रीभरि दियावाल्नेकन —— १
चैत्यादसैं —— १
चैत्रशुक्ल अष्टमिमै हां· श्रीकुमारिके पूजा —— १
तिन मैह्नाका पत्यौरम भपूजा —— ३

१२३

इति पूजा गर्नोकन· गुठ षेत राख्याको तपसिल·

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ऐतिपूजा गर्नोकन गुठषेत राष्याकोतपसिल·

असामी —— रोपनी

काठमाडौका षेत·
लंफुक —— ४
लंढुक —— ३।·
थुंदअफल —— ७।·
डुंदा —— २
डुंदा —— ३।।।·

धर्मथलीका· धर्मथली —— ४

काठमाडौका·
भगबुल —— ९
भगफुलषोल —— ५
भगफुल षोल —— ३।

काठमाडौका·
भगषोल —— २
गांगलबु —— ८
सिषिल —— ८
कोडोल —— २
तिचंडोल —— ६।।·
अफमालथंभू —— ३
कसिङा —— ४
कपाठुक —— ६
देसकोन्वाकढल —— २
धर्मथलीका· सिलाफल —— ७
काठमाडौका· जुनिको —— २

काठमाडौका·
गुसल —— १२।।
लषुपादलषोल्ता —— १३
लयालको —— २
षिचापोषरि —— ३।।।
भगबुल —— ६
यघि —— ६।।·
गोकर्णका· उक्रंताल —— १०
काठमाडौका·
मेखागाल —— २
टेडुषेल· कचिंडे —— ४।
दलकापका· दलकाप —— ८
काठमाडौका· लसथिको —— ६

काठमाडौका· षिथल —— ५
दुप्याकका· कोडोल —— ४
सांगलाका· संलबुवाग्या —— ६
गोकर्णका· इको —— १०

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

६।।

गोकर्णका·जरुंताल —— १०

काठमाडौका·

मिसागाल —— २

टेङ्षेल·कविडे —— ४।

दलकापका·दलकाप —— ८

काठमाडौका·लस्पिको —— ६

काठमाडौका·षिधल —— ५

दुप्याकका·कोडोल —— ४

सांगलाका·संलवुवाग्या —— ६

गोकर्णका·इको —— १०

गोकर्णका·जधुंको —— ६

टोषाका·वलगाल —— ३

कपन्को·कपंको —— ८

हांडीगांउका·मतवहाल —— ६

हांडीगांउका·कोषंएडाकं —— ६।।

हाडीगाउका·कोषंएडाकं —— ६

काठमाडौका·

सुंपापस्थिडी·द —— ३।

वाहाफल —— ३।।

वाहाफजया —— ५।।

विशुहीटि —— २

वशुचपाको —— १।।।

एडा —— ८।।

जुगिंपाकुषोत्ता —— ६

धर्मथलीका·कुकुलाडा —— ६

काठमाडौका·

मिलापंभु —— २

थापाथौ —— ६

गोकर्णका·जलधुं —— ३

टोषाका·टोषा —— ३।।

टोषाका·टोषाइको —— ३

धर्मथलिका·वको —— २

काठमाडौका·माल —— ३

फुर्डुंका·फुटको —— ६

काठमाडौका·हुतिकंो —— १।

काठमाडौका·

एकातया —— ५

जगाश्रपल —— १।।

धर्मपुरका·भुइखांडोल —— ६

काठमाडौका·

षसीवाहावसुंधरा —— ८

तपिंको —— ३।

[redacted]गोठका·भेडागवाठ —— ४

[redacted] —— २

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

काठमाडौका·
षसीबाहा वसुंधरा —————— ८
नर्पिको —————— ३।·
भेडागोठका· भेडाग्वाठ —————— ४
धर्मथलीका· देको —————— १
टोषाका·
वलगाल —————— ४
वलगाल —————— ४
काठमाडौका·
मल —————— ८
साह्माल —————— ४
चपरिगांउका· छ्यापचो —————— ३
सांगलाका· अमासीको —————— ७
टोषाका· पालीषेल —————— ४
टोषाका· ह्याडोल —————— ५
काठमाडौका पसिंडील —————— ६

काठमाडौका·
नयाको —————— ३
उजुषाट —————— ५
टोषाका· निसिंडोल —————— ४
दुप्याकका· दुप्या —————— ४
काठमाडौका·
वंदेको· नकियाको —————— ४
वंदेको· कमलानिर्ष —————— १
अक्षगाल· साकुना —————— २
सुंपा —————— २।।
दुप्याकका· कोडोल —————— ८
काठमाडौको·
दुधुवा —————— १
राजंपाट —————— १।।
दुप्याकका· नंलकोषाला —————— ४

काठमाडौका·
मनिकुल· षसीबाहा —————— ३
उजुषाट —————— ४
चपलिगांउका· उषेल· मिपुका —————— ७
टोषाका· पासिषाट —————— ४।।·
धर्मपूरका· धर्मपूर —————— ।।·
सागलाका·
पंजइनाइ —————— ४
संलजुनीको —————— ६
धर्मथलीका· नेव —————— ४
चपरिगांउका·
मिपुकाथ —————— ८
मिपुका· नगलोह —————— १।।।·
कचंगा —————— ३
धर्मपूरका· पालीषेल —————— ३
चपरिगांउका· भातले —————— ३

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

जञक्षार	४
बगरिगाउकाउखेल·मिपुक्का	७
टोघाका·पासिक्षार	४॥·
धर्मपूरका·धर्मपूर	॥·
सागलोका·	
पंजुरनाइ	४
सँलञुनीको	६
धर्मपलीका·तेवु	४
बपरिगांउका·	
मिपुक्काथ	८
मिपुक्का· नगुलोह	१।॥·
कचोंगा	३
धर्मपूरका·पालीखेल	३
बपरिगांउका·मातलं	३
काठमाडौका·	
भिमदेउपोखरि	३
ड्याडोलपखि	२॥
कुतिको	२
एकापा	३
ढिमैलोहे·कोखाडो	४॥
गीको	१॥
टोखाकारिवाटवगलखोला	४
काठमाडौका·	
किंडोल	३॥
मालभिंदेउपोखरि	२।
सौउावल·मालपंभु	४
साह्लालजिंत्रिव	४
वंखि	३
काठमाडौका·	
माल·पंभु	३
किवंडोल	५
वाहाफल	३
मालकिवंडोल	२
पसिंकुल	३
टोखाका·पासीखार	५
सांगलाका·सँलगसिञुनि	३
धर्मथलिका·सिलको	५
काठमाडौका·वंदलफु·लाउकु	४
टौगांउका·टौगां	७
काठमाडौका·	
वलमुन	४
टेडुखेल·देसको	२।॥
दुप्याकका·	
स्वार्ङ	८
दुप्यावगर	६
काठमाडौंका	

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बलमुन ——————— ४
टेदुघल·रेसको ——————— २।।।·

दुप्याकका·
स्वाई ——————— ८
दुप्यावगर ——————— ६
काठमाडौका
गोगलखु ——————— २
दधुमाल ——————— ३।।·
भिंदेउभुपुर ——————— ३।।·
धुसीवही ——————— ४
ककंचो ——————— ३।।।·
वंगलथल्चा ——————— ३
सिलंडोल ——————— ३।।।·
मोधित ——————— ४
टोखाका·
टोखा ——————— ४
पासिख्वाट ——————— ३
तिसिंडोल ——————— ३
देउनी ——————— ३
चपरिगांउका·म्रिधुका ——————— ४
काठमाडौका·कोसिउन ——————— ३
ऊडुंका·धपडो·वगर ——————— ३
काठमाडौका·किंदोको ——————— ३।।।

काठमाडौका·
त्यावल ——————— २।।
झलकाल ——————— ४
टोखाकाडोल ——————— १
भेडागोठका ——————— १
धर्मथलिकाटेवु ——————— १
काठमाडौका·
सिकुल·स्रिउचा ——————— ६
मललोहो ——————— १
हुगाम·भुईगाम ——————— ४
धर्मथलिकाचोगा ——————— ८

भेडागोठका ——————— ४
सांगलाकासंल ——————— ३
भेडागोठका ——————— ३
धर्मथलिका·नगुलोहे ——————— ५

काठमाडौका·जनु घाट·माधौवपि ——— १५।।·

काठमाडौका·
सालाल ——————— ३।।।=
सालाल ——————— ३।।।=

काठमाडौकाटेदुकोटोखाबु ——————— ८

हांडीगांउका·मोलयनाक ——————— ६
दुप्याकका·नौलिंको ——————— ८

काठमाडौका·बलमुनखेतरोपनी४तेमुखे

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

काठमाडौंका जन्तु खाट मामागात — १५॥

काठमाडौंका
साल्लान — ३॥=
साल्लाल — ३॥=

काठमाडौंका टुकोटो क्वाथ — ८

हांडीगांउका मोलयताक — ६
टुप्याक्जा नौलिंको — ८

काठमाडौंका बलमुतखेतरोपनी४ ते मध्ये श्रीदेगलततलेको गठखेतरोपनी१।– बाकी तलेजुको गठखेतरोपनी — २॥=

धर्मथलिका
हयजुरोपनी३ ते मध्ये देगलततलेकोरोपनी१ बाकी तलेजुको — २

सासिमारोपनी५ ते मध्ये देगलततलेको रोपनी१॥= बाकी तलेजुको — ३।–

काठमाडौंका कमलातिर्थरोपनी२॥ ते मध्ये देगलततलेकोरोपनी ॥।– बाकी तलेजुको — १॥=

चपरिगांउका रोपनी२ ते मध्ये देगलततलेको रोपनी ॥= बाकी तलेजुको — १।–

धर्मपूरका हर्षुडोल — २०

काठमाडौंका
पोडेपा — ३।
सुंपावगर — २॥
लोहोल — २
चपरिगांउका भुइजलसैन — २
धर्मथलिका डोमाने — ४॥

काठमाडौंका
कपाको — ४॥
हुतिको — २॥

कयत्को — ६॥
हांडीगांउका
गोलदे — १५
गोलदेखोला — ११
काठमाडौंका
साकुना — १॥
सिखित — १॥।
खिपुहीटि — ५

वाहाफल — ३
न्याया — ३
इखाडोल — १॥
छोयखा — ३
डुंदा — १॥
तागाल — ४।
[illegible] — १

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नालफल ——— २
त्याण ——— ३
इखाडोल ——— १॥
क्षेयखा ——— ३
डुदा ——— १॥
त्वागाल ——— ४।
वंदसको ——— १

गोकर्णका·
तोठारोपनी ८ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी ४ बाकी तलेज्युको ——— ४
तोठारोपनी ६ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी ३ बाकी तलेज्युको ——— ३
तोठारोपनी ४ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी २ बाकी तलेज्युको ——— २
चपरिगांउका वासिखुरोपनी ३ तेम
ध्ये देगुलतलेकोरोपनी १॥ बाकी तले
ज्युको ——— १॥

हांडीगांउका·
गोलदेरोपनी ३॥ तेमध्ये देगुलतलेको
रोपनी १॥। बाकी तलेज्युको ——— १॥।
गोलदेरोपनी ७॥ तेमध्ये देगुलतलेको
रोपनी ३॥। बाकी तलेज्युको ——— ३॥।

दुप्याकूका·
कोकुडोलरोपनी १० तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी ५ बाकी तलेज्युको ——— ५

गोकर्णका·
तोठारोपनी ६ तेमध्ये देगुलतलेकोरोप
नी ३ बाकी तलेज्युको ——— ३
कोकुडोलरोपनी १० तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी ५ बाकी तलेज्युको ——— ५
कोकुडोलरोपनी ४ तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी २ बाकी तलेज्युको ——— २
तोठारोपनी ५ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी २॥ बाकी तलेज्युको ——— २॥
तोठारोपनी ४ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी २ बाकी तलेज्युको ——— २

चपरिगांउका·
कोजोलसिमसिरोपनी १० तेमध्ये देगुल
तलेकोरोपनी ५ बाकी तलेज्युको ——— ५
चपलिगांउरोपनी ४ तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी २ बाकी तलेज्युको ——— २
हवटरोपनी ४ तेमध्ये देगुलतलेकोरोप
नी २ बाकी तलेज्युको ——— २
सिमल्सीरोपनी ५ तेमध्ये देगुलतलेको
रोपनी २॥ बाकी तलेज्युको ——— २॥
दैगोलोहरोपनी ४ तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी २ बाकी तलेज्युको ——— २
सिमल्सीरोपनी ४। तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी २= बाकी तलेज्युको ——— २=
दुप्याकप टकोरोपनी ७ तेमध्ये देगुल
तलेकोरोपनी ३॥ बाकी तलेज्युको ——— ३॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नी२ वाकीतलेज्युको

सिमल्सीरोपनी ५ तेमध्येदेगुलतलेको रोपनी २॥ वाकीतलेज्युको — २॥

टोंगालोहरोपनी ४ तेमध्येदेगुलतले कोरोपनी २ वाकीतलेज्युको — २

सिमल्सीरोपनी ४। तेमध्येदेगुलतले कोरोपनी २= वाकीतलेज्युको — २=

दुप्याकष टकोरोपनी ७ तेमध्येदेगुल तलेकोरोपनी ३॥ वाकीतलेज्युको — ३॥

काठमाडौका।
वालमुसां — ३
नकावु — ७
भगुघोल — २
कयटापभु — २॥
वलमुन — २
नारानहिटि — ३
गोकर्णकाभुंइगां — ३८
चांगुका भर्कासिंडोल — ५
धर्मथलीका देकोघोला — २

कपनको — १२
काठमाडौका।
मैजुहिटि — ३
पाहावल — ७
राजावल — ४।
जंधल धोषा — ३
भेडागोठका — ८
टोषाकापासिखाट — ४
काठमाडौका।
वपुडो — ४
पजुखाट — ७
घयमसुदो — ७
गीको — ५
गोकर्णकासलजुरायटार — ४
टोषाकासल — ६

काठमाडौकाचापुडोल — ७

काठमाडौका।
याकापारोपनी ७ तेमध्येदेगुलतलेकोरो पनी ३॥। वाकीतलेज्युको — ३।
वमुतरोपनी ६॥ तेमध्येदेगुलतलेकोरो पनी ३॥ वाकीतलेज्युको — ३
सिलंडोलरोपनी ५ तेमध्येदेगुलतलेको रोपनी २॥= वाकीतलेज्युको — २।=
सोगंङ्गाका [illegible]
सलरोपनी [illegible] देगुलतलेकोरो पनी [illegible] — ३॥।
[illegible] देगुलत [illegible] — ३॥=

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

काठमाडौंका·
थाकापारोपनी १ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी ३।। बाकीतलेज्युको ———— ३।·

चमुतरोपनी ६।। तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी ३।। बाकीतलेज्युको ———— ३

सिलंडोलरोपनी ५ तेमध्ये देगुलतलेको
रोपनी २।।= बाकीतलेज्युको ———— २।=

सांगलाका·
सलरोपनी ८ तेमध्ये देगुलतलेकोरो
पनी ४। बाकीतलेज्युको ———— ३।।।·

सलगलसीरोपनी ६ तेमध्ये देगुलतलेकोरोपनी ३= बाकीतलेज्युको ———— २।।।

टोखाका वलगारोपनी ६ तेमध्ये देगुलतलेकोरोपनी ३= बाकीतलेज्युको ———— २।।।

सांगलाका सलकोरोपनी ६ तेमध्ये देगुलतलेकोरोपनी ३= बाकीतलेज्युको ———— २।।।

काठमाडौंका·
इखादोलरोपनी ३ तेमध्ये देगुलतलेको
रोपनी १।।= बाकीतलेज्युको ———— १।=

लघुतिर्थरोपनी ४ तेमध्ये देगुलतले
कोरोपनी २= बाकीतलेज्युको ———— १।।।=

चपरिगांउकारोपनी ४ तेमध्ये देगुल
तलेकोरोपनी २= बाकीतलेज्युको ———— १।।।=

चपरिगांउकारोपनी ४ तेमध्ये देगुल
तलेकोरोपनी २= बाकीतलेज्युको ———— १।।।=

काठमाडौंका साखालरोपनी ४ तेम
ध्ये देगुलतलेकोरोपनी २= बाकीत
लेज्युको ———— १।।।=

हांडीगांउका भुतिंखाटरोपनी २।। तेम
ध्ये देगुलतलेकोरोपनी १।= बाकीतले
ज्युको ———— १=

काठमाडौंका इखाडोलरोपनी ४ तेम
ध्ये देगुलतलेकोरोपनी २= बाकीत
लेज्युको ———— १।।।=

धर्मपूरका दिगडोल ———— ८
सांगलाका सलपुस ———— २
धर्मथलीका ———— २
भेडागोठका ———— २
काठमाडौंका·
लखुव ———— ३।·
गुसल ———— ३
दोजुषा ———— ८
उजुखाट ———— ८
साकोना ———— ५
सीगलाका· अंनखपा ———— २।·
काठमाडौंका·
भिल्लजयोषरि ———— २
नुखुवा ———— २
नंसालका ———— २

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

काठमाडौका·
लखु ——— ३।·
गुसल ——— ३
दोजुषा ——— ८
उजुख्वाट ——— ८
साकोना ——— ५
सीगलाका·अनखपा ——— २॥·
काठमाडौका·
मिखलजुयोषरि ——— २
जुखुबा ——— २
नेसालका ——— २
होडीगांउका
नदल ——— २
धर्मथलीकालोहल ——— ७
हांडीगांउकाहिदियोषरि ——— ३
नेसालकाइनावाहा ——— २
मदनपुरका कोटिपुस ——— १०
टोषाकाधयडोल ——— १२
वोगांको ——— ६
टोषाकानैडोल ——— ४
नेसालका ——— १

काठमाडौका·कमलातीर्थ ——— ३॥·
मांगलका ——— १
कपरको ——— ८
हांडीगांउका·धनवाराही ——— ४
काठमाडौका·
मगुबोला ——— ११
गालाको ——— ३
मुड्खुली ——— १०
फोलको ——— २।·
चपलिगांउका·मोलापाठ ——— २॥·
काठमाडौका·
लखुपाटलबोला ——— ३॥
वखुमहाबुडोल ——— १
मोलयाकु ——— १॥·
टोषाका ——— १
काठमाडौका·
डोलचपा ——— १
लचपाको ——— १॥
सांगलाका·कुटिख्वाक ——— २
नेसालका·वेदलखु ——— २
नेसालका ——— २
काठमाडौका·
डोलजुषा ——— ४
डोलजुषा ——— २॥
पलंगाल ——— ३
धर्मथलिका·सिलापल ——— २
टोषांको ——— १

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पातेगाल ———— ३
धर्मथलिका·सिलाफल ———— २
टोषाका ———— २
काठमाडौका·नाषा ———— २
चपरिगांउका·सिपुक्काठ ———— ३
धर्मथलीकादेसको ———— ३
काठमाडौका चलमुल ———— २
टोषाकाइको ———— १२

हांडीगांउका·कोथं एज्ञ मनवाहा ———— ४
काठमाडौका टाहाचल ———— ५
दुप्याकका कोडोल टोडो ———— ८
चपरिगांउका·भुइखांडोल ———— ४
काठमाडौका·
थंभु ———— १।
पताघु ———— ३।।।
देउपाटनका·पिंगको ———— ३
हांडीगांउका·धनबाराही ———— ३।।
काठमाडौका·
त्रिउषाट ———— १
गोगलघु ———— ३
एकानपा ———— १
नैसालका·नैसाधिप्या ———— १
धर्मपूरकागांको ———— ४

काठमाडौका·
तेवंधुक ———— ३।।।
किसडोल ———— ७
वताभजु ———— ६
तिषाघुसी ———— २
इपाडोल ———— १।।
वहिवाहाल षोला ———— ३
थापाडोल ———— ३
तिहत्तिपुचपा ———— ३
इवनोयडोल ———— ३२

टोषाका
डुकेउ ———— ५
वीघु ———— ७
श्रवासीको ———— २
धर्मथली काजि जमाने ———— ५।।
चपरिगांउका·वसिघुःकुकुलाज्ञा ———— ३।।

काठमाडौका कोहेलेखाट ———— ८
धर्मथलिका·
वलगाल ———— ८
गोघु ———— ३

काठमाडौका·
हेपिको ———— २।।।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शवासीका ——————— २
धर्मथली काडी लमाति ——————— ५॥
चपरिगांउंका· वसिषु·कुकुलाङ्गा ३॥

काठमाडौंकाकोहेलेखार ——————— ८
धर्मथलिका·
थलगाल ——————— ८
गीथु ——————— ३

काठमाडौंका
हेपिको ——————— २॥।

सिहाया ——————— ४
मालिखा ——————— ५
हैपटाहाहिदि ——————— ४
खोकदेको ——————— ३
चपरिगांउंका·
हुवट ——————— ४
काठमाडौंका·
पलैगाल ——————— ३
वतिक भग्नलिव ——————— ४

टोखाका· सपनतीर्थ ——————— ६
काठमाडौंका·
मैसिगाल ——————— २
फुतिको ——————— ४
हांडीगांउंका·
मतवाहा ——————— ५
हेलदेव ——————— ४
सीगलाका· सांगाडोलयताव ——————— ४
टोखाका· हेलाडोल ——————— ४
फर्कुका सछिदंगिन ——————— ७
धर्मथलिकापासिखार ——————— ४
सांगलाकासलको ——————— ६
कपनको ——————— ३
काठमाडौंका· तिचंडो· ——————— १

काठमाडौंका
मतिको ——————— ३
सैंउगविदे ——————— ४।
पाखाव· कोडो ——————— ६।
वषि ——————— ८
किसिंडो ——————— ६
चुपडोल ——————— ६
चुपडो· घ्याडी ——————— २
भुइखोंडो ——————— ४

गोकर्णको
पासिगाल ——————— २२

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

८

क्विसिंडो ——— ६

ङ्युडोल ——— ६

ङुपुडो·घ्याङी ——— २

भुड्खोडा ——— ४

गोकर्णका·

मुसिगां जोल ——— १२

मुसिगी जोल ——— ६

काठमाडौका·राजंपात ——— ३।·

चपरिगांउका·सिमसि ——— ६॥·

गोकर्णकाडोल ——— ८

नेंसालका·मनिकुलि ——— ४॥·

काठमाडौका

डाँलुखा ——— ५॥·

चुन्देका ——— २।·

दोषाका

कोलसिखाट ——— ४

सपंतिर्थतिसिंडोल ——— ६

देवयाटनकाफावल ——— २

काठमाडौका

माल ——— ४

कुतिका ——— ४

वाहाफल ——— १॥·

काठमाडौका

लयाल·वताग ——— १

घैोपा ——— १॥·

अफल ——— २

ढुंदा ——— १।·

काठमाडौकासाकोना ——— ४

सागलाका·सलाखिचानैडोल ——— ४

डुप्याक्का नौलि ——— ४

दोषाकादोनाठ·वगर ——— ४

काठमाडौकाह्लइपिको ——— २।·

मांगलका·मांगडोल ——— ८।·

दोषाकापाको ——— २॥·

काठमाडौकाइखाडोलकइपो ——— ५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मांगलाका·स्वतषिखानेडोल ——— ४
दुप्याकका नौलि ——— ४
टोषाकादेवाट·वगर ——— ४

काठमाडौंकाहनुइपिको ——— २।·
मांगलका·मांगडोल· ——— ८।·
टोषाकापाको ——— २।।·

काठमाडौंकाइषाडौलकुइपो ——— ५

काठमाडौंका·
मालडोलरोपनी१तेमध्येदेगुलततलेको रोपनी१।।वाकीतलेज्युको ——— १।।·
डल्लकालरोपनी२।।तेमध्येदेगुलततलेको रोपनी१।।।=वाकीतलेज्युको ——— ।।–
वंदेकोरोपनी१।।तेमध्येदेगुलततलेको रोपनी१=वाकीतलेज्युको ——— ।–
दुप्याककारोपनी४तेमध्येदेगुलततले कोरोपनी३–वाकीतलेज्युको ——— ।।।–
टोषाकाचलमुनीरोपनी१तेमध्येदेगुल तलेको।।।–वाकीतलेज्युका ——— ३=
काठमाडौंकामोलपाकुरोपनी२।।ते मध्येदेगुलततलेकोरोपनी१।।।=वाकी तलेज्युको ——— ।।–

काठमाडौंकावंदेको ——— ३।।·

काठमाडौंकासाह्लाल ——— २।।:
धर्मपूरकाप्रव ——— २

काठमाडौंकावनिघाट ——— ८

चपरिगांउकादेसको ——— ५।·
हांडीगांउकाकटुल·टोषा·हेलदे ——— १
टोषाकापासिघाट ——— २
हांडीगांउकाहेलदेउ ——— ३
दुप्याककानौलि धौला ——— ४

काठमाडौंका·नपिपुर ——— २।।·
चांगुकाउकगाम ——— १५
देवपाटनकागलसि·मजिमाहा ——— ३
हांडीगांउकाखांडोल ——— १

काठमाडौंका
[illegible]११तेमध्येदेगुलततले
[illegible]कीतलेज्युका ——— १।–

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

काठमाडौंका·नपिंपुर ——— २॥
नागका त्रुवन गाम ——— १५
देवपाटनका गत्नसि·मजिमाहा ——— ३
हांडीगांउका थांडोल ——— ७

काठमाडौंका
जगात रोपनी २॥ तेमध्ये देगुलतले ——— १।–
को रोपनी १। = बाकीत लेज्युको
वसिञ्जो रोपनी ३ तेमध्ये देगुलतले ——— १।
को रोपनी १॥। बाकीत लेज्युको
धर्मथलीका देसको रोपनी ३ तेमध्ये दे
गुलतलेको रोपनी १॥। बाकीत लेज्यु ——— १।·
को
जेठागोठका रोपनी ४ तेमध्ये देगुलत ——— १॥=
लेको रोपनी २।– बाकीत लेज्युको
काठमाडौंका·
थोपा रोपनी २ तेमध्ये देगुलतलेको रो ——— ॥।–
पनी १ = बाकीत लेज्युको
वंन्दिको रोपनी १॥ तेमध्ये देगुलतले ——— ॥=
को ॥। = बाकीत लेज्युको
लखुपाटल रोपनी ४ तेमध्ये देगुलत ——— १॥=
लेको रोपनी २।– बाकीत लेज्युको
सिलंडोल रोपनी २ तेमध्ये देगुलतले ——— ॥।–
को रोपनी १= बाकीत लेज्युको
डुंडा रोपनी ८ तेमध्ये देगुलतलेको रो ——— ३।=
पनी ४॥= बाकीत लेज्युको
भगखुल रोपनी १ तेमध्ये देगुलतले ——— ।=
को रोपनी ॥– बाकीत लेज्युको
लखुपाटल रोपनी ३ तेमध्ये देगुलत ——— १।·
लेको रोपनी १॥। बाकीत लेज्युको
पलेकुल रोपनी ३ तेमध्ये देगुलतले ——— १।·
को रोपनी १॥। बाकीत लेज्युको
बोगांमका रोपनी ८ तेमध्ये देगुलत ——— ३।=
लेको रोपनि ४॥= बाकीत लेज्युको
नंसालका·भंसाहिटि रोपनी १ तेम
ध्ये देगुलतलेको ॥– बाकीत लेज्यु ——— ।=
को
धर्मथलीका रोपनी ६ तेमध्ये देगुल ——— २॥·
तलेको रोपनी ३॥ बाकीत लेज्युको

टोषाका पासीथाट ——— २
काठमाडौंका·छोडोल ——— २
हांडीगांउका·माहांकाको ——— १
मांगलका मांगडोल ——— ३

धर्मकतिस

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

धर्मथलीका रोपनी ६ तेमध्ये ॥
तलेको रोपनी ३॥ बाकी तलेज्युको

टोषाका पासीखाट —— २
काठमाडौका झ्रौडोल —— २
हांडीगांउका माहांकाको —— १

मांगलका मांगडोल —— ३

धर्मथलिका
जुनीलिउ —— ६
बुहो —— ३
काठमाडौका सोलपाक —— १॥

धर्मथलीका
फेमो जुनीसुलसिं रोपनी ३ तेमध्ये दे
गलत लेको रोपनी १॥ बाकी तलेज्यु
को —— १॥
धोती खाट रोपनी २॥ तेमध्ये देगलत
लेको रोपनी १ बाकी तलेज्युको —— १०
काठमाडौका वतीरो पनी २ तेमध्ये दे
गलत लेको रोपनी १ बाकी तलेज्युको —— १
दुप्याक का रोपनी ५ तेमध्ये देगलत
लेको रोपनी २॥ बाकी तलेज्युको —— २॥
काठमाडौका पसिंदिल रोपनी ३ ते
मध्ये देगलत लेको रोपनी १॥ बाकी
तलेज्युको —— १॥

टोषाका सपंतीर्थ षलेगाल —— ८

जुपरिगांउका —— २
टोषाका नइडोल मैसुजदुसाल —— ९०

काठमाडौका माल सौडनवल —— १

काठमाडौका टेडुको —— ८

काठमाडौका सिखिल रोपनी २ तेम
ध्ये देगलत लेको रोपनी १ बाकी त
लेज्युको —— १
टोषाका वलगाल रोपनी ७ तेमध्ये
देगलत लेको रोपनी ३॥ बाकी त
लेज्युको —— ३॥
[illegible] रोपनी ३ तेमध्ये देगलत
[illegible]॥ बाकी तलेज्युको —— १॥

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द गलततलेको [illegible] पनी ३ [illegible] — [illegible]
लेज्युको

फुदुंकारोपनी३ तेमध्ये देगलतत — १॥।
लेकोरोपनी१॥ वाकीतलेज्युको
काठमाडौंकाडोलखारोपनी३॥ ते
मध्ये देगलततलेकोरोपनी१॥। वा — १॥।
कीतलेज्युको

काठमाडौंका उजयार — ३

धर्मथलिकाखिलायक — २
काठमाडौंका
थंदेको — २
मोलपाकु — १

हांडीगांउका कोथेयेठाकं — ६
टोखाकामेलागाल — २

देवपाटनका वागमती — २०
काठमाडौंका सुपीडोल — १२

काठमाडौंका थैमाव — ८

काठमाडौंका
ककोखोरोपनी१॥ तेमध्येदेगलततलेकोरो — ॥।
पनी ॥। वाकीतलेज्युको
नारायणहिटिरोपनी१॥ तेमध्येदेगल — ॥।
तलेको ॥। वाकीतलेज्युको
याडोरोपनी१॥ तेमध्येदेगलततलेकोरो — ॥।
पनी ॥। वाकीतलेज्युको
डलडोलरोपनी२॥ तेमध्येदेगलततलेको — १॥
रोपनी१॥ वाकीतलेज्युको
धर्मथलिकारोपनी६ तेमध्येदेगलतत — ३
लेकोरोपनी३ वाकीतलेज्युको

भेडागाउंकारोपनी४ तेमध्येदेगलततलेको — २
रोपनी२ वाकीतलेज्युको
टोखाकाथोइतलरोपनी४ तेमध्येदेगल — २
तलेकोरोपनी२ वाकीतलेज्युको
वपरिगांउका मिपुकाठरोपनी६ तेमध्ये — ३
देगलततलेकोरोपनी३ वाकीतलेज्युको

सांगाका
सल्लरोपनी८ तेमध्येदेगलततलेकोरोप — १=
नी [illegible] वाकीतलेज्युको

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ंगनी १ बाकीतलेज्युका

धर्मणलिकारोपनी ६ तेमध्येदेगलत 3
लेकोरोपनी ३ बाकीतलेज्युका

भेडागालकारोपनी ४ तेमध्येदेगलतलेको २
रोपनी २ बाकीतलेज्युका
टोषाकाचोरतलरोपनी ४ तेमध्येदेगल २
तलकारोपनी २ बाकीतलेज्युको
चपरिगांउका मिपुकाठरोपनी ६ तेमध्ये ३
देगलतलेकोरोपनी ३ बाकीतलेज्युको

सांगल्लाका·
सल्लरोपनी ८ तेमध्येदे गलततलेकोरोप १=
नी [illegible] बाकीतलेज्युको
सलेगालसीरोपनी ४ तेमध्येदेगलततलेको ॥·
रोपनी ३॥ बाकीतलेज्युको
चपरिगांउका·
पासिघाटरोपनी ४ तेमध्येदेगलततले ॥·
कोरोपनी ३॥ बाकीतलेज्युको
चपलिगांउरोपनी ४ तेमध्येदे गलततले ॥
कोरोपनी ३॥ बाकीतलेज्युको
लुचापालरोपनी ४ तेमध्येदेगलतले ॥·
कोरोपनी ३॥ बाकीतलेज्युको

माकगामककुमारिदुसालरोपनी ६० तेम
ध्येदेगलततलेकोरोपनी ३० बाकीतलेज्यु ३०
को

काठमाडौको·
टौज्याकोरोपनी ३ तेमध्येदेगलततलेको १॥·
रोपनी १॥ बाकीतलेज्युको

ष्रीतलेज्युको गुठषेतको· सवजम्मा·रो १९७९ा= नाके षेत ७९
पनी· उनैसस्सयउनासी छकनमा मुरि १७॥·

काठमाडौसहरमहा· जतिसाल मिलेते· जयेलकूल· ताति छेउ तोरिपाथी
छ ६ दिनु· तैलपाथी एक १ लिनु·

गऊंलिनाकुलोको लेषो·
अफलढल १
सिलंडोलढल १
गोगलबढल १
चागाढल १
हुतिकोकल १

[illegible]कुलो पांच ५ का· पानीले· जति षेत पायो· तति षेत मा·रो
[illegible]ाएक १ गऊं लिनु·

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

[illegible]

माकगामक मारि दुसाल रोपनी ६० तेम
ध्येदेगुलत लेको रोपनी ३० बाकी तलेज्यु — ३०
को

काठमाडौको
दौज्यांको रोपनी ३ तेमध्ये देगुलत लेको — १॥
रोपनी १॥ बाकी तलेज्युको

श्रीतलेज्युको गठ षेतको सवजम्मा रो
पनी उनैसयउनासी छ कनमा — १९७९ — नाके षेत ७९ मुरि १७॥

काठमाडौ सहरमहा जति साल मिलेते तयेलकुन तानिछेउ तोरिपाथी
छ ६ दिनु तेलपाथी एक १ लिनु

गहुलिनाकुलोको लेषो
अफलढल — १
सिलैडोलढल — १
गोगलबढल — १
नागाढल — १
हुतिकोढल — १
येतिजम्मा कुलो पांच ५ का पानीले जति षेत पायो तति षेतमा रो
पनी पिछे कुरवा एक १ गहुं लिनु

कुलामा माछा लिनाको लेषो
कंगालढलमा माछापाथी नौ — ९
सिंषोरढलमा माछापाथी पांच — ५
नमषालढलमा माछापाथी सात — ७
मागडोलढलमा माछापाथी तिन — ३
हुतीढलमा माछापाथी नौ — ९
हलचोकढलमा माछापाथी आधा — ॥
जम्मा पाथी साढे तेतिस — ३३॥
येति माछा श्रीतलेज्यु श्रीदेगुलतलेका पूजामहां लाउनु

वारीको लेषो
सोमवाहालवारी एक — १
षिचापोषरिवारी एक — १
भ्वातिगलवारी एक — १
षिंचोवारी एक — १
नौघरवारी एक — १
जम्मावारी पांच — ५

यती वारीको फलफुल जाती ४ श्रीतलेज्यु श्रीदेगुलतलेमा चढा
उनु वारीको पंजार बिताई सर्कारै गार गर्नु
इति सम्वत १८३२ साल माघसुदि ५ रोज ५ मोकाम कांतीपुर शु
भम्

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा संग्रहित लालमोहरहरुको माइक्रोफिल्म गरि संरक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न भै सकेकोले लालमोहर अध्ययन गर्न चाहने अनुसन्धानकर्ताहरुले माइक्रोफिल्म रिल नं. DNA: 10/1 देखि DNA 16/85 सम्म लालमोहर अध्ययन गर्न सकिने छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

आर्थिक वर्ष २०५६/०५७ को वार्षिक गतिविधि

राष्ट्रिय अभिलेखालयको वार्षिक अंकको रूपमा प्रकाशित हुने यस "अभिलेख" मार्फत यहाँको वार्षिक गतिविधि प्रस्तुत गर्न पाउँदा खुशी लागेको छ।

यस वर्ष पनि सदा झै कार्यालय र अन्यत्र गरी निम्न अनुसार माइक्रोफिल्म गरिएको छ।

रिल नं. र रिल थान						पुस्तकथान		
के	६६८	-	७००	=	३३	-	२९६०
एल	११०२	-	११५१	=	५०	-	४०१
ई	३३३६	-	३४३६	=	१०१	-	९८०
पी.एन.	१६	-	३७	=	२२	-	७८०
डि.एन.ए.	१	-	१४	=	१४	-	१३७३
	जम्मा	-		=	२२०	-	६४९४

राष्ट्रिय अभिलेखालय र नेपाल जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ संरक्षण परियोजनाको संयुक्त टोली मनाङ्ग जिल्लाको भ्रमणमा गएको थियो। यसबाट जम्मा ५० थान रिलमा तिब्बती ग्रन्थ, चिठ्ठी पत्र र रङ्गीन चित्रहरू सहित जम्मा ४०१ थान माइक्रोफिल्म गरी ल्याइएको छ।

अनुसन्धानकर्ताहरूलाई आवश्यक माइक्रोफिल्म पनि सदा झैं उपलब्ध गराइएको छ र यस सन्दर्भमा ४५४ थान ग्रन्थका लागि ५८५० फिट माइक्रोफिल्म खर्च भएको छ। यसै गरी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई रिडर प्रिन्ट निकै सुविधाजनक हुने तर प्राविधिक कारणले उपलब्ध गराउन कम गर्दा-गर्दै पनि माग बढ्न गै यस वर्ष १६८ थान ग्रन्थका ३२५७ प्रति रिडर प्रिन्ट उपलब्ध गराइयो।

अभिलेखालयमा रहेका प्रायः सबै ग्रन्थहरूको माइक्रोफिल्म भइसकेको हुनाले अनुसन्धानकर्तालाई अध्ययन गर्न माइक्रोफिल्म नै दिइने गरिन्छ। तर कतिपय माइक्रोफिल्म गर्न छुट भएका र तत्काल अभिलेखालयको संकलनमा आई माइक्रोफिल्म गर्न बाँकी रहेका ग्रन्थहरूको अध्ययन गर्नु पर्ने भए मात्र मूल प्रति हेर्न दिईने हुनाले शुरू-शुरूमा झैं

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सोझैं मूल ग्रन्थबाट अध्ययन गर्ने कार्य कम भएको छ। यसले गर्दा माइक्रोफिल्मबाट अध्ययन अनुसन्धान गर्नेहरूको संख्या बढेको छ। यस वर्ष माइक्रोफिल्मबाट स्वदेशी ३८ र विदेशी १४ गरी जम्मा ५२ जनाले २०० थान माइक्रोफिल्म अध्ययन गरे।

गोरखापत्र, द राईजिङ्ग नेपाल, सिटरोल र अन्य विभिन्न पुस्तकहरू गरी ५२७ थान ग्रन्थहरू वाईण्डिङ्ग गरी संरक्षण कार्य गरियो।

मिति परिवर्तन गर्ने कार्यमा पनि तिब्रता आएको छ, जस अनुसार ई.सं.बाट वि.सं मा ७५ जना र वि.सं.बाट ई.सं.मा ८०० जनाले मिति परिवर्तन गराए।

यस वर्ष अभिलेखालयमा उपहार र खरिद गरी जम्मा १३४ थान पुस्तकहरू थपियो।

यस वर्ष अभिलेखालयले जम्मा रू. ३२२३२०/- आम्दानी गऱ्यो। जसमध्ये रू ५१५०८/६० राजस्वमा र रू. २७०८११/४० रिभल्विङ्ग फण्डमा जम्मा गरियो।

यस वर्ष ऐतिहासिक सामग्री संकलन गर्नका लागि डडेलधुरा र मकवानपुर जिल्लामा १/१ वटा टोली खटाई केही ऐतिहासिक सामग्री संकलन गरियो।

अभिलेखालयको संकलनमा रहेको ऐतिहासिक चिठ्ठीपत्र संग्रहको सूची पत्र पनि प्रकाशित गरियो। ●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

"अभिलेख" पत्रिकाका निम्ति अनुसन्धानमूलक मौलिक लेख रचनाको माग गरिन्छ, तर लेख-रचना विशेषतः हस्तलिखित ग्रन्थ, अभिलेख, लिपि-विज्ञान आदि विषयसंग सम्बन्धित हुनुपर्छ ।

लेख-रचना अप्रकाशित र प्रामाणिक हुनुपर्छ । लेख-रचनासंग सम्बन्धित चित्रहरू पनि समावेश गर्न सकिनेछ ।

राष्ट्रिय अभिलेखालय

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu